

VOORUITZICHTEN

Regionale economische vooruitzichten 2016-2021

Juli 2016

STUDIEDIENST
VLAAMSE REGERING

Vlaamse
overheid

Bijdragen

Deze publicatie werd verwezenlijkt door de volgende equipes:

FPB: Delphine Bassilière, Didier Baudewyns, Ingrid Bracke, Frédérique Denil, Greet De Vil, Nicole Fasquelle, Vincent Frogneux, Gina Gentil, Koen Hendrickx, Laurence Laloy, Michel Saintrain, Bertrand Scholtus, Peter Stockman, Marie Vandresse, Filip Vanhorebeek, Peter Willemé.

Vertaaldienst: Christelle Castelain, Ben Dragon, Miguel Louis, Patricia Van Brussel.

Informaticacel: Adinda De Saeger.

BISA: Pierre-François Michiels.

IWEPS: Frédéric Caruso, Olivier Meunier.

SVR: Dirk Hoorelbeke.

Contactadressen:

hermreg@plan.be

pfmichiels@sprb.brussels

dirk.hoorelbeke@kb.vlaanderen.be

O.Meunier@iweps.be

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

<http://www.plan.be>

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Gewestelijke Overheidsdienst Brussel

Kruidtuinlaan 20, 1035 Brussel

<http://www.bisa.irisnet.be>

Studiedienst van de Vlaamse Regering

Boudewijnlaan 30 bus 23, 1000 Brussel

<http://www.vlaanderen.be/dar/svr/>

Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique

Route de Louvain-la-Neuve 2, 5001 Belgrade (Namur)

<http://www.iweps.be>

Verantwoordelijke uitgever FPB: Philippe Donnay - Wettelijk depot: D/2016/7433/20

Inhoudstafel

1. Inleiding	1
2. Internationale omgeving en nationale context	3
2.1. Internationale omgeving	3
2.2. Nationale economische context	5
2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp	5
2.2.2. Evolutie per bedrijfstak	8
2.2.3. Productiviteit	9
2.2.4. Loonkosten	10
2.2.5. Inflatie	11
2.2.6. Werkgelegenheid en werkloosheid	11
2.2.7. Overheidsfinanciën	13
3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties.....	15
3.1. Macro-economische resultaten	15
3.2. Arbeidsmarkt	27
3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod	27
3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad	37
3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad	40
4. Inkomensrekeningen van de huishoudens.....	46
4.1. Inleiding	46
4.2. Evolutie op nationaal niveau	47
4.3. Evolutie per gewest	50
4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	50
4.3.2. Vlaams Gewest	52
4.3.3. Waals Gewest	54
4.4. Inkomens per hoofd	56
5. Overheidsfinanciën.....	58
5.1. Inleiding	58
5.2. Gemeenschappen en gewesten	59
5.3. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	64
5.4. Vlaams Gewest	66
5.5. Waals Gewest	70
5.6. Franse Gemeenschap	72

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies.....	75
6.1. Methodologie	75
6.2. Context	75
6.3. Evoluties van de broeikasgasemissies	75
6.3.1. Rijk	76
6.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	77
6.3.3. Vlaams Gewest	77
6.3.4. Waals Gewest	78
7. Besluit.....	81
8. Bibliografie.....	85
9. Bijlage.....	86
9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid	86
9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten	89
9.3. Verklarende woordenlijst	91

Lijst van tabellen

Tabel 1	Voornaamste internationale hypothesen	4
Tabel 2	Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie	7
Tabel 3	Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie	9
Tabel 4	Vorderingensaldo van de overheid	14
Tabel 5	Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie	17
Tabel 6	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	21
Tabel 7	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaamse Gewest	21
Tabel 8	Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waalse Gewest	22
Tabel 9	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	24
Tabel 10	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaamse Gewest	25
Tabel 11	Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waalse Gewest	25
Tabel 12	Scenario voor demografie en arbeidsaanbod	28
Tabel 13	Regionale arbeidsmarktvooruitzichten	44
Tabel 14	Inkomensrekeningen van de huishoudens - België	49
Tabel 15	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	51
Tabel 16	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	53
Tabel 17	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	55
Tabel 18	Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd	56
Tabel 19	Rekening van de gemeenschappen en gewesten	60
Tabel 20	Rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	65
Tabel 21	Rekening van het Vlaamse Gewest	67
Tabel 22	Rekening van het Waalse Gewest	71
Tabel 23	Rekening van de Franse Gemeenschap	73
Tabel 24	Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector	79
Tabel 25	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	86
Tabel 26	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Vlaamse Gewest	87
Tabel 27	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Waals Gewest	88
Tabel 28	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	89
Tabel 29	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest	89
Tabel 30	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest	90

Lijst van figuren

Figuur 1	Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten	4
Figuur 2	Werkgelegenheid (wijziging in duizendtallen) en werkgelegenheidsgraad (in procent van de beroepsbevolking)	12
Figuur 3	Regionale bbp's	16
Figuur 4	Economisch groeiverschil tussen Vlaanderen en de twee andere gewesten, voortschrijdend gemiddelde gecentreerd over 3 jaar	19
Figuur 5	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Het Rijk	30
Figuur 6	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Het Rijk.....	30
Figuur 7	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	33
Figuur 8	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	33
Figuur 9	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Vlaams Gewest	34
Figuur 10	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Vlaams Gewest	34
Figuur 11	Bijdragen aan groei van arbeidsaanbod - Waals Gewest	36
Figuur 12	Bijdrage aanbodgedrag (in ppt) naar leeftijd - Waals Gewest.....	36
Figuur 13	Werkzame bevolking - Brussels Hoofdstedelijk Gewest	37
Figuur 14	Werkzame bevolking - Vlaams Gewest	38
Figuur 15	Werkzame bevolking - Waals Gewest	38
Figuur 16	Regionale werkgelegenheidsgraden volgens HERMREG-definitie	39
Figuur 17	Regionale werkloosheidsgraden	41
Figuur 18	Primair inkomen en beschikbaar inkomen per hoofd, index België = 100	57

1. Inleiding

Dit rapport presenteert de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau¹ voor de periode 2016-2021. Net als de vorige edities² is dit rapport het resultaat van een samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de studiediensten van de drie Belgische gewesten (BISA, IWEPS en SVR³). Het multiregionaal en multisectoraal HERMREG-model dat hiervoor wordt gebruikt is een macro-econometrische model dat een top-down-benadering volgt. HERMREG⁴ is volledig gebaseerd op het nationale HERMES-model van het Federaal Planbureau. Dat betekent dat de nationale middellangetermijnvooruitzichten van HERMES opgesplitst worden op het niveau van de beschouwde entiteiten aan de hand van endogene regionale verdeelsleutels.

De hier voorgestelde regionale vooruitzichten sluiten dus perfect aan bij de nationale projectie van juni 2016, die zelf steunt op de economische en budgettaire informatie die eind mei 2016 beschikbaar was. *In de nationale (en bijgevolg in de regionale) vooruitzichten kon dan ook geen rekening worden gehouden met het resultaat van het Brits referendum van 23 juni, waarin een meerderheid van de kiezers voor de Brexit stemde. De impact ervan op de wereldeconomie blijft momenteel moeilijk in te schatten en hangt af van meerdere (ook niet-economische) factoren.* De nationale projectie is gebaseerd op een internationaal scenario dat gekenmerkt wordt door een gematigde, maar continue economische groei in de eurozone. De groei van de Belgische economie zou licht terugvallen tot 1,2 % in 2016, aantrekken tot 1,5 % in 2017 en daarna ongeveer stabiel blijven tot 2021.

Het rapport levert regionale en sectorale projecties tot 2021 voor de toegevoegde waarden, de werkgelegenheid, de lonen en de investeringen. Die aggregaten worden gemodelleerd op het niveau van de 13 HERMES-bedrijfstakken. Demografische projecties en projecties van regionale activiteitsgraden en vooruitzichten betreffende grensarbeid en pendelarbeid zijn eveneens beschikbaar. Dat maakt het mogelijk om vooruitzichten te maken voor de evolutie van de beroepsbevolking, de werkende beroepsbevolking en de werkloosheid. Het model levert ook regionale projecties van het bbp en van de werkgelegenheidsgraad. Het bevat bovendien een module voor de berekening van het energieverbruik en van de uitstoot van broeikasgassen (waardoor de nationale vooruitzichten inzake broeikasgassen regionaal opgesplitst worden), een gedetailleerd blok inzake overheidsfinanciën en een module betreffende de inkomensrekening van de gezinnen per gewest.

Tot slot moet erop worden gewezen dat zowel HERMES als HERMREG middellangetermijnmodellen zijn. Dat betekent dat hun hoofddoel niet het opstellen is van gedetailleerde vooruitzichten voor elke variabele voor elk jaar, wat wel het geval is voor conjunctuurmodellen op korte termijn, maar eerder het schetsen van een economisch toekomstbeeld voor een periode van zes tot zeven jaar bij ongewijzigd beleid en het identificeren van onevenwichten die kunnen ontstaan, toenemen of aanhouden op middellange termijn.

¹ Federaal Planbureau (2016).

² Zie Bassilière et al. (2015) voor de publicatie van juli 2015.

³ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering.

⁴ Het HERMREG-model wordt beschreven in Bassilière et al. (2008a).

VOORUITZICHTEN

De rest van het rapport is als volgt opgebouwd. Het tweede hoofdstuk beschrijft de internationale omgeving en de nationale economische context die aan de grondslag liggen van de regionale resultaten. Het derde hoofdstuk beschrijft de belangrijkste macro-economische en sectorale regionale ontwikkelingen (met inbegrip van de arbeidsmarkt). In hoofdstuk 4 worden de geregionaliseerde inkomensrekeningen van de gezinnen voorgesteld. Hoofdstuk 5 is gewijd aan de resultaten van de module overheidsfinanciën. In hoofdstuk 6 komen de resultaten van de regionalisatiemodule voor broeikasgasemissies aan bod. Tot slot worden in hoofdstuk 7 een aantal conclusies geformuleerd.

2. Internationale omgeving en nationale context

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarop de regionale HERMREG-vooruitzichten gebaseerd zijn. In afdeling 1 wordt de internationale omgeving⁵ van de HERMES-projectie van juni 2016 beschreven. In afdeling 2 worden de belangrijkste resultaten van die projectie voor de Belgische economie samengevat. De regionale vooruitzichten zijn volledig coherent met die resultaten. Zoals vermeld in hoofdstuk 1, wordt geen rekening gehouden met de economische impact van de Brexit.

2.1. Internationale omgeving

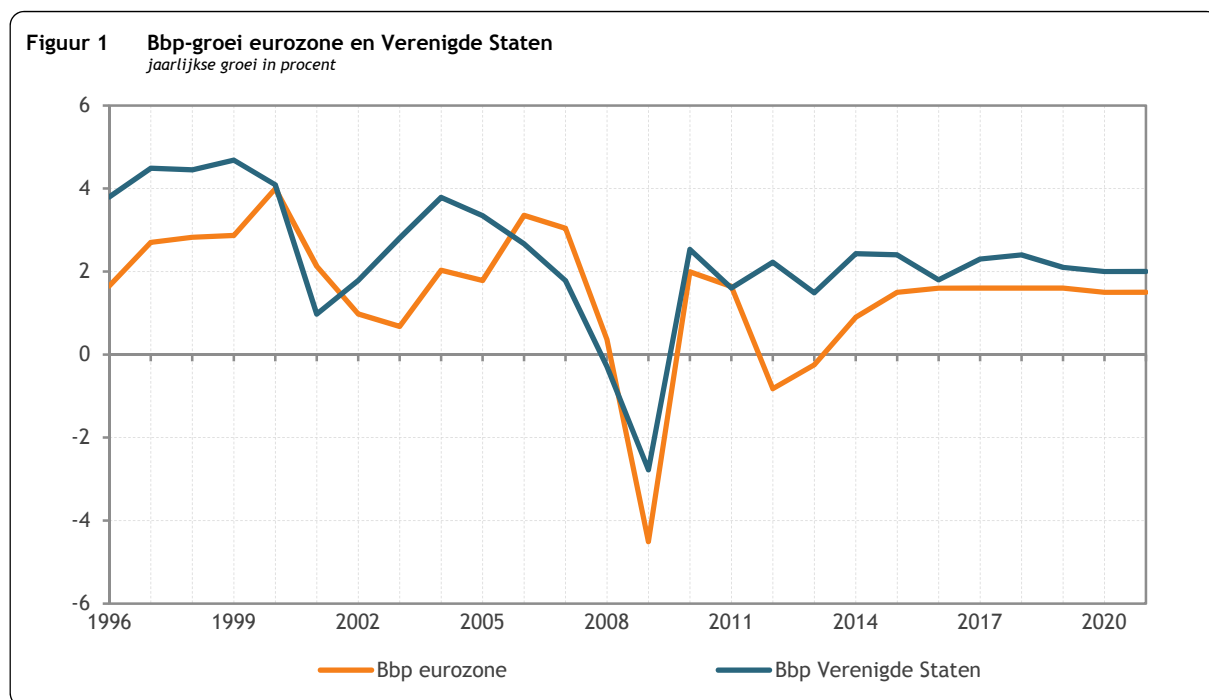
Net als in 2015 zou de wereldeconomie dit jaar een bescheiden groei van ongeveer 3 % laten optekenen, wat nauw samenhangt met een verdere groeivertraging in China en met de prijsdalingen voor ruwe olie en andere grondstoffen, die de groei van de grondstoffenproducerende opkomende economieën aantasten. Die factoren leiden bovendien tot een groeivertraging van de Amerikaanse economie. Tegen de achtergrond van geleidelijk aantrekkende grondstoffenprijzen – in sommige landen aangevuld met stimuleringsmaatregelen – zorgen de opkomende economieën voor een herneming van de wereldwijde economische groei tot bijna 4 % op middellange termijn.

De geavanceerde economieën als geheel zouden, net als in 2014 en 2015, een gestage, maar al bij al vrij matige groei van bijna 2 % per jaar laten optekenen in de projectieperiode. Op korte termijn wordt de economische activiteit in de meeste geïndustrialiseerde landen weliswaar ondersteund door de lage olieprijsen en door een uiterst soepel monetair beleid, maar ook afgeremd door beperktere afzetmogelijkheden in de opkomende landen, terwijl de Amerikaanse groei afgeremd wordt door terugvallende investeringen in de winning van schalie-olie. Op middellange termijn vertraagt de economische groei in de geavanceerde economieën enigszins doordat de vergrijzing de ontwikkeling van het arbeidsaanbod afremt.

De economische groei in de eurozone zou dit jaar licht aantrekken tot 1,6 %, met als sterkhouders de particuliere consumptie. Die wordt ondersteund door de aantrekkende werkgelegenheid en de daling van de energieprijzen. De bbp-groei van de eurozone zou zich in 2017 stabiliseren op 1,6 % en ook in de periode 2018-2021 uitkomen op jaarlijks 1,5 à 1,6 %. Die groeiprestatie blijft al bij al bescheiden, zelfs in vergelijking met andere geavanceerde economieën, en ze is ook minder sterk dan in de jaren net voor het uitbreken van de financiële crisis.

In lijn met de conjunctuurverzwakking buiten de eurozone, zou de groei van de Belgische uitvoermarkten vertragen van 4,5 % in 2015 tot 3,8 % in 2016 en vervolgens versnellen tot gemiddeld 4,3 % per jaar vanaf 2017 onder impuls van een aantrekkende invoergroei van de opkomende landen. Dat tempo ligt beduidend lager dan in de jaren voor het uitbreken van de financiële crisis (gemiddeld 6,7 % in de periode 1990-2007). Dat wordt niet alleen door minder gunstige groeivooruitzichten voor de wereldeconomie verklaard, maar ook door een afgenomen elasticiteit tussen buitenlandse handel en economische activiteit.

⁵ Federaal Planbureau (2016), hoofdstuk 2.

Tabel 1 Voornaamste internationale hypothesen

	2014	2015	2016	2017	2018-2021	Gemiddelden 2001-2007	2008-2014	2015-2021
Potentiële uitvoermarkten voor België (1)	3,2	4,5	3,8	4,3	4,3	5,5	2,0	4,3
Bbp eurozone (1)	0,9	1,5	1,6	1,6	1,5	2,0	-0,1	1,6
Bbp Verenigde Staten (1)	2,4	2,4	1,8	2,3	2,1	2,4	1,0	2,1
Internationale prijzen in euro (1)								
- Uitvoer van goederen en diensten zonder energie	-0,1	4,8	-0,1	-0,4	2,0	-0,6	0,6	1,7
- Invoer van goederen en diensten zonder energie	0,4	8,4	1,8	-1,3	2,0	-1,4	-0,1	2,4
- Invoer van energie	-7,3	-36,8	-15,9	12,5	9,4	9,1	7,6	-0,4
Olieprijs (Brent, USD) (niveau) (2)	99,0	52,5	44,9	51,5	73,7	44,1	95,5	58,5
Wisselkoers (niveau) (2)								
- EUR in USD (*100)	132,9	111,0	112,9	115,1	115,1	115,5	136,1	114,2
Rentevoet (niveau) (2)								
- Korte termijn (3 maanden)								
Eurozone	0,2	-0,0	-0,2	-0,3	2,0	3,1	1,3	0,6
Verenigde Staten	0,2	0,3	0,7	1,0	2,0	3,2	0,7	1,2
- Lange termijn (10 jaar)								
Eurozone	1,9	1,0	0,8	0,9	3,2	4,2	3,3	1,7
Verenigde Staten	2,5	2,1	1,8	1,9	4,1	4,5	2,8	2,7
Inflatie (1)								
- Eurozone	0,4	0,0	0,2	1,3	1,5	-0,0	1,8	1,1
- Verenigde Staten	1,6	0,1	1,2	2,3	2,3	2,7	1,9	1,8

(1) Groeivoet

(2) In de kolom 2018-2021 wordt de waarde op het einde van de periode (2021) weergegeven.

2.2. Nationale economische context

2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp

De Belgische economie groeide in 2015 (1,4 %) net iets sterker dan in 2014, wat te danken was aan de dynamiek van de particuliere consumptie (1,3 % tegenover 0,4 % in 2014). De lagere energieprijzen zorgden ervoor dat het reëel beschikbaar inkomen, ondanks de indexsprong, toch nog met 1,3 % toenam. De spaarquote van de gezinnen stabiliseerde zich. De uitvoer groeide met 4,9 % evenwel minder sterk dan het jaar voordien, ondanks een gunstige ontwikkeling van de buitenlandse afzetmarkten.

De Belgische bbp-groei zou dit jaar vertragen tot 1,2 %. Daarbij wordt verondersteld dat de aanslagen van 22 maart in Brussel een kortstondige en eerder beperkte negatieve invloed hebben op de economische activiteit in 2016 via de uitvoer en de particuliere consumptie. De aanslagen zouden de bbp-groei in 2016 met 0,1 procentpunt afremmen, maar geen impact meer hebben op de economische activiteit in 2017. We kunnen echter niet uitsluiten dat vertrouwenseffecten op korte termijn kunnen leiden tot een sterkere neerwaartse impact op de economische activiteit en dat reputatieschade op middellange termijn de buitenlandse investeringen kan ontmoedigen.

De Belgische uitvoer wordt in 2016 ondersteund door de gunstige ontwikkeling van de binnenlandse kosten, die een rechtstreeks gevolg is van de maatregelen gericht op het beperken van de arbeidskosten, en de sinds vorig jaar sterk gedevalueerde euro. Toch zou de stijging van de uitvoer in volume dit jaar beperkt blijven tot 4,1 %, vooral als gevolg van de groeivertraging van de potentiële uitvoermarkten, maar in beperkte mate dus ook door de recente aanslagen.

De bedrijfsinvesteringen zouden dit jaar in volume slechts met 0,2 % toenemen, maar dat is louter het gevolg van het wegvallen van uitzonderlijke aankopen, die de bedrijfsinvesteringen opdreven in 2014 en 2015, maar ingevoerd werden en daardoor geen impact op de economische groei hadden. Gezuiverd voor die transacties, zouden de investeringen van de ondernemingen dit jaar met 4 % stijgen, daarbij ondersteund door een toename van de rendabiliteit en door lage rentevoeten.

Het reëel beschikbaar inkomen van de particulieren zou dit jaar met 1 % toenemen. Een aantal maatregelen heeft een gunstig koopkrachteffect, maar dat wordt deels tenietgedaan door o.m. de btw-verhoging op elektriciteit voor huishoudelijk gebruik, de stijging van andere indirecte belastingen en de indexsprong. De groei van de particuliere consumptie zou evenwel vertragen in de eerste helft van 2016 (deels als gevolg van de aanslagen), waardoor die over het ganse jaar met niet meer dan 0,7 % toeneemt en de gezinsspaarquote tijdelijk herneemt. De forse volumegroei van de investeringen in woongebouwen in 2016 (5 %) wordt verklaard door een opvallend sterke toename van de woningbouwactiviteit in het tweede semester van 2015, wat voor een gunstig overloopeffect zorgt.

De Belgische bbp-groei zou in 2017 versnellen tot 1,5 % onder impuls van een meer dynamische binnenlandse vraag, terwijl de uitvoergroei zich handhaaft op 4,1 %. De groei van de particuliere consumptie zou aantrekken (1,3 %), terwijl de bedrijfsinvesteringen een hoog tempo aanhouden (3,7 %). Ook in de periode 2018-2021 zou de economische activiteit door zowel de buitenlandse als de binnenlandse bestedingen aangedreven worden. De jaarlijkse bbp-groei zou zich stabiliseren op 1,5 %

(met uitzondering van een licht hogere groei van 1,6 % in 2020), waardoor de Belgische economie vanaf 2017 even sterk zou presteren als de eurozone in zijn geheel.

De Belgische uitvoer wordt ook op middellange termijn ondersteund door maatregelen die de ontwikkeling van de arbeidskosten afremmen maar blijft (met een gemiddelde toename van 3,6 % vanaf 2018) enigszins achter op de ontwikkeling van de uitvoermarkten. De netto-uitvoer zou een licht positieve bijdrage leveren tot de economische groei, maar door de ruilvoetverslechtering als gevolg van de toenemende olieprijs zou het saldo van de lopende verrichtingen met het buitenland (concept nationale rekeningen) op middellange termijn afbrokkelen tot 1,6 % van het bbp.

De particuliere consumptie zou vanaf 2018 jaarlijks met gemiddeld 1,4 % toenemen, wat ongeveer in lijn is met de ontwikkeling van het reëel beschikbaar gezinsinkomen. De koopkrachttoename wordt ondersteund door een meer uitgesproken toename van de lonen (in een scenario waarin geen bijkomende loonmatiging opgelegd wordt), de werkgelegenheidstoename en een positieve bijdrage van het netto-inkomen uit vermogen. De ontwikkeling van het beschikbaar inkomen ondersteunt ook de investeringen in woongebouwen, al zou hun groei bescheiden blijven (minder dan 1 % per jaar vanaf 2018) tegen de achtergrond van geleidelijk aantrekkende rentetarieven. De rentestijging remt ook de bedrijfsinvesteringen af, maar door de verbeterde rendabiliteit en gunstige afzetperspectieven blijven ze, met een gemiddelde toename van 2,7 %, een belangrijke groeimotor.

Rekening houdend met de beslissingen die gekend waren bij het afsluiten van de nationale vooruitzichten, zou de overheidsconsumptie in volume gemiddeld met 0,6 % per jaar stijgen tijdens de periode 2016-2021, terwijl de overheidsinvesteringen in reële termen gemiddeld met 1,1 % toenemen.

Tabel 2 Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	Gemiddelden		
						2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Vraag en productie (kettineuro's, referentiejaar 2005, groeivoet)								
Consumptieve bestedingen van de particulieren (1)	0,4	1,3	0,7	1,3	1,4	1,1	1,0	1,3
Consumptieve bestedingen van de overheid	0,6	0,5	0,3	0,5	0,8	1,5	1,2	0,6
Bruto-investeringen	7,0	2,3	1,5	3,1	2,0	2,9	0,6	2,1
- Ondernemingen (2)	8,0	3,3	0,2	3,7	2,7	3,3	1,1	2,5
- Overheid	4,0	-1,6	2,5	2,8	0,3	-0,1	3,2	0,7
- Woongebouwen	5,7	1,2	5,0	1,4	0,8	3,5	-1,7	1,5
Voorraadwijziging (bijdr. tot de wijziging van het bbp)	-0,2	0,3	0,0	-0,0	-0,0	0,1	-0,2	0,0
Totale binnenlandse vraag	1,7	1,6	0,8	1,5	1,4	1,7	0,7	1,4
Uitvoer van goederen en diensten	5,4	4,9	4,1	4,1	3,6	4,0	2,6	3,9
Totale finale vraag	3,4	3,1	2,3	2,7	2,5	2,7	1,5	2,6
Invoer van goederen en diensten	5,9	5,2	3,7	4,2	3,6	3,5	2,8	3,9
Netto-uitvoer (bijdrage tot de bbp-groei)	-0,4	-0,2	0,4	0,0	0,1	0,5	-0,1	0,1
Bbp	1,3	1,4	1,2	1,5	1,5	2,1	0,6	1,5
Bbp (lopende prijzen)	2,0	2,2	2,6	3,1	3,0	4,2	2,2	2,8
Bbp per hoofd (reële termen)	0,9	0,9	0,6	0,8	1,1	1,6	-0,1	0,9
Reëel bruto nationaal inkomen	1,4	1,4	1,8	1,5	1,3	1,7	0,3	1,4
2. Prijzen								
Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	0,3	0,6	1,9	1,6	1,7	2,0	2,1	1,5
Gezondheidsindex	0,4	1,0	2,0	1,4	1,6	1,9	2,0	1,5
Deflator van het bbp	0,7	0,8	1,3	1,5	1,5	2,0	1,5	1,4
3. Arbeidsmarkt								
Werkgelegenheid, in duizendtallen (3)	4549,2	4590,7	4628,3	4664,7	4820,3	4228,9	4505,9	4700,5
- Wijziging in duizendtallen	15,6	41,4	37,7	36,4	38,9	37,9	25,0	38,7
- Wijziging in %	0,3	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8
Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (3)	656,1	627,8	604,4	600,4	527,4	668,9	639,2	589,1
- Wijziging in duizendtallen	1,5	-28,3	-23,4	-4,0	-18,3	4,9	3,2	-18,4
Werkloosheidsgraad, definitie FPB (3)	12,4	11,9	11,4	11,2	9,7	13,5	12,2	11,0
Werkzoekenden, in duizendtallen (3)	597,7	578,7	560,2	564,7	515,7	535,5	557,2	560,8
- Wijziging in duizendtallen	14,0	-19,0	-18,4	4,4	-12,3	9,6	10,3	-11,7
Productiviteit per uur (marktbedrijfstacken, groeivoet)	0,9	0,8	0,3	0,6	0,7	1,6	0,3	0,6
Nominale loonkosten per uur (4)	0,7	0,4	-0,4	1,7	2,1	2,9	2,3	1,5
Nominale loonkosten per hoofd (4)	0,8	0,2	-0,3	1,8	2,2	2,7	2,0	1,5
Reële loonkosten per hoofd (4)	0,2	-0,3	-2,2	0,2	0,5	0,4	0,4	-0,1
Nominale loonkosten per eenheid product (4)	-0,3	-0,4	-0,7	1,1	1,5	1,3	1,9	0,9
4. Overheidsfinanciën								
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gezamenlijke overheid								
. in miljard euro (3)	-12,5	-10,4	-12,0	-9,4	-10,8	-1,7	-13,2	-10,6
. in % van het bbp, definitie EDP (3)	-3,1	-2,5	-2,8	-2,2	-2,2	-0,6	-3,5	-2,4
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gemeenschappen en gewesten								
. in miljard euro (3)	-1,6	-5,7	-1,2	-0,3	-0,2	0,6	-1,4	-1,7
. in % van het bbp (3)	-0,4	-1,4	-0,3	-0,1	-0,0	0,2	-0,4	-0,4
- Overheidsschuld								
. in % van het bbp (3)	106,5	106,1	107,1	106,5	104,8	97,5	101,4	106,0

(1) Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.

(2) Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de bruto-investeringen van de overheid.

(3) In de kolom 2018-2021 wordt de waarde op het einde van de periode (2021) weergegeven.

(4) Loonkosten van de marktbedrijfstacken voor aftrek van loonsubsidies (groeivoet).

2.2.2. Evolutie per bedrijfstak

Het in 2014-2015 waargenomen herstel leidde tot een toename van het volume van de toegevoegde waarde van alle bedrijfstakken van de Belgische economie met respectievelijk 1,3 % en 1,4 % (na twee jaren van stagnatie). De toegevoegde waarde in volume zou gemiddeld over die twee jaar gestegen zijn in alle bedrijfstakken, met uitzondering van de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' en 'uitrustingsgoederen'. De groei zou bijzonder sterk geweest zijn in de bedrijfstakken 'bouw', 'krediet en verzekeringen', 'intermediaire goederen' en 'overige marktdiensten'.

Dit jaar zou de groeivertraging van de totale toegevoegde waarde (1,1 %) vrij algemeen zijn en zich zowel in de verwerkende nijverheid (waar de groei 0,7 % zou bedragen) als in de marktdiensten laten voelen (1,4 %). De bruto toegevoegde waarde in volume van de niet-verhandelbare diensten zou licht afnemen (-0,2 %) als gevolg van de restrictieve budgettaire maatregelen.

Tijdens de periode 2017-2021 zou de gemiddelde groei van de belangrijkste bestedingscomponenten van het bbp (met uitzondering van de overheidsconsumptie) vergelijkbaar zijn met die van de periode 2000-2014. De reële toegevoegde waarde van de totale economie zou gemiddeld met 1,5 % per jaar stijgen, wat 0,1 procentpunt minder is dan tijdens de periode 2000-2014.

De industriële bedrijfstakken zouden in een gelijkaardig of trager tempo groeien, met uitzondering van 'uitrustingsgoederen' (1,7 %) en 'bouw' (1,6 %). De groei van de diensten zou gelijkaardig of hoger zijn dan het gemiddelde van de totale economie, behalve voor de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' (1,3 %) en 'Niet-verhandelbare diensten' (0,5 %). Die laatste zouden, in een context van begrotingssanering, duidelijk trager groeien dan in het recente verleden (gemiddeld 1,1 % over de periode 2000-2014).

De evolutie van de volumes en van de deflatoren van de toegevoegde waarden van de bedrijfstakken bepalen uiteraard de structuur van de Belgische economie. Tijdens de afgelopen twintig jaar is het economisch gewicht van de marktdiensten in de nominale toegevoegde waarde sterk toegenomen, nl. van 55,6 % in 1995 tot 62 % in 2014. De tertiarisering gaat verder op middellange termijn, waarbij het gewicht van de marktdiensten zou oplopen tot 64,1 % in 2021. Het nominale aandeel van de verwerkende nijverheid is aanzienlijk gekrompen tussen 1995 en 2014, nl. van 20,2 % in 1995 tot 13,6 % in 2014. Voor de projectieperiode wordt een minder uitgesproken daling verwacht, tot 12,8 % in 2021. Tot slot nam het aandeel van de niet-verhandelbare diensten toe van 14 % in 1995 tot 15,2 % in 2014, maar zou het in de projectieperiode terugvallen tot 14,6 % in 2021.

De werkgelegenheid zou tijdens de projectieperiode verder afnemen in de verwerkende nijverheid, zij het in een minder snel tempo dan in het recente verleden (zie ook paragraaf 2.2.6). De werkgelegenheid in de bouwnijverheid staat aanvankelijk nog onder druk van de detacheringen, maar geniet vervolgens van gerichte lastenverlagingen. De werkgelegenheid neemt toe in de takken 'vervoer en communicatie' en 'handel en horeca', maar het gros van de werkgelegenheidscreatie vindt nog steeds plaats in de takken 'Overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. Ten slotte zou de werkgelegenheid in de overheidsadministratie en bij landsverdediging dalen, maar in het onderwijs toenemen.

Tabel 3 Voornaamste sectorale resultaten van de nationale projectie

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen, in volume, groeivoeten)								
- Landbouw	1,8	-0,6	1,2	1,2	1,6	1,7	-1,7	1,2
- Energie	5,5	-2,3	1,7	1,5	1,2	2,7	1,7	0,8
- Verwerkende nijverheid	0,9	1,5	0,7	0,9	1,2	1,8	-0,5	1,1
. Intermediaire goederen	1,8	2,9	0,9	0,3	0,9	1,7	0,7	1,1
. Uitrustingsgoederen	0,5	-1,7	-0,5	1,5	1,8	1,2	-4,8	0,9
. Verbruiksgoederen	-0,3	1,4	1,0	1,5	1,5	2,6	0,5	1,4
- Bouw	3,3	2,1	2,0	1,7	1,5	3,5	1,4	1,7
- Verhandelbare diensten	1,1	1,8	1,5	1,8	1,8	2,3	0,9	1,8
. Vervoer en communicatie	-2,6	0,8	1,2	1,7	1,2	1,7	-0,4	1,3
. Handel en horeca	1,2	1,5	1,4	1,9	1,5	3,2	-0,3	1,6
. Krediet en verzekeringen	3,8	1,5	1,1	2,4	2,4	0,9	1,9	2,1
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,6	0,8	1,5	1,7	1,8	0,6	1,4	1,6
. Overige marktdiensten	1,6	2,6	1,6	1,8	2,0	2,8	1,6	2,0
- Niet-verhandelbare diensten	1,0	0,2	-0,2	0,2	0,5	1,3	0,7	0,3
Totaal	1,3	1,4	1,1	1,4	1,5	2,2	0,7	1,4
2. Werkgelegenheid (groeivoeten)								
- Landbouw	-0,8	1,3	-0,6	-1,0	-0,9	-1,9	-2,5	-0,5
- Energie	-0,7	-0,8	0,1	-0,4	0,1	0,5	3,1	-0,1
- Verwerkende nijverheid	-2,2	-1,6	-0,9	-0,8	-0,5	-1,4	-2,1	-0,7
. Intermediaire goederen	-1,9	-0,6	-0,9	-1,6	-1,0	-0,5	-2,2	-1,0
. Uitrustingsgoederen	-3,6	-5,3	-1,8	-0,1	0,0	-2,6	-3,3	-1,0
. Verbruiksgoederen	-1,6	-0,7	-0,5	-0,3	-0,2	-1,7	-1,4	-0,3
- Bouw	-1,7	-1,0	-0,4	-0,1	1,4	0,9	0,3	0,6
- Verhandelbare diensten	1,0	1,8	1,5	1,5	1,3	1,6	1,2	1,4
. Vervoer en communicatie	-1,5	0,4	0,5	0,3	0,1	-0,1	-0,6	0,2
. Handel en horeca	-0,1	0,5	0,6	1,0	0,7	0,5	-0,3	0,7
. Krediet en verzekeringen	-1,3	-0,3	-1,0	-0,2	-0,4	-1,0	-1,0	-0,4
. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	1,7	2,6	2,2	2,0	2,2	2,7	2,6	2,2
. Overige marktdiensten	2,3	2,7	2,3	2,0	1,6	2,8	2,4	1,9
- Niet-verhandelbare diensten	0,5	0,2	-0,0	-0,2	-0,1	1,0	0,4	-0,1
Totaal marktbedrijfstacken	0,3	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8

2.2.3. Productiviteit

De productiviteitsgroei in de marktsector is sinds 2008 opvallend zwak geweest. Terwijl de gemiddelde groei van de toegevoegde waarde fors lager lag dan tijdens de drie decennia daarvoor (+0,78 % tegen +2,33 %), groeide het arbeidsvolume in een vrijwel vergelijkbaar tempo (+0,33 % tegen +0,37 %). De gemiddelde groei van de arbeidsproductiviteit per uur bedroeg dus slechts 0,45 % per jaar, zowel omdat de periodes van neergaande conjunctuur (2009; 2012-2013) gepaard gingen met forse inzinkingen van de productiviteit als omdat in de periode van herneming (2010-2011) de groei uitzonderlijk arbeidsintensief was.

Ook tijdens de projectieperiode blijft de gemiddelde groei van de productiviteit per uur in historisch opzicht laag (+0,6 % per jaar). Zijn evolutie kent een uitgesproken profiel, dat sterk beïnvloed wordt door het profiel van de loonkostenevolutie (zie afdeling 2) en dat – bij een stabiele groei van de activiteit en een vrijwel constante arbeidsduur – de bepalende factor is achter de dynamiek van de werkgelegenheids groei in de marktsector. Arbeidskostenverlagende maatregelen drukken de groei van de productiviteit per uur in de periode 2016-2017 (0,45 % groei per jaar) en ondersteunen de evolutie van de marktwerkgelegenheid (+37 900 personen per jaar). In de periode 2018-2019 vertraagt de groei van de marktwerkgelegenheid enigszins (+34 500 personen per jaar), naarmate de brutolonen voor indexering een inhaalbeweging maken en de productiviteitsgroei versnelt (0,8 % groei per jaar). Nadien valt de groei van de brutolonen voor indexering terug en volgt ook een nieuwe ronde van werkgeversbijdrageverminderingen, zodat de groei in de marktsector terug arbeidsintensiever wordt (0,6 % productiviteitsgroei per jaar) en de toename van de marktwerkgelegenheid terug versnelt (+45 100 personen per jaar). Gemiddeld over de projectieperiode groeit de marktwerkgelegenheid met 1,0 % per jaar, het dubbele van de gemiddelde groei sinds 2008 en ook gevoeliger hoger dan het gemiddelde uit de drie decennia die de financiële crisis voorafgingen.

Het arbeidsintensief karakter van de groei kan gedeeltelijk verklaard worden door de verschuiving van de werkgelegenheid van takken met hoge productiviteitsgroei naar takken met lage productiviteitsgroei, hoewel de minder sterke expansie van de dienstenchequewerkgelegenheid de neerwaartse druk op de productiviteitsontwikkeling enigszins afzwakt. Macro-economisch en op lange termijn wordt de vertraging van de productiviteitsgroei echter verklaard door een structurele afname van zowel de groei van de kapitaalintensiteit als van de totale factorproductiviteit, wat het groeipotentieel van de Belgische economie verzwakt.

2.2.4. Loonkosten

De arbeidskosten per uur in de sector van de ondernemingen zouden in 2016 dalen met 0,4 % in nominale termen en in reële termen (na aftrek van de inflatie gemeten op basis van de toegevoegdewaardeprijzen) met 1,5 %. De nominale arbeidskosten zouden in 2017-2021 gemiddeld met 2,1 % per jaar groeien en de reële arbeidskosten gemiddeld met 0,8 %, wat iets sneller is dan de reële productiviteitsgroei (gemiddeld 0,7 %). Voor de brutolonen vóór indexering impliceert dit een groei van gemiddeld 0,9 % per jaar. De gemiddelde groei van de nominale arbeidskosten en brutolonen vóór indexering in 2017-2021 is het resultaat van versnellingen in het begin van de periode, gevolgd door vertragingen naar het einde van de periode toe.

De herneming van de arbeidsproductiviteitsgroei (in nominale termen 1,7 % in 2017 en meer dan 2 % vanaf 2019; in reële termen 0,6 % à 0,8 % per jaar in 2017-2021) zou de facto de belangrijkste en stabielste drijvende kracht achter de brutoloonvoetgroei zijn. Omdat de brutolonen in het verleden achterop waren gebleven bij de evolutie die op lange termijn uit de arbeidsproductiviteit, de werkloosheidsgraad en de loonwig voortvloeit, zou de groei van de brutolonen initieel versnellen, een proces dat tegen 2020 uitgewerkt zou zijn. De inbreng van de werkloosheidsgraad zou wisselvallig zijn: pas tegen 2021 zou de daling van de werkloosheidsgraad (zie verder) substantieel bijdragen tot de brutoloonvoetgroei. Dankzij de taxshift zal de belastingdruk op zowel de vraagzijde (werkgeversbijdragen minus

loonsubsidies) als op de aanbodzijde (personenbelastingen, werknemersbijdragen) van de arbeidsmarkt geleidelijk dalen. Niettegenstaande dat de bijdrageverminderingen en loonsubsidieverhogingen aanleiding geven tot hogere brutolonen zal de daling van de loonwage per saldo op middellange termijn een bron van vertraagde arbeidskostengroei zijn. De gezondheidsindex zou, onder invloed van de verslechterende ruilvoet, tijdelijk sneller stijgen dan de toegevoegdewaardeprijzen, vooral in 2018.

2.2.5. Inflatie

De Belgische inflatie, gemeten aan de hand van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen, viel in 2014 en 2015 terug tot resp. 0,3 % en 0,6 % als gevolg van de daling van de olieprijs en de beperkte onderliggende inflatie. De olieprijs zouden, ondanks een geleidelijke toename, dit jaar gemiddeld lager liggen dan in 2015, terwijl ook de noteringen voor aardgas en elektriciteit dalen t.o.v. vorig jaar. Niettemin zou de inflatie in 2016 uitkomen op 1,9 %. De negatieve bijdrage van de prijs voor aardgas en olieproducten tot de inflatie wordt immers volledig tenietgedaan door de positieve bijdrage van de consumptieprijs van elektriciteit. Die laatste stijgt fors door verhogingen van de niet-energiegebonden componenten van de prijs (de introductie of de verhoging van een aantal belastingen en heffingen). Bovendien zou de onderliggende inflatie hoger uitkomen dan in 2015.

De inflatie zou in 2017 terugvallen tot 1,6 %. Dat is het resultaat van enkele factoren die elkaar gedeeltelijk compenseren. Enerzijds zou de prijs voor ruwe olie voor het eerst sinds 2012 toenemen, wat een opwaartse impact heeft op de inflatie. Anderzijds zou de onderliggende inflatie – mede door maatregelen gericht op de beperking van de loonkosten – afkoelen en zal de opwaartse invloed van de maatregelen m.b.t. de elektriciteitsprijs grotendeels uitgewerkt zijn. De Belgische inflatie zou vanaf 2018 gemiddeld 1,7 % bedragen, aangedreven door hogere olieprijs en door een meer uitgesproken toename van de loonkosten per eenheid product, wat de onderliggende inflatie opnieuw geleidelijk hoger duwt.

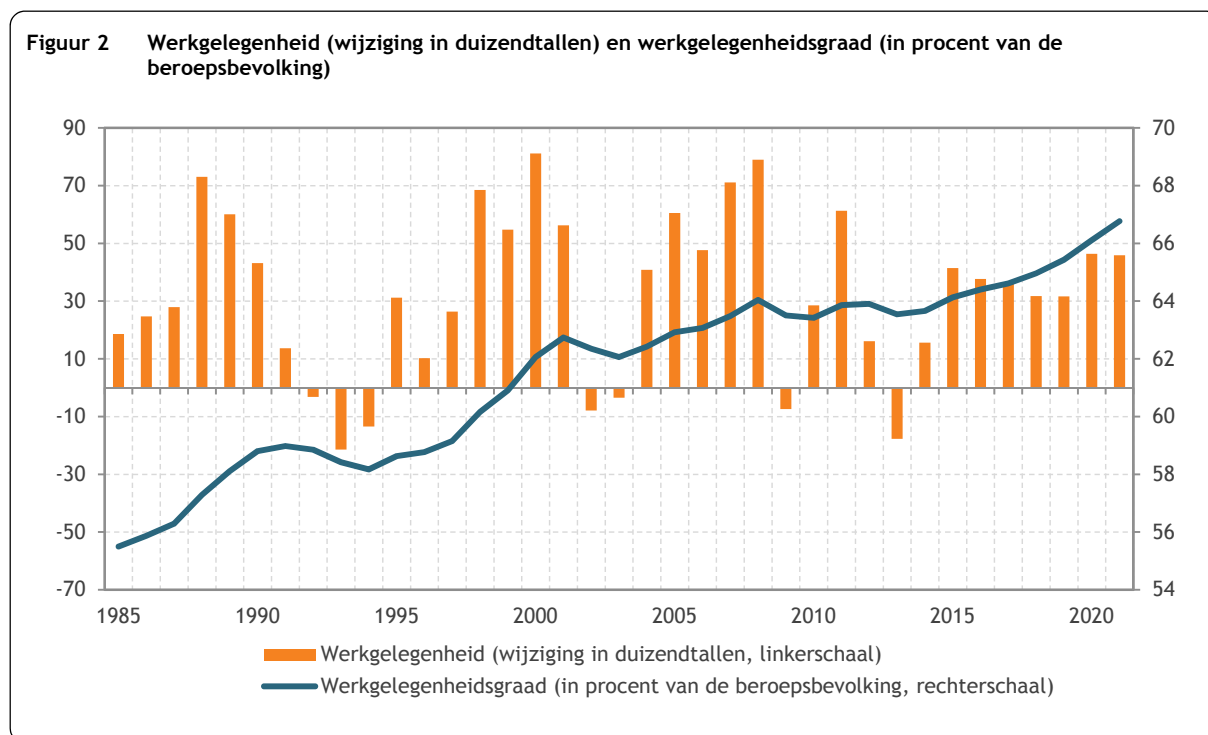
2.2.6. Werkgelegenheid en werkloosheid

De binnenlandse werkgelegenheid steeg fors vorig jaar (+41 400 personen), onder invloed van de aantrekkende groei van de activiteit in de marktsector en van dalende reële arbeidskosten per uur. Aangezien de economische groei relatief stabiel blijft op middellange termijn, wordt de dynamiek van de werkgelegenheidsgroei vooral bepaald door de productiviteitsevolutie, die op haar beurt sterk beïnvloed wordt door het profiel van de loonkostenevolutie. Arbeidskostenverlagende maatregelen ondersteunen de groei van de werkgelegenheid in de periode 2016-2017 (+37 000 personen per jaar). Vervolgens vertraagt de werkgelegenheidsgroei enigszins tijdens de periode 2018-2019 (+31 700 personen per jaar), naarmate de brutolonen voor indexering een inhaalbeweging maken en de productiviteitsgroei versnelt. Nadien valt de groei van de brutolonen voor indexering terug en volgt ook een nieuwe ronde van werkgeversbijdrageverminderingen, zodat de groei in de marktsector terug arbeidsintensiever wordt, terwijl bovendien de werkgelegenheid bij de overheid niet langer krimpt. De werkgelegenheidscreatie versnelt dus tijdens de periode 2020-2021 (+46 100 personen per jaar).

Over de gehele periode 2016-2021 neemt de binnenlandse werkgelegenheid toe met 229 700 personen, gevoelig meer dan in de jaren sinds het uitbreken van de financiële crisis (periode 2009-2015: +137 800

personen). De toename van de werkgelegenheid in de marktdiensten (+242 500 personen) zou op middellange termijn hoger liggen dan toen (+214 100 personen). Ook nu wordt die toename voornamelijk gevoed door aanzienlijke jobcreatie in de takken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (+200 000 personen voor beide takken samen tegenover +190 600 personen sinds 2008). Het verlies aan dynamiek in de dienstenchequetak (+9 400 personen tegenover +67 500 personen sinds 2008) wordt gecompenseerd door betere werkgelegenheidsvooruitzichten in de conjunctuurgevoelige segmenten binnen de takken 'Transport en communicatie' en 'handel en horeca' (+37 300 personen tegenover -29 900 personen). Het grootste verschil met het recente verleden ligt bij de industriële takken, waar sinds 2008 83 100 arbeidsplaatsen verloren gingen, terwijl het verlies op middellange termijn beperkt zou blijven tot 4 400 arbeidsplaatsen. Bij de niet-verhandelbare diensten krimpt – onder impuls van de bezuinigingsmaatregelen in de tak 'overheidsadministratie en onderwijs' – de werkgelegenheid (-5 500 personen), terwijl sinds 2008 nog een verhoging werd opgetekend (+16 000 personen).

De werkloosheid nam sterk af vorig jaar (-28 300 personen), deels ook omdat de maatregelen in verband met inschakelingsuitkeringen de groei van de beroepsbevolking afremden. Die daling zou echter minder uitgesproken worden dit jaar (-23 400 personen), en nagenoeg tot stilstand komen tijdens de periode 2017-2019 (-9 500 personen op drie jaar tijd), naarmate het arbeidsaanbod sterker begint toe te nemen en bovendien de werkgelegenheidsgroei vertraagt. Naar het einde van de periode zou de werkloosheid echter fors zakken (-67 500 personen op twee jaar tijd), omdat tegelijk de werkgelegenheidsgroei terug aantrekt en de groei van het arbeidsaanbod nagenoeg tot stilstand komt. De werkloosheidsgraad daalt van 11,9 % in 2015 tot 11 % in 2019, en valt terug tot 9,7 % in 2021, ongezien sinds het begin van de jaren tachtig.

2.2.7. Overheidsfinanciën

Sinds België in 2014 uit de procedure bij buitensporige tekorten is gekomen, is het nominaal overheidstekort nooit op veilige afstand van de grens van 3 % van het bbp uit het EU-verdrag geweest. Na een verbetering in 2015 ligt het tekort in 2016 opnieuw dicht bij die grens. Het overheidstekort daalt aanzienlijk in 2017, herneemt licht in de periode 2018-2019 en brokkelt vervolgens af in de periode 2020-2021, maar blijft groter dan 2 % van het bbp.

De omvang van de overheidsbegroting uitgedrukt in procent van het bbp is aanzienlijk verminderd over de periode 2014-2016. Dat wordt deels verklaard door nominale effecten gerelateerd aan de spectaculaire daling van de energieprijzen: de binnenlandse prijzen en de indexeringsfactoren die de evolutie van de meeste begrotingsrubrieken zonder rentelasten beïnvloeden – de uitgaven nog meer dan de ontvangsten – waren systematisch lager dan de groei van de bbp-deflator.

Op middellange termijn blijven de primaire uitgaven dalen, zij het in een meer gematigd tempo. Een uitzondering hierop vormt het jaar 2017 door het wegvallen van een groot deel van de uitgaven voor migratie en veiligheid, die bijzonder hoog waren in 2016. De daling van de primaire uitgaven, die een verdere beperking van de werkingskosten van de overheid veronderstelt, is ook het gevolg van een daling van bepaalde niet-sociale overdrachten en van de werkloosheidsuitgaven, terwijl de overige sociale uitkeringen sneller stijgen dan het bbp.

De daling van de ontvangsten is vooral uitgesproken in het eerste deel van de projectieperiode en houdt verband met de heffingen op arbeidsinkomens. De context van loonmatiging tot 2016 en de voor de periode 2015-2020 geplande maatregelen om de personenbelasting en de sociale bijdragen te verlagen, leiden tot een aanzienlijke daling van die heffingen, die gedeeltelijk gecompenseerd wordt door een stijging van de productgebonden belastingen, de belastingen op de productie, op kapitaal of op inkomsten uit vermogen en, op middellange termijn, door de effecten van de loonstijging op de ontvangsten.

Over de periode 2015-2021 vallen de primaire uitgaven terug van 51 % van het bbp tot 50,2 % en de ontvangsten van 51,4 % tot 50,2 %.

Door het beroep dat de overheid doet op de kapitaalmarkt voor de jaarlijkse herfinancieringsbehoeften van de hoge schuld en de financiering van de tekorten kon ze de voorbije jaren ruimschoots genieten van historisch lage rentevoeten. De daling van de rentelasten draagt daardoor jaarlijks bij tot de vermindering van het tekort, maar dooft uit op het einde van de projectieperiode.

De overheidsschuld neemt nog toe in 2016, maar daalt vervolgens licht in procent van het bbp, zij het niet voldoende om de schuld op het einde van de projectieperiode onder de 100 % van het bbp te brengen of te voldoen aan het schuld criterium van het Groei- en Stabiliteitspact. De geconsolideerde brutoschuld zou afnemen van 107,1 % van het bbp in 2016 tot 104,8 % in 2021.

De opsplitsing van de tekorten per deelsector van de overheid wordt gekenmerkt door niet-recurrente effecten die verband houden met de invoering van de regionale personenbelasting conform de staatshervorming. Enerzijds dekt de regionale personenbelasting in 2015 maar een gedeeltelijk jaar van

ingekohierde ontvangsten, aangezien ze in dat jaar werd ingevoerd. Anderzijds impliceert de overgang naar het definitieve stelsel van de bijzondere financieringswet, in de hypothesen van de projectie, een structurele daling van de factor 'regionale autonomie' en van bepaalde dotaties in 2018, alsook een correctie van de te veel betaalde bedragen aan de gewesten in 2015-2017. Daardoor daalt het tekort van de federale overheid fors maar tijdelijk in 2015 en 2018, terwijl voor de gewesten het omgekeerde geldt.

Afgezien van die fenomenen kent het tekort van de federale overheid op middellange termijn een zeer beperkte verbetering van 2,5 % van het bbp in 2016 tot 2,1 % in 2021. De werkingskosten en de niet-sociale overdrachten van de federale overheid nemen in procent van het bbp duidelijk af op middellange termijn, maar de financiering van de sociale zekerheid stijgt nagenoeg in dezelfde mate in de veronderstelling dat het evenwicht van de rekeningen van de sociale zekerheid behouden wordt door overdrachten van de federale overheid.

Ondanks de daling van de werkloosheidsuitgaven, blijft het tekort van de eigen verrichtingen van de sociale zekerheid (d.i. zonder de overdrachten van de federale overheid) toenemen door de stijging van de uitgaven voor pensioenen – door de demografische druk en ondanks de pensioenhervormingen – voor gezondheidszorg en voor ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, en als gevolg van de opeenvolgende verlagingen van de sociale bijdragen beslist tot 2020, ook al maakt de groei van de belastbare basis van de sociale bijdragen een stabilisering van die ontvangsten mogelijk op het einde van de projectieperiode.

Buiten de eenmalige impact in 2015 en 2018 van de invoering van de voornoemde regionale personenbelasting, zou het tekort van de gemeenschappen en de gewesten verdwijnen op het einde van de projectieperiode, ondanks de neerwaartse herziening van de factor 'regionale autonomie op de personenbelasting', van bepaalde dotaties in 2018 en de impliciete deelname van de gewesten, via de regionale opcentiemen op de personenbelasting, aan de federale belastingverlaging op de arbeidsinkomens. Die terugkeer naar een begrotingsevenwicht veronderstelt de voortzetting van het restrictief beleid dat vanaf 2010 wordt gevoerd en houdt rekening met recente budgettaire consolidatiemaatregelen, zoals de invoering van de kilometerheffing op vrachtwagens.

De lagere overheid heeft haar tekort nagenoeg weggewerkt in 2015 en blijft, volgens de hypothesen van de projectie, dicht bij een begrotingsevenwicht op middellange termijn. Dat resultaat veronderstelt dat de restrictieve trend van de laatste jaren op het vlak van de evolutie van de uitgaven wordt voortgezet, terwijl de ontvangsten niet sneller stijgen dan het bbp, onder meer door de weerslag van de federale maatregelen aangaande de verlaging van de personenbelasting op de gemeentelijke opcentiemen.

Tabel 4 Vorderingensaldo van de overheid
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gezamenlijke overheid	-3,1	-2,5	-2,8	-2,2	-2,3	-2,4	-2,3	-2,2
Entiteit I	-2,6	-1,1	-2,6	-2,1	-1,6	-2,2	-2,2	-2,1
Federale overheid	-2,5	-1,2	-2,5	-2,1	-1,6	-2,2	-2,2	-2,1
Sociale zekerheid	-0,0	0,1	-0,1	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0	-0,0
Entiteit II	-0,5	-1,4	-0,3	-0,1	-0,7	-0,2	-0,1	-0,1
Gemeenschappen en gewesten	-0,4	-1,4	-0,3	-0,1	-0,6	-0,2	-0,1	-0,0
Lagere overheid	-0,2	-0,0	0,0	-0,0	-0,1	0,0	0,0	-0,0

3. Regionale macro-economische en sectorale evoluties

Dit hoofdstuk presenteert de belangrijkste macro-economische resultaten van de regionale projectie. In afdeling 3.1 worden de evoluties van de voornaamste geregionaliseerde macro-economische aggregaten besproken: toegevoegde waarde (en bruto binnenlands product), investeringen, binnenlandse werkgelegenheid, productiviteit en loonkosten. De resultaten voor de arbeidsmarkt komen aan bod in afdeling 3.2.

3.1. Macro-economische resultaten

Economische groei

Volgens de laatste regionale rekeningen die het INR in februari 2016⁶ heeft gepubliceerd, zou de economische groei in 2014 sterker geweest zijn in Vlaanderen (1,5 %) dan in het Waals (1,3 %) en het Brussels Gewest (1,0 %) (zie tabel 5). Voor de drie gewesten betekent dat een beduidende herneming na de crisisjaren in 2012 en 2013, die volgens de meest recente INR-ramingen Wallonië en Brussel (respectievelijk -0,6 % en -0,7 % per jaar) zwaarder troffen dan Vlaanderen (+0,6 % per jaar).

Volgens onze ramingen zouden de interregionale groeiverschillen licht toegenomen zijn in 2015; het bruto binnenlands product in volume steeg vorig jaar met 1,6 % in Vlaanderen, maar slechts met 0,9 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en met 1,1 % in het Waalse Gewest.

De sterkere groei in Vlaanderen in 2014 en 2015 kan deels verklaard worden door de grotere conjunctuurgevoeligheid van dat gewest die, zoals reeds vroeger waargenomen, het gevolg is van de aard van zijn economie (met een relatief groot aandeel van de verwerkende nijverheid en vervoer) en zijn grotere openstelling voor de internationale handel⁷. In een context van herneming van de economische groei in de eurozone (1,5 % in 2015), is de Belgische uitvoer de voorbije twee jaar, mede ondersteund door de verbetering van het kostenconcurrentievermogen van de ondernemingen, gestegen met 5,4 % in volume in 2014 en met 4,9 % in 2015 (zie hoofdstuk 2). Er kan dus worden verondersteld dat het Vlaamse Gewest, dat bijna 70 % van de uitvoer van goederen en diensten van België vertegenwoordigt⁸, meer dan de twee andere gewesten heeft kunnen profiteren van de stijging van de buitenlandse vraag.

In 2015 was de bijdrage van de verwerkende nijverheid, die duidelijk exportgericht is, en van 'vervoer en communicatie' tot de bbp-groei het sterkst in Vlaanderen, met resp. 0,3 procentpunt en 0,1

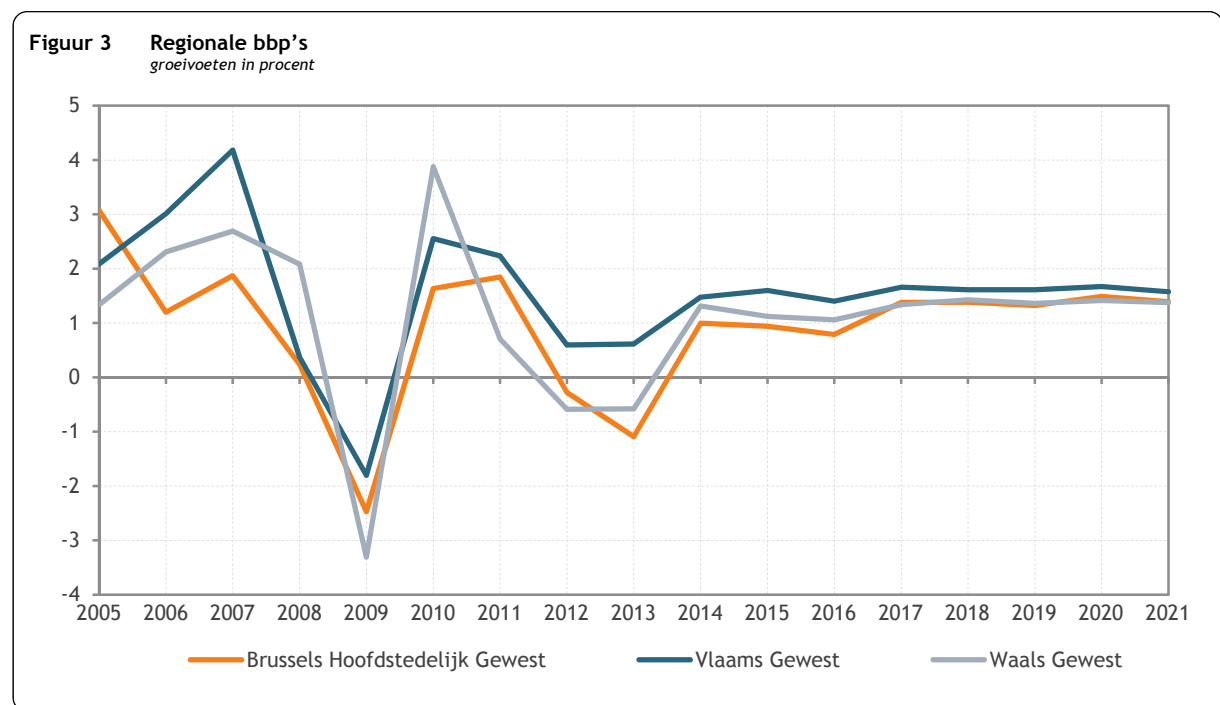
⁶ Dit jaar werden belangrijke 'occasionele' herzieningen aangebracht door het INR. Ze verklaren de omvang van bepaalde wijzigingen ten opzichte van de regionale rekeningen van vorig jaar. De cijfers voor de regionale toegevoegde waarde van het laatste jaar van de regionale rekeningen (2014 in deze uitgave van de regionale vooruitzichten) zijn berekend door het INR volgens een voorlopige methode en kunnen herzien worden in de toekomst ('lopende' herzieningen). De groei van het bbp in 2015 is een HERMREG-raming. Elke herziening van de toegevoegde waarde over het recente verleden kan significante effecten hebben op de vooruitzichten van het regionaal bbp op korte en op middellange termijn, gezien de dynamische econometrische modellering. Er is dus een zekere voorzichtigheid geboden bij de toelichting van de recente cijfers van de regionale toegevoegde waarden.

⁷ Volgens de laatste cijfers van de geregionaliseerde buitenlandse handel (NBB-BISA-IWEPS-SVR, 2015) voor het jaar 2012, vertegenwoordigt de uitvoer van goederen en diensten van Vlaanderen het equivalent van bijna 100 % van zijn bbp, terwijl de overeenkomstige ratio voor Wallonië en Brussel ongeveer 60 % bedraagt.

⁸ Bron: NBB-BISA-IWEPS-SVR, 2015.

procentpunt (zie tabellen 25 tot 27 in de bijlage). Ook in Wallonië bedroeg de bijdrage van de verwerkende nijverheid 0,3 procentpunt, maar was die van 'vervoer en communicatie' nihil. In het Brussels Gewest leverden beide een nulbijdrage. Daarnaast was ook de groeibijdrage van de 'overige marktdiensten' (met de belangrijke component zakelijke dienstverlening en met interimarbeid, die allebei conjunctuurgevoelig zijn) vorig jaar het sterkst in het Vlaamse Gewest, nl. 0,8 procentpunt tegenover 0,6 procentpunt in het Brussels Gewest en 0,5 procentpunt in Wallonië.

Met andere woorden, de regionale groeiverschillen van de toegevoegde waarde in 'vervoer en communicatie' en de 'overige marktdiensten' verklaren vrijwel het volledige groeisurplus van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië in 2015, dat op 0,5 procentpunt wordt geraamd. In het Brussels Gewest verklaren de geringere bijdrage van de 'overige marktdiensten' en de nulbijdrage van de verwerkende nijverheid (zoals reeds het geval is sinds 2000 in jaargemiddelden) en van de 'vervoer en communicatie' nagenoeg het volledige negatieve regionale groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen, dat op -0,7 procentpunt geraamd wordt voor 2015.

In 2016 zouden de gunstige ontwikkeling van de binnenlandse kosten en de sinds vorig jaar sterk gedeprecieerde euro de uitvoergroei ondersteunen, die 4,1 % zou bedragen voor België. De uitvoergroei in volume zou dit jaar dus meer gematigd zijn dan in 2015 als gevolg van de verzwakking van de wereldeconomie buiten de eurozone en in mindere mate ook door de economische weerslag van de recente terroristische aanslagen.

De impact van de aanslagen in Parijs en Brussel, die tijdelijk zou zijn en op 0,1 procentpunt van het Belgisch bbp geraamd wordt in 2016⁹, is relatief belangrijker in het Brussels Gewest dan in Vlaanderen of Wallonië.

⁹ De hypothesen m.b.t. de macro-economische en sectorale gevolgen van de aanslagen worden in kader 2 van de nationale vooruitzichten besproken (FPB, 2016).

Tabel 5 Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale projectie
Groeivoeten in procent

	2014	2015	2016	2017	Gemiddelden			
					2018-2021	2001-2007	2008-2014	2015-2021
1. Bruto binnenlands product in volume								
Het Rijk	1,3	1,4	1,2	1,5	1,5	2,1	0,6	1,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,0	0,9	0,8	1,4	1,4	1,8	0,1	1,2
Vlaams Gewest	1,5	1,6	1,4	1,7	1,6	2,3	0,9	1,6
Waals Gewest	1,3	1,1	1,1	1,3	1,4	2,0	0,5	1,3
2. Bruto toegevoegde waarde in volume								
Het Rijk	1,3	1,4	1,1	1,4	1,5	2,2	0,7	1,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,0	1,0	0,7	1,3	1,4	1,9	0,2	1,2
Vlaams Gewest	1,5	1,6	1,3	1,6	1,6	2,3	1,0	1,6
Waals Gewest	1,3	1,2	1,0	1,3	1,4	2,0	0,6	1,3
3. Bruto-investeringen in volume (1)								
Het Rijk	7,4	2,6	0,5	3,6	2,4	2,8	1,3	2,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	7,8	3,3	2,1	3,2	2,7	2,8	-0,0	2,8
Vlaams Gewest	9,3	1,2	0,4	3,7	2,2	2,7	1,7	2,0
Waals Gewest	2,2	6,1	-0,4	3,5	2,5	3,4	1,6	2,7
4. Binnenlandse werkgelegenheid								
Het Rijk	0,3	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,4	1,1	0,7	0,8	0,7	0,5	0,6	0,8
Vlaams Gewest	0,5	0,9	0,9	0,8	0,9	1,0	0,6	0,9
Waals Gewest	0,1	0,9	0,7	0,7	0,7	0,9	0,6	0,7
5. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen)								
Het Rijk	1,1	0,5	0,4	0,7	0,7	1,4	0,1	0,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,5	-0,3	0,0	0,4	0,6	1,6	-0,7	0,4
Vlaams Gewest	1,1	0,8	0,4	0,7	0,7	1,5	0,5	0,7
Waals Gewest	1,5	0,3	0,4	0,6	0,6	1,1	-0,2	0,5
6. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (2)								
Het Rijk	0,2	-0,4	-2,1	0,3	0,5	0,2	0,1	-0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,1	-0,3	-1,8	0,2	0,5	0,3	-0,3	-0,0
Vlaams Gewest	0,2	-0,4	-2,2	0,4	0,5	0,3	0,2	-0,0
Waals Gewest	0,1	-0,3	-2,1	0,0	0,4	0,0	0,3	-0,1

(1) Excl. investeringen in woongebouwen.

(2) De loonkosten in het HERMREG-model zijn de loonkosten na aftrek van loonsubsidies (in tegenstelling tot de loonkosten op nationaal niveau zoals weergegeven in tabel 2).

De aanslagen van Parijs hebben na 13 november 2015 geleid tot omvangrijke veiligheidsmaatregelen (*lockdown*) in het Brussels Gewest en een aanzienlijke daling van het aantal Belgische en buitenlandse toeristen veroorzaakt¹⁰. Volgens de laatste beschikbare cijfers van de Algemene Directie Statistiek¹¹, die weliswaar nog voorlopig zijn, is het aantal overnachtingen in hotels en andere logeergelegenheden in

¹⁰ Als gevolg van de *lockdown* in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, bleven scholen, cafés en restaurants, delen van het openbaar vervoer en concertzalen meerdere dagen gesloten. Na de aanslagen in Brussel bleef Brussels Airport bijna twee weken gesloten.

¹¹ Cijfers geciteerd in de *Barometer van de overnachtingen* van het Observatorium voor Toerisme te Brussel, december 2015.

het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met 22 tot 27 % afgenomen over de periode november-december 2015, ten opzichte van dezelfde periode in 2014.

We veronderstellen evenwel dat het effect van de aanslagen tijdelijk is en dat het bbp-niveau per gewest in 2017 overeenstemt met dat van een scenario zonder die aanslagen. De economische groei maakt in Brussel dan ook een sterkere inhaalbeweging (zie hierboven).

De beperktere Belgische uitvoergroei, gecombineerd met een zwakke binnenlandse vraag (zie hoofdstuk 2) zou zich in 2016 vertalen in een lichte verzwakking van de economische groei in Vlaanderen (1,4 %) en in het Brussels Gewest (0,8 %) en in een stabilisering van de groei in Wallonië (1,1 %).

In Wallonië zou de lichte terugval van de bijdrage van de 'overige marktdiensten' (0,4 procentpunt) gecompenseerd worden door een groeiversnelling van de toegevoegde waarde in 'vervoer en communicatie', zodat de bijdrage van alle marktdiensten zich zou handhaven op 0,9 procentpunt (tegenover 0,7 procentpunt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en 1,0 procentpunt in Vlaanderen).

In 2017 zal de binnenlandse vraag opnieuw de belangrijkste economische groeimotor worden in België, terwijl de uitvoer er nog zou toenemen met 4,1 % in volume (zie hoofdstuk 2). Vlaanderen zou in 2017 opnieuw een grotere economische groei laten optekenen dan in 2016 (1,7 %) onder impuls van de dynamiek van de regionale investeringen (3,7 %, zie tabel 5). De groei zou ook versnellen in het Brussels Gewest (1,4 %) en in Wallonië (1,3 %) zodat de interregionale groeiverschillen enigszins verminderen (zie tabel 5).

Op middellange termijn (2018-2021) zou de groei van het Vlaams bbp met 1,6 % per jaar (zie tabel 5) licht hoger blijven dan die van de twee andere gewesten (1,4 %). Het verdere herstel van de economische activiteit van de gewesten zou een weerspiegeling zijn van de versteviging van de groei van de toegevoegde waarde van alle marktbedrijfstakken (uitgezonderd de bedrijfstakken 'intermediaire goederen' en 'bouw'). De bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' en 'handel en horeca' zouden echter in Vlaanderen en Wallonië, in tegenstelling tot in Brussel, een zeer lichte groeivertraging van hun toegevoegde waarde laten optekenen.

In het Brussels Gewest zou de groeidynamiek op middellange termijn opnieuw sterk ondersteund worden door de bedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' (18 % van de regionale toegevoegde waarde, zie tabel 6) en 'overige marktdiensten' (28 % van de regionale toegevoegde waarde) en zou hun gemiddelde jaarlijkse bijdrage uitkomen op respectievelijk 0,4 en 0,5 procentpunt over de periode 2018-2021. Omgekeerd zou de groeibijdrage van de bedrijfstak 'administratie en onderwijs', die een vijfde van de Brusselse toegevoegde waarde uitmaakt, behoorlijk kleiner zijn dan vóór 2015 (0,1 procentpunt per jaar op middellange termijn tegenover 0,3 procentpunt over de periode 2001-2014). Dat zou het gevolg zijn van de geplande besparingsmaatregelen door de federale, gewest- en gemeenschaps-administraties, die sterk vertegenwoordigd zijn in het Brussels Gewest.

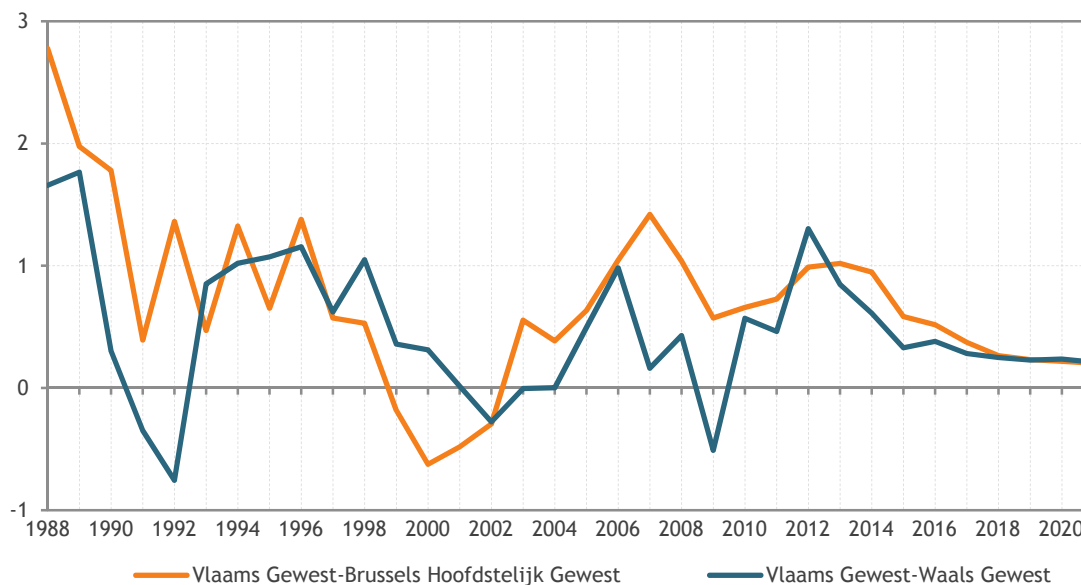
Zowel in Wallonië als in Vlaanderen zou de groei van de economische activiteit op middellange termijn (2018-2021) ondersteund worden door de verwerkende nijverheid (groeibijdrage van 0,2 procentpunt per jaar in beide gewesten), alsook door de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke

dienstverlening' (ongeveer 0,15 procentpunt per jaar), 'handel en horeca' (0,2 procentpunt per jaar) en vooral, gezien zijn gewicht in het bbp, door de 'overige marktdiensten' (respectievelijk 0,5 en 0,6 procentpunt per jaar).

Het economisch groeisurplus van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië nam trendmatig af tot 2008 (zie figuur 4). De vrij zwakke evolutie van de Waalse economische activiteit sinds de recessie van 2009 daarentegen¹² heeft dat groeiverschil t.o.v. Vlaanderen de afgelopen jaren opnieuw vergroot. Het groeioverschot van Vlaanderen ten opzichte van Wallonië zou vanaf 2016 afnemen, maar nog licht positief blijven in 2021 (0,2 procentpunt).

Het Brussels Gewest laat sinds 2003 een negatief groeiverschil optekenen ten opzichte van Vlaanderen¹³. Eén van de belangrijkste oorzaken van die ongunstige evolutie in het Brussels Gewest is de 'overspecialisatie' in de financiële sector (die sinds 2007 getroffen werd door de subprime-crisis) en, als 'hoofdstedelijk gewest', ook in de bedrijfstak 'administratie en onderwijs' (vooral vanaf 2011). Niettemin gaan onze projecties nog uit van een geleidelijke vermindering van dat verschil vanaf dit jaar (zie figuur 4), met name dankzij de verwachte terugkeer van een meer krachtige groei in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (zie hoger). Tegen 2021 zou de Brusselse en de Waalse economische groei nog steeds 0,2 procentpunt onder de groei in Vlaanderen blijven.

Figuur 4 Economisch groeiverschil tussen Vlaanderen en de twee andere gewesten, voortschrijdend gemiddelde gecentreerd over 3 jaar
in procent

¹² Zo zou over de periode 2011-2013 de gemiddelde jaarlijkse bbp-groei in Wallonië vrijwel stilgevalen zijn (-0,2 %), wat 1,3 procentpunt lager is dan in Vlaanderen. Voor Brussel bedraagt het groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen -1,0 procentpunt over dezelfde periode.

¹³ Meer bepaald zou, over de periode 2003-2013, het gemiddeld jaarlijks groeiverschil van Brussel (ten opzichte van Vlaanderen) -0,9 procentpunt bedragen.

Onze projecties van de toegevoegde waarde in volume en in prijzen per bedrijfstak impliceren – over de volledige projectieperiode (2015-2021) en in elk gewest – een verderzetting van de langetermijntrend van tertiarisering (tabellen 6 tot 8). De terugval van het aandeel van de industriële activiteiten zou zich doorzetten over de projectieperiode, maar aanzienlijk trager dan vroeger. Er wordt ook verwacht dat het gewicht van de niet-verhandelbare diensten – d.w.z. het aandeel van de bedrijfstak ‘administratie en onderwijs’ in de toegevoegde waarde (het economisch gewicht van de huishoudelijke diensten is bijna nul) – na een maximum in 2014, continu daalt over de projectieperiode, maar toch groter blijft in 2021 dan de waarneming van 2006.

Vanwege het hoofdzakelijk stedelijk karakter van de Brusselse economie, domineren de tertiaire activiteiten er in sterke mate het productieproces. Het aandeel van de marktdiensten in de totale toegevoegde waarde zou er blijven stijgen tot bijna 73 % in 2021, of ongeveer 1 procentpunt meer dan in 2014. Binnen de Brusselse marktdiensten zouden de bedrijfstakken ‘overige marktdiensten’ en ‘krediet en verzekeringen’ de grootste volumegroei laten optekenen over de projectieperiode (respectievelijk 1,5 % en 2,0 % per jaar). In tegenstelling tot de eerstvermelde bedrijfstak zou het aandeel van de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’ in de Brusselse toegevoegde waarde in lopende prijzen licht dalen omdat er wordt verwacht dat de toegevoegdewaardeprijzen minder snel zullen stijgen in die bedrijfstak in vergelijking met de rest van de economie. Het Brussels Gewest zou met andere woorden een sterke relatieve specialisatie behouden in de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’; het gewicht ervan in de regionale toegevoegde waarde zou 17,2 % bedragen tegen 2021, in vergelijking met een relatief gewicht van diezelfde bedrijfstak van ongeveer 3,4 % in de rest van het land. Hetzelfde geldt voor de niet-verhandelbare diensten: hun aandeel in de Brusselse regionale toegevoegde waarde – na een piek in 2014 (19,8 %) – 19,4 % bedragen aan het einde van de projectieperiode, wat meer is dan in Wallonië (18,7 %) en aanzienlijk meer dan in Vlaanderen (11,5 %).

In Vlaanderen en Wallonië vertegenwoordigt de secundaire sector (energiesector, verwerkende nijverheid en bouw) nog steeds een relatief groot aandeel van de activiteit (respectievelijk 25,9 % en 23,4 % van de regionale toegevoegde waarde in 2014). Dat aandeel zou dalen in de projectieperiode (2015-2021), zij het minder snel dan vroeger en uitkomen op resp. 24,3 % en 21,9 %. Die evolutie zou mogelijk gemaakt worden door een positieve groei van de toegevoegde waarde (1,0 % à 1,2 % per jaar, in volume) in de verwerkende nijverheid van die twee gewesten, die op zijn beurt gestimuleerd wordt door een sterkere groei van de uitvoer.

Tabel 6 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1996	2006	2014	2021	1996- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	11,4	1,5	1,1
2. Energie	3,2	4,4	2,8	2,5	6,8	-6,5	0,5
3. Verwerkende nijverheid	7,1	4,7	3,1	2,9	0,0	-2,5	0,3
a. Intermediaire goederen	2,6	1,6	0,9	0,7	0,3	-4,3	-1,2
b. Uitrustingsgoederen	2,2	1,6	0,8	0,8	-0,9	-1,6	0,9
c. Consumptiegoederen	2,3	1,6	1,3	1,3	0,8	-0,4	1,0
4. Bouwnijverheid	2,7	2,9	2,7	2,6	2,9	0,4	1,7
5. Marktdiensten	71,6	71,1	71,6	72,7	2,2	0,3	1,5
a. Vervoer en communicatie	8,7	11,1	8,3	8,0	4,6	-1,7	1,1
b. Handel en horeca	15,0	12,9	11,8	12,2	-0,2	-1,3	1,2
c. Krediet en verzekeringen	17,4	15,8	17,7	17,2	3,7	1,5	2,0
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	4,4	4,8	5,4	5,5	1,9	0,8	1,1
e. Overige marktdiensten	26,1	26,4	28,4	29,8	1,9	0,9	1,5
6. Niet-verhandelbare diensten	15,5	16,8	19,8	19,4	1,8	1,7	0,4
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	2,2	0,2	1,2

Tabel 7 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Vlaamse Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1996	2006	2014	2021	1996- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Landbouw	1,8	1,3	0,9	0,5	2,8	-1,5	1,2
2. Energie	4,1	2,9	2,9	2,6	1,5	5,5	1,1
3. Verwerkende nijverheid	24,8	20,0	16,5	15,6	2,8	-0,3	1,2
a. Intermediaire goederen	10,8	9,3	8,0	7,4	2,5	1,6	1,2
b. Uitrustingsgoederen	6,3	4,7	3,4	3,0	4,0	-5,1	0,9
c. Consumptiegoederen	7,7	6,0	5,1	5,2	2,4	0,5	1,4
4. Bouwnijverheid	5,8	6,0	6,5	6,1	3,2	1,6	1,7
5. Marktdiensten	51,9	58,4	61,2	63,6	2,8	1,2	1,9
a. Vervoer en communicatie	7,2	7,4	6,6	6,3	1,3	0,7	1,3
b. Handel en horeca	13,7	16,3	15,8	16,3	1,9	-0,1	1,6
c. Krediet en verzekeringen	3,7	3,2	3,6	3,5	3,2	2,5	2,4
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	6,0	6,4	7,5	7,8	2,3	1,6	1,7
e. Overige marktdiensten	21,3	25,1	27,7	29,6	3,9	2,0	2,1
6. Niet-verhandelbare diensten	11,7	11,4	12,0	11,5	0,8	0,3	0,4
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	2,6	1,0	1,6

Tabel 8 Structuur en groei van de bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen van het Waalse Gewest
in procent

	Structuur in lopende prijzen				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1996	2006	2014	2021	1996- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Landbouw	1,9	1,1	0,8	0,5	0,9	-1,2	1,0
2. Energie	3,3	2,9	3,1	2,7	2,9	1,6	0,4
3. Verwerkende nijverheid	18,9	17,3	14,4	13,5	3,7	-0,1	1,0
a. Intermediaire goederen	10,6	10,8	8,3	7,6	4,2	0,3	1,0
b. Uitrustingsgoederen	3,4	2,6	2,6	2,4	4,2	-1,7	0,8
c. Consumptiegoederen	4,9	3,9	3,5	3,5	2,6	1,0	1,4
4. Bouwnijverheid	5,3	5,4	5,9	5,7	2,9	1,3	1,6
5. Marktdiensten	52,3	55	56,3	58,9	1,7	0,8	1,7
a. Vervoer en communicatie	7,7	7,1	6,3	6,2	1,3	-1,3	1,3
b. Handel en horeca	11,1	12,9	12,7	13,5	1,1	0,0	1,7
c. Krediet en verzekeringen	3,4	3	3,4	3,3	2,2	3,1	1,9
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,7	8,1	9,5	10,0	1,5	1,6	1,5
e. Overige marktdiensten	22,4	23,9	24,4	26,0	2,2	1,2	1,9
6. Niet-verhandelbare diensten	18,3	18,2	19,4	18,7	1,2	0,5	0,2
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	2,1	0,6	1,3

Investeringsen

Gelet op de sterke schommelingen in de totale investeringen – of bruto investeringen in vaste activa – (zonder investeringen in woongebouwen) is het aangewezen om dat macro-economisch aggregaat te analyseren in periodegemiddelden en dus niet jaar per jaar¹⁴.

Op middellange termijn (2018-2021) zouden de totale investeringen in volume in Wallonië en in Brussel grosso modo in hetzelfde tempo toenemen (gemiddeld 2,5 % à 2,7 % per jaar). De toename van het investeringsvolume zou dan iets minder uitgesproken zijn in Vlaanderen (2,2 % per jaar).

In Brussel zou de aantrekkende groei van de investeringen in projectie (2015-2021) een inhaalbeweging betekenen na zeven jaar (2008-2014) van zwakke investeringsuitgaven (zie tabel 5). Ook in de andere twee gewesten werd toen een verzwakking van de investeringsdynamiek waargenomen, maar in mindere mate (groei van 1,6 % à 1,7 % per jaar over de periode 2008-2014). Rekening houdend met de negatieve gevolgen van een ontoereikende kapitaalopbouw over een langere periode op het economisch groeipotentieel op middellange termijn, zou de groeiversnelling van de investeringsuitgaven van de ondernemingen op middellange termijn het economisch herstel van de gewesten ondersteunen.

¹⁴ Bovendien dient er in tabel 5 voorzichtigheid geboden te worden bij de interpretatie van de investeringsdynamiek van de ondernemingen (marktbedrijfstakken) over de periode 2014-2015, aangezien de groeicijfers in 2014 opgedreven werden door belangrijke aankopen in het buitenland. Die verrichtingen werden uitgevoerd door Vlaamse ondernemingen van de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' en beïnvloeden de gemiddelden van de hele projectieperiode 2015-2021.

Binnenlandse werkgelegenheid

De werkgelegenheids groei volgt doorgaans met enige vertraging de schommelingen van de vraag, waardoor het herstel van de economische activiteit in 2014 gepaard ging met een zeer bescheiden herneming van de werkgelegenheid binnen de gewesten. In Wallonië, en in mindere mate in Vlaanderen, heeft het conjunctuurherstel eerst geleid tot een gedeeltelijk herstel van de arbeidsproductiviteit. Tijdens de laagconjunctuur in 2012 en 2013 hebben de ondernemingen hun personeelsbestand zoveel mogelijk gehandhaafd door de productiviteit aan te passen. De lichte werkgelegenheids groei die aanvatte in 2014 zou zich verstevigd hebben in de loop van vorig jaar. In 2015 zou de jobcreatie zo aanzienlijk versneld zijn in de drie gewesten, ondersteund door de bevrozing van de conventionele loonaanpassingen en de tijdelijke stopzetting van de loonindexering.

Vanaf 2016 tot aan het einde van de projectieperiode (2021) zal de werkgelegenheidsdynamiek in elk gewest ondersteund blijven door de voortzetting van het beleid van arbeidskostenbeperking, via de geleidelijke toepassing van de door de federale regering besloten maatregelen voor het verlagen van de fiscale en parafiscale druk ('taxshift'). Na een lichte conjunctuurverzwakking in 2016 zou de werkgelegenheids groei van de gewesten ook voordeel halen uit de relatief stabiele economische groei. Over de periode 2015-2021 zou de netto-jobcreatie gemiddeld 0,7 % bedragen in Wallonië, 0,8 % in Brussel en 0,9 % in Vlaanderen. Het groeiprofiel van de werkgelegenheid zou gelijk zijn in de drie gewesten: de werkgelegenheid zou sterker stijgen in 2016-2017 en aan het einde van de periode (2020-2021), terwijl de tussenjaren gekenmerkt worden door een zwakkere groei op dat vlak.

Tijdens de periode 2015-2021 zou de netto-jobcreatie gemiddeld bijna 24 100 eenheden per jaar bedragen in het Vlaamse Gewest (of bijna 169 000 gecumuleerd over die periode), ongeveer 9 200 per jaar in het Waalse Gewest (of 65 000 gecumuleerd) en bijna 5 400 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (of bijna 38 000 gecumuleerd). Op middellange termijn zouden de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' (inclusief dienstenchequewerkgelegenheid) in elk gewest de drijvende kracht vormen achter de werkgelegenheids groei, zoals waargenomen in het recente verleden. Anderzijds zou in Wallonië en Vlaanderen de daling van de industriële werkgelegenheid zich voortzetten door de grote productiviteitswinsten, die structureel noodzakelijk zijn om het hoofd te bieden aan de internationale concurrentie. De werkgelegenheid van de verwerkende nijverheid zou evenwel minder snel krimpen dan tijdens de afgelopen zeven jaar. Daarnaast zouden de bezuinigingsmaatregelen de werkgelegenheids groei in de bedrijfstak 'overheidsdiensten en onderwijs' beïnvloeden.

Tot slot zou over de projectieperiode 2015-2021 het aantal zelfstandigen sterker stijgen in Brussel (1,4 %) dan in de andere twee gewesten (0,8 % in Vlaanderen en 0,7 % in Wallonië), zoals reeds waargenomen werd in het verleden. De zelfstandige werkgelegenheid zou in de periode 2015-2016 een relatief sterke toename van ongeveer 1,2 % à 1,3 % per jaar laten optekenen in Wallonië en Vlaanderen en 2,1 % in Brussel. Vanaf 2017 zou de toename echter minder uitgesproken worden in de drie gewesten. Achter die globale evolutie gaat een veranderende samenstelling van de zelfstandige werkgelegenheid in de drie gewesten schuil, vooral ten koste van de bedrijfstakken 'handel en horeca' en, in Vlaanderen en Wallonië, van 'landbouw', terwijl de bijdrage van de bedrijfstak 'overige marktdiensten' zou stijgen.

In Brussel zou het aantal zelfstandigen – dat fors toenam tussen 2004 en 2014 (9,8 % per jaar in Brussel tegenover 2,2 % per jaar op nationaal niveau) minder sterk stijgen in onze projecties, mede doordat in 2014 een einde kwam aan de overgangsperiode waardoor de bewegingsvrijheid van werknemers uit Roemenië en Bulgarije beperkt werd¹⁵.

Tabel 9 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groei (in volume)		
	1996	2006	2014	2021	1996- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	-4,1	8,7	-0,1
2. Energie	1,0	1,0	1,4	1,3	1,1	5,0	0,5
3. Verwerkende nijverheid	7,0	5,0	3,3	2,8	-3,1	-3,9	-1,4
a. Intermediaire goederen	1,9	1,3	0,7	0,5	-2,9	-6,4	-3,9
b. Uitrustingsgoederen	2,2	1,7	0,8	0,7	-3,7	-5,4	-1,0
c. Consumptiegoederen	2,9	2,0	1,7	1,6	-2,6	-1,2	-0,6
4. Bouwnijverheid	3,1	2,9	3,0	2,9	-0,1	0,5	0,4
5. Marktdiensten	64,7	65,6	66,6	68,5	0,9	0,7	1,2
a. Vervoer en communicatie	8,2	7,4	6,9	6,6	0,1	-0,4	0,2
b. Handel en horeca	17,2	15,6	13,7	13,4	-0,3	-1,2	0,5
c. Krediet en verzekeringen	10,5	9,6	8,3	7,6	0,1	-1,2	-0,5
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,8	9,1	9,7	10,4	2,0	1,7	1,8
e. Overige marktdiensten	21,1	23,9	28,0	30,4	2,1	2,3	2,0
6. Niet-verhandelbare diensten	24,2	25,5	25,8	24,4	1,1	0,7	0,0
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	0,7	0,6	0,8

¹⁵ De evolutie van de zelfstandige arbeid in de bouwnijverheid in Brussel vertoont een trendbreuk, als gevolg van het groeiend aantal onderdanen van de nieuwe EU-lidstaten dat ervoor kiest zich onder dat statuut in België te vestigen wegens beperkingen op het vrij verkeer van loonarbeid die sinds 2004 gelden. De laatste beperkingen liepen in België af in 2014 voor Roemeense en Bulgaarse burgers en in 2015 voor Kroaten.

Tabel 10 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaamse Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groeivoet (in volume)		
	1996	2006	2014	2021	1996- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Landbouw	2,6	2,0	1,6	1,4	-1,7	-2,5	-0,4
2. Energie	1,1	1,0	1,2	1,1	0,5	2,3	-0,4
3. Verwerkende nijverheid	20,9	16,7	13,5	12,1	-1,1	-2,1	-0,7
a. Intermediaire goederen	7,1	6,2	5,2	4,6	-0,1	-1,9	-0,8
b. Uitrustingsgoederen	5,1	3,9	2,8	2,4	-1,4	-3,4	-1,1
c. Consumptiegoederen	8,7	6,6	5,5	5,0	-1,7	-1,7	-0,4
4. Bouwnijverheid	6,7	6,2	6,2	6,1	0,6	0,4	0,6
5. Marktdiensten	52,7	58,2	62,1	64,8	2,2	1,3	1,5
a. Vervoer en communicatie	6,8	6,4	5,9	5,7	0,6	-0,5	0,3
b. Handel en horeca	18,6	17,5	16,5	16,4	0,6	-0,2	0,8
c. Krediet en verzekeringen	2,5	2,1	1,8	1,7	-0,6	-0,8	-0,2
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	8,8	10,8	12,9	14,2	3,1	3,0	2,3
e. Overige marktdiensten	15,9	21,3	24,9	26,8	4,3	2,3	2,0
6. Niet-verhandelbare diensten	16,0	15,8	15,5	14,6	0,9	0,5	0,0
7. Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	1,2	0,6	0,9

Tabel 11 Structuur en groei van de binnenlandse werkgelegenheid van het Waalse Gewest
in procent

	Structuur				Gemiddelde jaarlijkse groeivoet (in volume)		
	1996	2006	2014	2021	1996- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Landbouw	2,6	1,9	1,5	1,3	-2,4	-2,4	-0,8
2. Energie	1,2	1,0	1,3	1,2	-0,5	4,3	-0,1
3. Verwerkende nijverheid	15,2	12,6	10,8	9,7	-0,8	-1,5	-0,8
a. Intermediaire goederen	7,4	6,4	5,2	4,5	-0,6	-2,2	-1,2
b. Uitrustingsgoederen	2,7	2,1	1,9	1,7	-0,9	-1,6	-0,8
c. Consumptiegoederen	5,1	4,1	3,8	3,5	-1,1	-0,5	-0,1
4. Bouwnijverheid	6,7	6,7	6,7	6,7	1,2	0,3	0,6
5. Marktdiensten	51,7	55,3	58,7	61,4	1,7	1,3	1,4
a. Vervoer en communicatie	6,7	6,2	5,5	5,3	0,4	-1,0	0,3
b. Handel en horeca	17,9	16,7	16,1	16,1	0,2	0,1	0,8
c. Krediet en verzekeringen	2,2	1,8	1,6	1,4	-1,1	-0,9	-0,7
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	10,4	12,6	14,2	15,6	2,9	2,2	2,1
e. Overige marktdiensten	14,6	18,0	21,4	23,0	3,4	2,6	1,8
6. Niet-verhandelbare diensten	22,5	22,5	21,0	19,7	0,6	0,0	-0,2
7. Totaal	2,6	1,9	1,5	1,3	1,0	0,6	0,7

Productiviteit en lonen

Tijdens de periode 2015-2021 zou Vlaanderen een reële productiviteitsgroei per hoofd laten optekenen van 0,7 % per jaar in de marktbedrijfstakingen (zie tabel 5). In Brussel en in Wallonië zou die groei minder uitgesproken zijn (resp. 0,4 % en 0,5 %) en een inhaalbeweging vormen na een duidelijk minder

gunstige evolutie in de periode 2008-2014. Niettemin was de jaarlijkse productiviteitsgroei ongeveer twee keer zo sterk in de periode 2001-2007, dus vóór het uitbreken van de financiële crisis.

In Brussel zou de productiviteit in de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' (goed voor 8 % van de totale regionale toegevoegde waarde) nog trager stijgen dan vóór de crisis. De productiviteitsgroei zou echter hernemen aan het einde van de projectieperiode en uitkomen op 1,3 % per jaar over de periode 2018-2021. Dat is nog steeds minder dan het gemiddelde van vóór 2009 (+4,8 % per jaar over de periode 2001-2007). In Brussel stijgt de zichtbare arbeidsproductiviteit in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' op korte en op middellange termijn in een hoger tempo dan wat werd waargenomen vóór de crisis (2,5 % per jaar over de gehele projectieperiode en 2,8 % in de periode 2018 en 2021).

Net als in het verleden zou de verwerkende nijverheid zowel in Vlaanderen als Wallonië (die samen 96 % van de werkgelegenheid van de Belgische verwerkende nijverheid vertegenwoordigen) een belangrijke bron van productiviteitsgroei vormen gedurende de projectieperiode. De op middellange termijn (2018-2021) geprojecteerde productiviteitsgroei voor die industrieën (1,7 % per jaar) zou hoger liggen dan de reële loonstijgingen (resp. 0,5 % en 0,6 % per jaar in Wallonië en Vlaanderen). De industriële bedrijven ervaren inderdaad sterke internationale concurrentie (zoals eerder vermeld) die hen ertoe verplicht hun loonkosten per eenheid product te drukken. In combinatie met een geprojecteerde groei van de zichtbare arbeidsproductiviteit in alle tertiaire marktdiensten die iets hoger ligt in Vlaanderen dan in Wallonië, verklaart dat waarom de groeivoorzichten voor de reële productiviteit in de marktsector iets hoger liggen in Vlaanderen (0,7 % per jaar tussen 2015 en 2021, tegenover 0,5 % per jaar in Wallonië, zie tabel 5). Dat verschil zou evenwel kleiner worden aan het einde van de projectieperiode.

Bovendien zou de loonevolutie op middellange termijn (2018-2021) nagenoeg identiek zijn voor de drie gewesten: +0,4 % per jaar in reële termen in de marktbedrijfstakken in Wallonië en +0,5 % per jaar in de twee andere gewesten. Dit is niet verwonderlijk, gelet op het relatief gecentraliseerd systeem voor loonoverleg in België en anderzijds, de nagenoeg identieke evolutie van de productiviteit per hoofd in de marktbedrijfstakken in de drie gewesten (zie boven) – die een belangrijke economische determinant vormt van de loongroei.

Rekening houdend met de arbeidskostenverlagende maatregelen en met name de 'indexsprong' die geldt voor de periode 2015-2016 (zie paragraaf 2.2.4), zouden de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakken over de projectieperiode 2015-2021 een nulgroei laten optekenen in Vlaanderen en in Brussel en licht dalen in Wallonië (-0,1 % per jaar).

In de drie gewesten zou de geprojecteerde reële productiviteitsgroei dus hoger liggen dan de toename van de reële loonkosten. De reële loonkosten per eenheid product¹⁶ in de marktbedrijfstakken zouden over de periode 2015-2021 met gemiddeld 0,5 % à 0,6 % per jaar dalen, wat gunstig is voor het kostenconcurrentievermogen van de regionale economieën.

¹⁶ De loonkosten per eenheid product worden gemeten door de verhouding tussen de loonkosten en de productiviteit per hoofd, beide in reële termen.

3.2. Arbeidsmarkt

De werkgelegenheid in de productie-eenheden gevestigd op het grondgebied van een gewest, ongeacht het gewest van herkomst van de werknemers, noemen we ‘regionale binnenlandse werkgelegenheid’. De werknemers die niet wonen in het gewest waarin ze werken, worden pendelarbeiders genoemd; zij die niet wonen in het land waarin ze werken, worden grensarbeiders genoemd. Door het saldo van de pendelarbeid en dat van de grensarbeid toe te voegen aan de totale binnenlandse werkgelegenheid van een gewest, verkrijgt men de ‘regionale werkende beroepsbevolking’ of de ‘werkgelegenheid naar woonplaats’, wat dus overeenstemt met de werkgelegenheid (of ‘werkzaamheid’) van de ingezetenen van een gewest. De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt dan aan welk percentage van de ingezeten bevolking op arbeidsleeftijd werkt.

De verwachte evoluties van het aantal werklozen en van de werkloosheidsgraad worden afgeleid uit een confrontatie van het arbeidsaanbod met de arbeidsvraag. De vooruitzichten voor het nationaal en regionaal arbeidsaanbod worden bottom-up berekend met behulp van een aparte sociodemografische module. Het resultaat op nationaal niveau is de som van de regionale ramingen. De resultaten van de sociodemografische projectie van het arbeidsaanbod worden gebruikt als exogene hypothesen in de eigenlijke regionale economische projectie.

De resultaten voor de regionale binnenlandse werkgelegenheid werden al besproken als onderdeel van de gehele regionale productie-optiek in afdeling 3.1. De overige elementen – demografie en arbeidsaanbod, pendel- en grensarbeid, regionale werkende beroepsbevolking en werkgelegenheidsgraad, werkloosheid en werkloosheidsgraad – komen in die volgorde aan bod in dit hoofdstuk over de arbeidsmarkt.

3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod

Bevolking op arbeidsleeftijd in België en in de gewesten

De groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd viel sterk terug in de eerste helft van dit decennium, van 0,78 % (+55 300 personen) in 2010 tot 0,16 % (+12 000 personen) in 2015. Enerzijds werd haar natuurlijk verloop¹⁷ negatief in die periode, voornamelijk omdat de omvang van de bevolkingscohorten die 65 jaar werden, sterk toenam. Anderzijds werd het extern migratiesaldo op arbeidsleeftijd¹⁸ minder positief, vooral omdat de immigratie uit niet-EU-landen gevoelig afnam. De vergrijzing van de bevolking speelde sterker in Vlaanderen (waar de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd verminderde van 0,51 % tot 0,09 % tussen 2010 en 2015) en in Wallonië (afname van 0,70 % tot 0,03 %). De terugval in het externe migratiesaldo had vooral gevolgen voor Brussel. Bovendien werd tijdens die periode het Brusselse interne migratiesaldo op arbeidsleeftijd nog

¹⁷ Voor de totale bevolking wordt het natuurlijk saldo gedefinieerd als het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen. Dat saldo geeft het ‘natuurlijk verloop’ van de bevolking, de wijziging in afwezigheid van externe migratiestromen. Voor de bevolking op arbeidsleeftijd kan naar analogie een natuurlijk verloop (toename in afwezigheid van migratie) berekend worden als het verschil tussen enerzijds de instroom op arbeidsleeftijd (cohort die 15 jaar bereikt) en anderzijds de uitstroom uit arbeidsleeftijd (cohort die 65 jaar wordt) plus de sterfgevallen op arbeidsleeftijd.

¹⁸ Een groot gedeelte van de externe migratie vindt plaats op arbeidsleeftijd, meer bepaald binnen de leeftijdsklasse 18-40 jaar.

negatiever dan voorheen. De groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd viel dan ook sterker terug, van 2,50 % tot 0,96 %, maar bleef nog altijd hoger dan in de beide andere gewesten.

Tabel 12 Scenario voor demografie en arbeidsaanbod
jaargemiddelden

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	Gemiddelden		
						2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Totale bevolking								
<i>1a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	54,7	55,0	71,4	84,9	49,6	53,5	79,2	58,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10,3	11,2	14,4	16,6	8,9	11,1	18,5	11,1
Vlaams Gewest	31,1	30,9	37,6	43,8	26,9	27,6	41,1	31,4
Waals Gewest	13,3	13,0	19,4	24,5	13,8	14,8	19,5	16,0
<i>1b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,5	0,5	0,6	0,8	0,4	0,5	0,7	0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,9	1,0	1,2	1,4	0,7	1,1	1,7	0,9
Vlaams Gewest	0,5	0,5	0,6	0,7	0,4	0,5	0,7	0,5
Waals Gewest	0,4	0,4	0,5	0,7	0,4	0,4	0,6	0,4
2. Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)								
<i>2a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	9,2	12,0	27,2	33,3	-1,3	41,1	36,6	9,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	6,3	7,5	10,4	11,8	4,9	9,3	12,9	7,0
Vlaams Gewest	2,8	3,6	9,9	11,8	-5,0	16,8	14,5	0,7
Waals Gewest	0,1	0,8	7,0	9,7	-1,2	15,1	9,2	1,8
<i>2b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,1	0,2	0,4	0,5	0,0	0,6	0,5	0,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,8	1,0	1,3	1,5	0,6	1,4	1,8	0,9
Vlaams Gewest	0,1	0,1	0,2	0,3	-0,1	0,4	0,4	0,0
Waals Gewest	0,0	0,0	0,3	0,4	0,0	0,7	0,4	0,1
3. Activiteitsgraad, definitie FPB (1)(2)								
Het Rijk	72,7	72,7	72,7	72,8	74,0	72,5	72,6	73,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	71,0	70,3	69,7	69,4	69,4	74,1	72,3	69,6
Vlaams Gewest	74,4	74,7	74,9	75,1	76,8	73,2	73,9	75,7
Waals Gewest	70,3	70,1	69,8	69,8	70,6	70,7	70,3	70,2
4. Beroepsbevolking (15 jaar en meer), definitie FPB								
<i>4a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	16,4	12,9	14,3	32,4	20,6	44,6	28,4	20,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,0	-0,2	2,1	5,9	3,4	8,8	6,2	3,1
Vlaams Gewest	12,5	16,1	14,3	20,3	13,2	20,3	17,4	14,8
Waals Gewest	1,0	-3,0	-2,0	6,2	4,1	15,6	4,8	2,5
<i>4b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,3	0,2	0,3	0,6	0,4	0,9	0,5	0,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,5	0,0	0,4	1,1	0,6	1,9	1,2	0,5
Vlaams Gewest	0,4	0,5	0,5	0,7	0,4	0,7	0,6	0,5
Waals Gewest	0,1	-0,2	-0,1	0,4	0,2	1,0	0,3	0,2

(1) Verhouding tussen beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(2) In de kolom 2018-2021 wordt de waarde op het einde van de periode (2021) weergegeven.

Ook tijdens de projectieperiode wordt de dynamiek in de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd grotendeels bepaald door de evolutie in de externe migratie. Volgens de hypothesen in de jongste Demografische Vooruitzichten¹⁹ zou de vluchtelingen crisis het externe migratiesaldo op arbeidsleeftijd dit en volgend jaar opstuwten tot een niveau dat terug in de buurt komt van de piekwaarden uit het begin van dit decennium²⁰. Daardoor versnelt de groei van de Belgische bevolking op arbeidsleeftijd²¹ van 0,16 % in 2015 tot 0,46 % in 2017. In 2018 zakt het extern migratiesaldo, omdat de impact van de asielcrisis dan wegdeemstert; de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd vermindert tot 0,13 %. Vanaf 2019 zou het externe migratiesaldo op een peil komen te liggen dat nog slechts één derde bedraagt van het niveau uit het begin van dit decennium. Dat is onvoldoende om het negatief natuurlijk verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd te compenseren, zodat die laatste krimpt in de periode 2019-2021 (met 0,07 % per jaar).

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië blijft het natuurlijk verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd negatief. In Vlaanderen versterkt die tendens nog op middellange termijn, naarmate sterker bevolkte cohorten de grens van 64 jaar overschrijden. In beide gewesten blijft het (positieve) interne migratiesaldo op middellange termijn vrijwel stabiel. De tijdelijke impuls aan het externe migratiesaldo door de asielcrisis zorgt er voor dat de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd aan het begin van de periode in beide gewesten versnelt, tot 0,28 % in 2017 in Vlaanderen en tot 0,42 % in Wallonië. Wanneer het externe migratiesaldo nadien terugvalt, krimpt vanaf 2019 in beide gewesten de bevolking op arbeidsleeftijd, sterker weliswaar in Vlaanderen (gemiddeld -0,16 % per jaar tijdens de periode 2019-2021, tegen -0,10 % in Wallonië). Over de gehele periode 2016-2021 bedraagt de gemiddelde groei van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd 0,01 % per jaar en die van de Waalse 0,09 % per jaar. De bijdrage aan die groei van migratiebewegingen (intern plus extern) is in beide gewesten even groot op middellange termijn; het groeiverschil moet dus volledig toegeschreven worden aan de negatievere natuurlijke evolutie in Vlaanderen.

In Brussel wijzigt op middellange termijn nauwelijks iets aan de omvang van het (negatieve) interne migratiesaldo en het (licht positieve) natuurlijke verloop van de bevolking op arbeidsleeftijd. De groei van die laatste versnelt onder impuls van de opname van erkende vluchtelingen tot 1,47 % in 2017. De impuls door de asielcrisis is ongeveer twee keer zo sterk in Brussel als in de beide andere gewesten. Ook de terugval van het externe migratiesaldo vanaf 2018 speelt relatief sterker in Brussel, zodat de groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd sterker terugvalt (tot 0,53 % in 2021). De globale bijdrage van migratiebewegingen (intern plus extern) tot de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd wordt in Brussel vanaf 2019 vergelijkbaar met die in de beide andere gewesten. Dat de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd ook tijdens de periode 2019-2021 blijft groeien (met 0,51 % per jaar), terwijl in de beide andere gewesten sprake is van een krimp, is dus louter toe te schrijven aan het dynamischer natuurlijk verloop in dat gewest, niet langer aan de migratiestromen. Gemiddeld over de periode 2016-

¹⁹ Demografische vooruitzichten 2015-2060. Bevolking, huishoudens en prospectieve sterftecoëfficiënten. FPB-ADS, maart 2016.

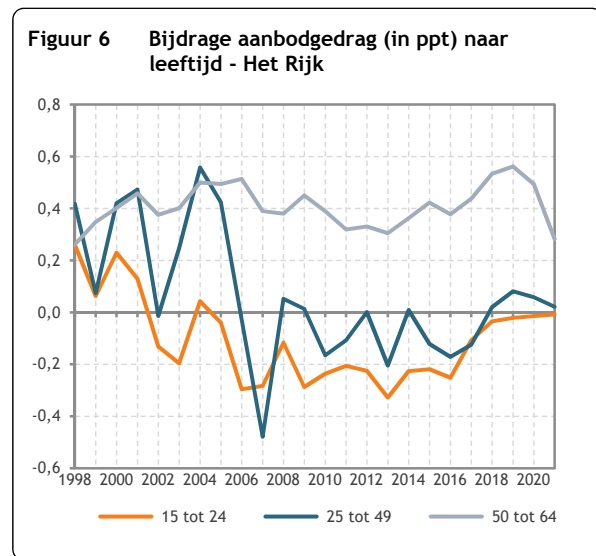
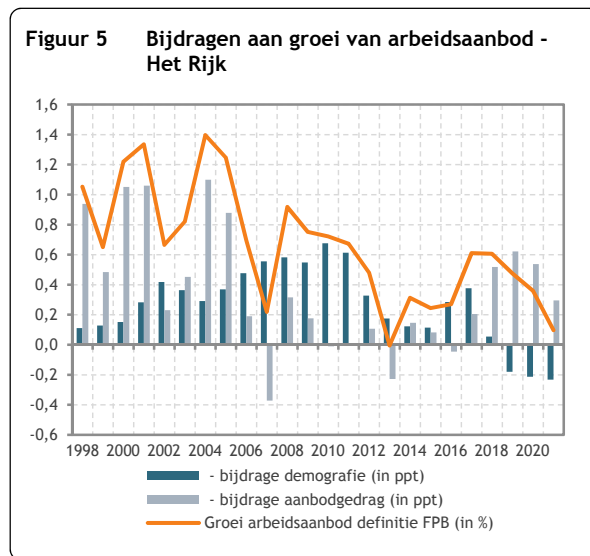
²⁰ De raming in de Demografische Vooruitzichten is gebaseerd op drie hypothesen. Eén, de instroom van asielzoekers blijft gedurende het volledige jaar 2016 op het geobserveerde niveau van einde 2015, maar zwakt dan terug af, en valt tegen midden 2017 terug tot op het niveau van vóór de asielcrisis. Twee, de gemiddelde verwerkingstijd per dossier met een aanvraag tot erkenning als politiek vluchteling bedraagt 6 maanden. Drie, de erkenningsgraad bedraagt 75 %.

²¹ Overeenkomstig de nationale bepaling van het officieel bevolkingscijfer, worden asielzoekers – in tegenstelling tot vluchtelingen en begunstigden van subsidiaire bescherming – niet opgenomen in de bevolkingsvooruitzichten.

2021 groeit de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd met 0,86 % per jaar. Er blijft dus een sterk groeiverschil met de beide andere gewesten, zij het gevoelig minder uitgesproken dan tijdens het jongste decennium.

Arbeidsaanbod in België

Op nationaal vlak klimt de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod tijdens de periode 2016-2017 onder invloed van de vluchtelingen crisis, maar valt scherp terug in 2018, wordt negatief vanaf 2019 en bedraagt -0,23 ppt op het einde van de periode (figuur 5). Gemiddeld over de periode is de bijdrage van de demografie ternauwernood positief (0,02 ppt per jaar), terwijl zij de jongste zes jaar gemiddeld nog 0,34 ppt per jaar bedroeg.

Uit figuur 5 blijkt ook dat wijzigingen in het aanbodgedrag²² in de periode 2007-2014 op nationaal vlak nog nauwelijks bijdroegen tot de groei van de beroepsbevolking. Positieve bijdragen in de leeftijdsklasse 50-64 jaar (verlies aan relatief belang van het brugpensioen; stijgende participatie van opeenvolgende vrouwelijke cohorten) werden in die periode volledig gecompenseerd door negatieve of teruglopende bijdragen in de overige leeftijdsklassen (zie figuur 6). Zo hebben de hervormingen in het hoger onderwijs zowel geleid tot een verlenging van de gemiddelde studieduur als tot een toename van het aantal personen dat zich aanbiedt voor hogere studies, wat mee de structurele daling van de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen verklaart. In de klasse 25-49 jaar dooft de positieve cohortgerelateerde dynamiek in de evolutie van de vrouwelijke activiteitsgraden dan weer langzaam uit. Daarnaast hebben de verstrengde controles op actief zoekgedrag van uitkeringsgerechtigde werklozen gewogen op de evolutie van de (via administratieve cijfers gemeten) activiteitsgraden. Ten slotte observeert men sinds het midden van het vorige decennium ook een toename van de

²² Gedefinieerd als het geheel van wijzigingen in de activiteitsgraden per leeftijd, geslacht en regio van woonplaats.

invaliditeitsgraden in die leeftijdsklasse. De Belgische macro-economische activiteitsgraad²³ steeg dan ook nauwelijks sinds 2007 (van 72,5 % tot 72,7 % in 2014).

Ook vorig jaar droegen wijzigingen in activiteitsgraden slechts in geringe mate bij tot de groei van de beroepsbevolking (0,08 ppt). De activiteitsgraden bij jongeren bleven onverminderd dalen, terwijl de bijdrage in de klasse 25-49 terug beduidend negatief werd, evolutie die vooral in de hand werd gewerkt door verscheidene hervormingen in het stelsel van inschakelingsuitkeringen voor werkloze schoolverlaters. Die hervormingen doen het aantal uitkeringsgerechtigden verminderen, maar lang niet al deze personen vinden werk of schrijven zich opnieuw in als werkzoekende. Bovendien bleef de toename in de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen onder de verwachtingen. Ten eerste heeft de hervorming in de regelgeving m.b.t. het vervroegd pensioen tot dusver minder personen extra aan de slag gehouden vanaf 60 jaar dan eerder geraamd. Dat is vooral het geval in het ambtenarenstelsel, waar veruit de grootste impact werd verwacht. Ten tweede is bij de nieuw instromende SWT'ers²⁴ het aandeel van personen die 'aangepast beschikbaar' blijven voor de arbeidsmarkt ook veel minder snel gestegen dan oorspronkelijk ingeschat. Bij vrijwel gelijkblijvende demografische bijdrage, verzwakt de toename van de beroepsbevolking vorig jaar tot +12 900 personen²⁵.

Dit jaar blijven de hervormingen in de werkloosheidsverzekering negatief doorwegen op de evolutie van de activiteitsgraden in de jongere leeftijdsklassen, zij het in mindere mate dan vorig jaar het geval was. Daarnaast gaat vooral dit en volgend jaar de sterke toename van het aantal erkende vluchtelingen gepaard met negatieve effecten op de activiteitsgraden (voornamelijk onder 40 jaar), omdat vluchtelingen traditioneel slechts met aanzienlijke vertraging de arbeidsmarkt betreden. Die elementen verklaren dat de bijdrage van wijzigingen in de activiteitsgraden in de klasse 15-49 jaar nog negatiever wordt. Vanaf 2018 zou de daling van de arbeidsmarktparticipatie bij jongeren echter vrijwel stilvallen, terwijl de bijdrage in de klasse 25-49 jaar terug licht positief wordt, omdat cohorte-effecten bij vrouwen nog een beperkte rol spelen in die klasse en omdat de terugval van de activiteitsgraden ten gevolge van de opname in de bevolking van de erkende vluchtelingen op middellange termijn grotendeels ongedaan wordt gemaakt.

De bijdrage van wijzigingen in de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen neemt licht maar stelselmatig verder toe tijdens de periode 2016-2019 (tot 0,56 ppt in 2019), onder invloed van de eindeloopbaanmaatregelen op het vlak van vervroegd pensioen en van SWT-regeling, maar plafonneert in 2020 (0,49 ppt) en valt drastisch terug in 2021 (0,28 ppt), wanneer die maatregelen naar kruissnelheid neigen. In het SWT-stelsel worden zowel de instapleeftijd verhoogd als de loopbaanvoorwaarden voor instroom verder verstrengd en moeten nieuwe instromers in principe 'aangepast beschikbaar' blijven voor de arbeidsmarkt, waardoor ze beschouwd worden als niet-werkende werkzoekenden en op die manier de administratief gemeten werkloosheid en beroepsbevolking verhogen. Het aantal SWT'ers daalde al fors tijdens de afgelopen vier jaar (-17 400 personen in totaal), maar zou onder impuls van de genomen maatregelen op middellange termijn nog eens halveren en tegen het einde van de periode

²³ Administratieve definitie. Gedefinieerd als de verhouding tussen de totale beroepsbevolking van 15 jaar en meer en de bevolking op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar).

²⁴ SWT: 'stelsel van werkloosheid met bedrijfstoeslag', het voormalige brugpensioen.

²⁵ De opsplitsing naar demografische- en gedragsbijdragen in de figuren gelden voor de leeftijdsklasse 15-64 jaar. Vandaar dat beide bijdragen niet exact sommeren tot de groei van de beroepsbevolking (inclusief 64-plussers).

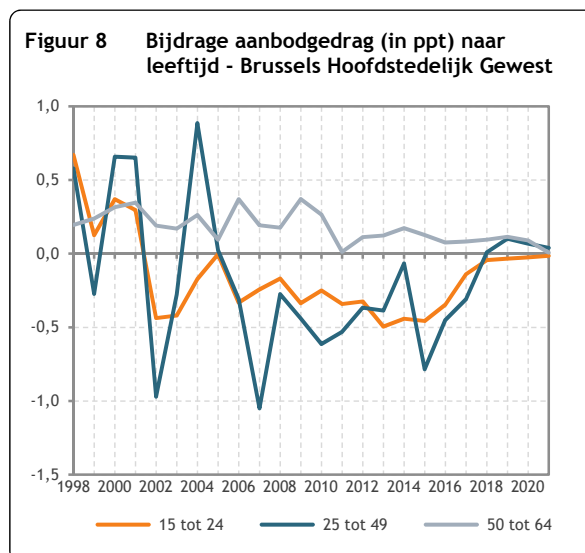
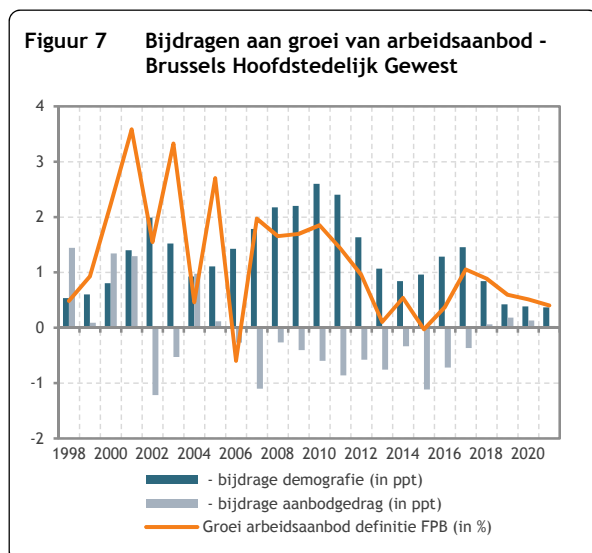
terugvallen tot 53 700 personen. Ongeveer één derde van hen zou dan ‘aangepast beschikbaar’ voor de arbeidsmarkt zijn en dus deel uitmaken van het arbeidsaanbod²⁶.

De totale bijdrage van alle veranderingen in activiteitsgraden aan de groei van het arbeidsaanbod is nog licht negatief dit jaar (-0,05 ppt), maar klimt tot een maximum van 0,62 ppt in 2019, om vervolgens terug te vallen tot 0,30 ppt op het einde van de projectieperiode. Gemiddeld over de periode bedraagt de bijdrage van gedragsveranderingen 0,36 ppt per jaar. Dat compenseert het wegvallen van de demografische bijdrage, zodat de gemiddelde groei van de beroepsbevolking (0,40 % per jaar) even hoog ligt als tijdens de jongste zes jaar, maar deze keer vrijwel uitsluitend gedragen wordt door wijzigingen in de activiteitsgraden. De toename van de Belgische beroepsbevolking is dit jaar vergelijkbaar met die van vorig jaar (+14 300 personen), maar versnelt in de periode 2017-2018 (+32 400 personen per jaar). Onder invloed van het verlies aan demografische impulsen, kalft de toename van de beroepsbevolking vervolgens geleidelijk af, tot +19 400 personen in 2020. In 2021 bedraagt de toename nog slechts 5 300 personen, omdat dan ook het stuwende effect vanuit de eindeloopbaanmaatregelen sterk aan kracht inboet. De macro-economische activiteitsgraad, die nauwelijks toenam sinds het midden van het vorige decennium, zou op middellange termijn fors stijgen (van 72,7 % in 2015 tot 74,0 % in 2021), ondanks het feit dat veranderingen in de leeftijdsstructuur van de bevolking op arbeidsleeftijd negatief blijven wegen op zijn evolutie.

Arbidsaanbod in Brussel

De zonet geschetste evoluties voor het Belgische arbeidsaanbod zijn het resultaat van een projectie die bottom-up is opgebouwd vanuit de gewesten. Voor Brussel (figuur 7) valt op hoe groot de demografische stimulans was die tijdens het jongste decennium gegeven werd aan de groei van het arbeidsaanbod, maar ook hoe sterk die impuls tijdens de jongste jaren is teruggevallen. De demografische bijdrage aan de groei van de Brussels beroepsbevolking krijgt een nieuwe impuls in de periode 2016-2017 door toedoen van de vluchtelingen crisis (tot maximaal 1,46 ppt in 2017), maar slinkt in het verdere verloop van de projectieperiode (tot slechts 0,37 ppt in 2021), naarmate het extern migratiesaldo sterk terugvalt. Demografische veranderingen blijven ook gedurende de gehele projectieperiode het arbeidsaanbod sterker ondersteunen in Brussel (bijdrage van 0,79 ppt gemiddeld per jaar) dan in beide andere gewesten, maar het verschil neemt af en kan in de tweede helft van de projectieperiode niet langer toegewezen worden aan migratiebewegingen (zie hierboven).

²⁶ Op te merken dat ook het stelsel van oudere werkloosheid verder afgebouwd wordt (slechts beperkte nieuwe instroom in het statuut), zodat binnen de beroepsbevolking volgens definitie FPB een verschuiving plaatsvindt van niet-werkzoekenden naar personen die minstens ‘aangepast beschikbaar’ moeten blijven voor de arbeidsmarkt (zie verder afdeling 3.2.3).

De forse bijdrage van de demografie aan de groei van het Brusselse arbeidsaanbod stond tijdens de gehele periode 2006-2014 in sterk contrast met de significant negatieve bijdrage van veranderingen in de activiteitsgraden (figuur 7²⁷ en figuur 8 voor de opsplitsing van de gedragsbijdrage naar leeftijdsklassen). Het verschil in dynamiek met de andere gewesten was groter bij vrouwen in de midden- en oudere leeftijdsklassen, omdat cohorthe-effecten (sterkere participatie op de arbeidsmarkt van opeenvolgende vrouwelijke generaties) een minder belangrijke rol hebben gespeeld in Brussel. De Brusselse macro-economische activiteitsgraad zakte in die periode van 75,4 % in 2005 tot 71,0 % in 2014. Nochtans groeide de beroepsbevolking tijdens die periode meer dan dubbel zo sterk in Brussel (1,06 % per jaar) in vergelijking met beide andere gewesten, louter dank zij de bijzonder expansieve demografische evolutie.

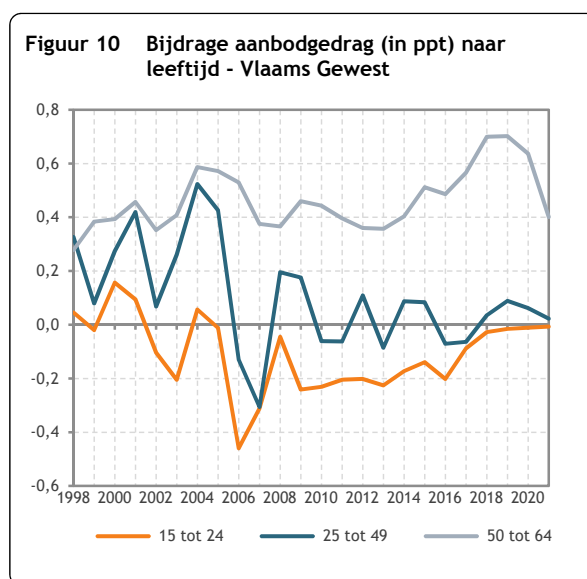
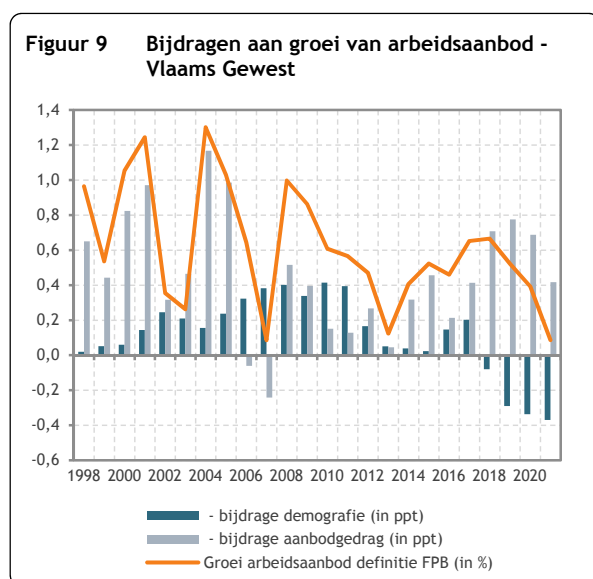
Vorig jaar zakte de bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden opnieuw gevoelig, vooral door de beduidend negatievere bijdrage in de klasse 25-49 jaar, waar de impact van de maatregelen inzake inschakelingsuitkeringen zich het sterkst liet voelen. De globale activiteitsgraad zakte tot 70,3 % en de Brusselse beroepsbevolking kromp zelfs (-0,03 %), ondanks een lichte versteviging van de demografische bijdrage. Ook dit en volgend jaar blijft de bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden nog negatief, deels omdat de maatregelen m.b.t. restrictievere toegang van werkloosheidsuitkeringen nog niet volledig op kruissnelheid zijn, maar vooral omdat de intrede op de arbeidsmarkt van nieuw instromende erkende vluchtelingen tijd in beslag neemt. De globale activiteitsgraad zakt nog verder terug (tot 69,4 % in 2017), maar de demografische impuls leidt desondanks tot een versnelling in de groei van de Brusselse beroepsbevolking in die periode (tot 1,05 %

²⁷ Voor de gewesten kan tijdens de observatieperiode de som van beide bijdragen sterker afwijken van de groei van de beroepsbevolking. Er is immers een verschil tussen de regionale beroepsbevolking volgens HERMREG-definitie en de regionale beroepsbevolking zoals geraamd in de sociodemografische databank die gebruikt wordt voor de projectie van het arbeidsaanbod (en voor de opsplitsing naar demografische en gedragsbijdragen). In de HERMREG-databank wordt de gewestelijke werkende beroepsbevolking berekend als een identiteit: binnenlandse werkgelegenheid volgens gewest van werkplaats uit de Regionale Rekeningen (INR) plus ramingen van het gewestelijke saldo van de grensarbeid en het gewestelijke pendelsaldo. In de sociodemografische databank wordt de regionale werkende beroepsbevolking onmiddellijk geraamd naar woonplaats op basis van data van de instellingen van sociale zekerheid. Die statistische discrepantie kon vooral in Brussel belangrijke waarden aannemen, maar is sterk afgenomen sinds 2009. Vanaf dat jaar werd het immers mogelijk de evolutie van de pendelstromen in HERMREG eveneens te baseren op administratieve cijfers.

in 2017). Vanaf 2018 zou de negatieve dynamiek in de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 15-49 jaar wegvallen. De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen is echter minder uitgesproken dan in beide andere gewesten, zowel omdat de impact van de eindeloopbaanmaatregelen geringer is als omdat cohorthe-effecten bij vrouwen minder sterk spelen. De globale bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden wordt wel positief, maar blijft bescheiden, en volstaat slechts net om de macro-economische activiteitsgraad te stabiliseren tot en met het einde van de projectieperiode. Bij een nog altijd positieve maar krimpende demografische bijdrage valt de groei van de Brusselse beroepsbevolking geleidelijk terug (tot 0,40 % op het einde van de periode).

Arbeidsaanbod in Vlaanderen

In Vlaanderen lag de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod sinds 2006 net onder 0,40 ppt per jaar (figuur 9), maar viel die – onder druk van een minder sterk positief migratiesaldo en van de veroudering van de babyboomcohorten – sterk terug in de periode 2012-2015 (tot slechts 0,02 ppt in 2015). Die terugval wordt in de periode 2016-2017 tijdelijk onderbroken door de effecten van de vluchtelingencrisis (positieve demografische bijdragen in die jaren, oplopend tot 0,20 ppt in 2017), maar herneemt vanaf 2018 met versterkte kracht, zowel omdat de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd vertraagt als omdat de (relatief oudere) leeftijdsstructuur van de Vlaamse bevolking op arbeidsleeftijd sterker bevolkte cohorten naar de oudere leeftijdsklassen met lagere activiteitsgraden voert. De demografische bijdrage wordt negatief vanaf 2018 en valt terug tot -0,37 ppt in 2021.

Ook in Vlaanderen was er in de tweede helft van de jaren 2000 sprake van een verlies aan dynamiek in de evolutie van de activiteitsgraden onder 50 jaar, maar dat verlies was minder groot dan in de beide andere gewesten en werd nog altijd gecompenseerd door sterke toenames van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen (figuur 10). Zo bleef – op de periode 2006-2007 na – de globale bijdrage van gedragsveranderingen positief. De Vlaamse macro-economische activiteitsgraad zakte van 73,9 % in 2005 tot 73,2 % in 2007, maar steeg gedurende de gehele periode 2008-2014, en bedroeg 74,4 % in 2014. De Vlaamse beroepsbevolking groeide gemiddeld met 0,53 % per jaar in de periode 2006-2014, een groei

die sinds 2008 ongeveer in gelijke mate ondersteund werd door demografische- en gedragsveranderingen.

Vorig jaar zou de globale bijdrage van veranderingen in activiteitsgraden positiever zijn geworden in Vlaanderen (0,46 ppt), vooral door het effect van de eindeloopbaanmaatregelen in de oudere leeftijdsklassen en gegeven het feit dat de maatregelen in verband met inschakelingsuitkeringen minder grote negatieve gevolgen hebben gehad voor de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar dan in beide andere gewesten. Nochtans bleef in de klasse 15-24 jaar ook in Vlaanderen de negatieve dynamiek in de activiteitsgraden onverminderd overeind. De globale activiteitsgraad steeg tot 74,7 % en de groei van het arbeidsaanbod trok aan tot 0,52 %, bij een vrijwel gelijkblijvende demografische bijdrage.

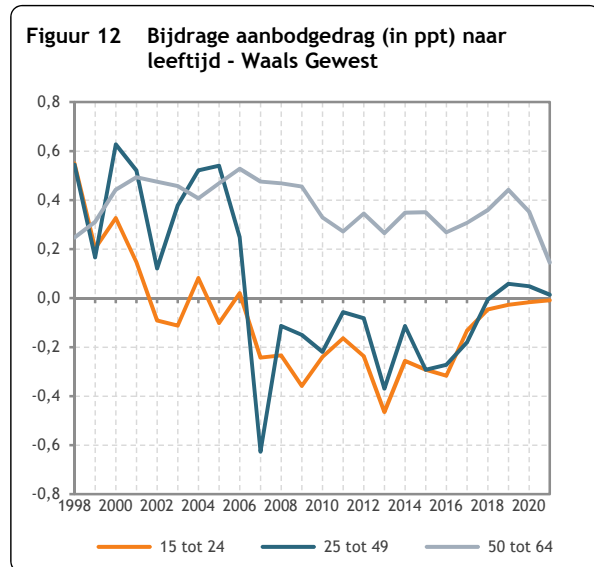
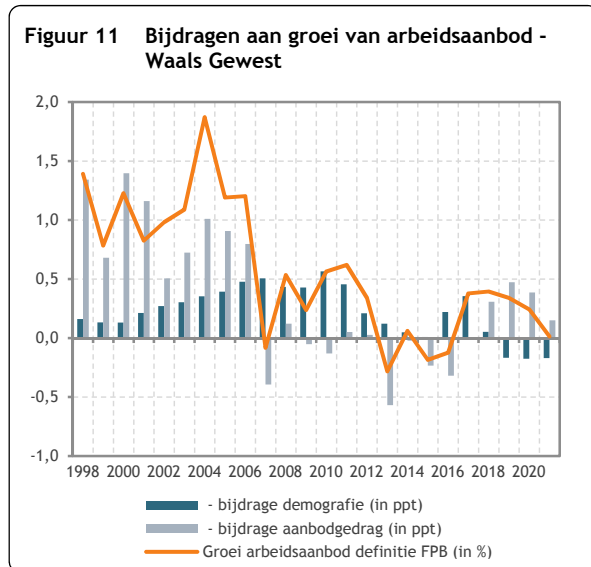
De groei van de activiteitsgraden in de klasse 50-64 jaar versnelt nog tijdens de eerste helft van de projectieperiode (2016-2018), onder impuls van de eindeloopbaanmaatregelen, die relatief sterker doorwegen in Vlaanderen. De negatieve dynamiek in de jongste leeftijdsklassen zwakt geleidelijk af, maar een deel van de demografische impuls van de asielcrisis sijpelt in de jaren 2016-2017 weg via negatieve effecten op de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar. De macro-economische activiteitsgraad blijft stijgen en bereikt 75,6 % in 2018, jaar waarin de groei van de Vlaamse beroepsbevolking een hoogtepunt bereikt (0,67 %). In de periode 2019-2020 blijft de toename van de activiteitsgraden op oudere leeftijd vrijwel even dynamisch, maar dat kan niet beletten dat de groei van de Vlaamse beroepsbevolking begint af te brokkelen (tot 0,39 % in 2020) onder invloed van een steeds negatievere demografische bijdrage. In 2021 volgt een meer drastische terugval (tot 0,09 %), wanneer ook nog eens de impact van de eindeloopbaanmaatregelen gevoelig afzwakt. De macro-economische activiteitsgraad klimt tot 76,8 % in 2021, maar zijn stijgingsritme zakt gevoelig op het einde van de periode.

Arbeidsaanbod in Wallonië

In Wallonië lag de demografische bijdrage aan de groei van het arbeidsaanbod sinds 2006 nog iets hoger dan in Vlaanderen (figuur 11: net onder 0,5 ppt per jaar), maar sinds 2012 volgde een nog iets sterkere terugval, zodat vorig jaar ook in dit gewest demografische ontwikkelingen nog nauwelijks bijdroegen (0,01 ppt) tot de groei van het arbeidsaanbod. Ook in Wallonië wordt de negatieve trend in de demografische bijdrage tijdelijk onderbroken door de effecten van de vluchtelingen crisis (herneming tot 0,35 ppt in 2017). Aangezien de bevolking minder snel veroudert dan in Vlaanderen, wordt de demografische bijdrage slechts negatief vanaf 2019 en is haar terugval tijdens het vervolg van de periode (tot -0,17 ppt in 2021) ook minder uitgesproken.

De omslag in de evolutie van de activiteitsgraden in de klasse 25-49 jaar sinds het midden van het vorige decennium was in Wallonië nog veel frappanter dan in Vlaanderen (figuur 12). Bovendien bleven – net als in de beide andere gewesten – ook de activiteitsgraden in de jongste leeftijdsklassen (15-24 jaar) dalen tijdens die periode. De toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen was dan ook nauwelijks voldoende om de globale bijdrage van gedragsveranderingen te stabiliseren in die periode. De Waalse macro-economische activiteitsgraad zakte van 71,4 % in 2005 tot 70,3 % in 2014. De Waalse beroepsbevolking groeide gemiddeld met 0,35 % per jaar in de periode 2006-2014, en werd uitsluitend gedragen door demografische stimuli.

Vorig jaar werd de globale bijdrage van gedragswijzigingen terug sterker negatief (-0,23 ppt), waarbij – net zoals in Brussel – vooral de hervormingen in de werkloosheidsverzekering zwaar hebben doorgewogen, zoals blijkt uit de sterk negatieve evolutie in de klasse 25-49 jaar. De macro-economische activiteitsgraad nam af van 70,3 % tot 70,1 % en de Waalse beroepsbevolking kromp (-0,19 %).

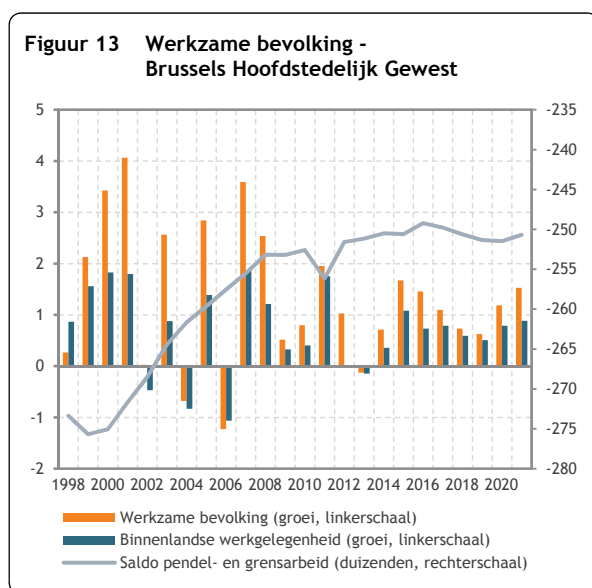

In de periode 2016-2017 blijven de bijdragen in zowel de klassen 15-24 jaar als 25-49 jaar fors negatief, onder invloed van zowel de maatregelen inzake inschakelingsuitkeringen als de gevolgen van de vluchtelingencrisis, maar eens die effecten achter de rug, zou de negatieve dynamiek in de leeftijdsklassen 15-49 jaar snel wegvallen. De impact van de eindeloopbaanhervormingen komt bovenop de bestaande cohorte-effecten bij vrouwen, zodat de positieve bijdrage in de oudere leeftijdsklassen op een licht hoger peil komt te liggen dan in het recente verleden en slechts op het einde van de periode gevoelig begint af te zwakken. De groei van de Waalse beroepsbevolking zou ook dit jaar negatief blijven (-0,12 %), maar kent – zoals in de beide andere gewesten – vervolgens eerst een oplopend profiel (tot maximaal 0,39 % groei in 2018), daarna een aflopend profiel (tot 0,24 % groei in 2020), dat sterk geaccentueerd wordt naar het einde van de periode, wanneer de groei van de beroepsbevolking nagenoeg stilvalt (0,01 %). De macro-economische activiteitsgraad zakt eerst nog (tot 69,8 % in de periode 2016-2017), maar klimt vervolgens tot 70,5 % in 2020, alvorens nagenoeg te stabiliseren (70,6 % in 2021).

Gemiddeld groeit de Waalse beroepsbevolking met 0,21 % per jaar tijdens de projectieperiode. Dat is beduidend minder dan in Vlaanderen (groei van 0,46 % per jaar), waar de eindeloopbaanhervormingen sterker en de hervormingen in de werkloosheidsverzekering zwakker doorwegen. In Brussel blijft de groei van het arbeidsaanbod het hoogst (0,64 % per jaar), wat volledig verklaard wordt door de sterkere demografische ondersteuning.

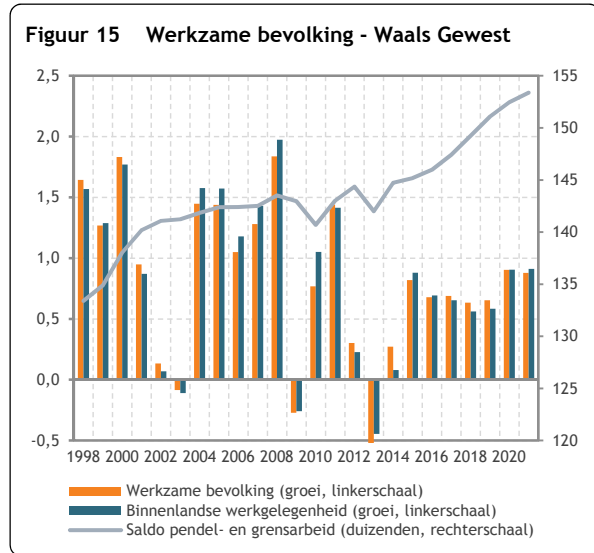
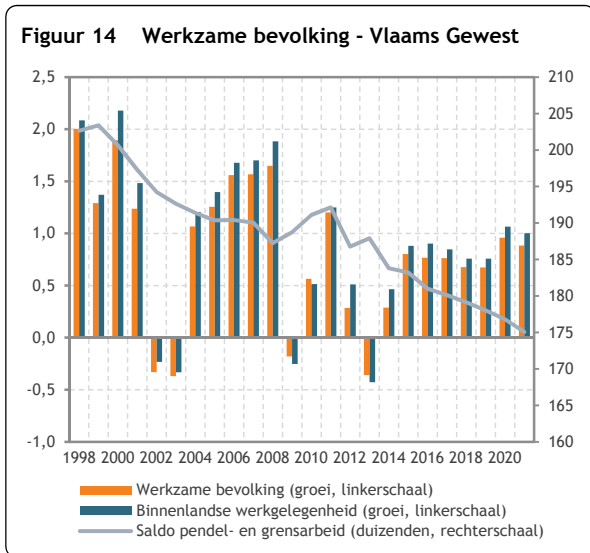
3.2.2. Grens- en pendelarbeid, werkzame bevolking en werkgelegenheidsgraad

De regionale binnenlandse werkgelegenheid kwam aan bod in afdeling 3.1. Hier gaan we na in welke mate die regionale vraag naar arbeidskrachten ingevuld wordt door ingezetenen personen of door inkomende grens- of pendelarbeid. Rekening houdend met alle inkomende en uitgaande stromen, kan voor elk gewest het pendel- en grensarbeitsaldo berekend worden, wat toelaat om, gegeven de regionale binnenlandse werkgelegenheid, te bepalen wat de evolutie zal zijn van de regionale werkzame bevolking en te bekijken hoe de werkgelegenheidsgraad evolueert.

Brussel kende in 2014 een negatief pendel- en grensarbeitsaldo van -250 500 personen (figuur 13), grotendeels het resultaat van de hoge inkomende pendel uit beide andere gewesten. Dat saldo is gedurende het jongste anderhalve decennium weliswaar gevoelig minder negatief geworden, zodat de Brusselse werkende bevolking aanzienlijk sterker is gegroeid (met 1,50 % per jaar tijdens de periode 1999-2014) dan de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,67 % per jaar). Op middellange termijn zou het Brussels pendel- en grensarbeitsaldo nagenoeg ongewijzigd blijven (-250 700 personen in 2021). Die stabilisatie verbergt een aanzienlijke toename van de

uitgaande pendel van Brusselaars naar beide andere gewesten. Voor de uitgaande pendel naar Wallonië ligt die evolutie in de lijn van het recente verleden, voor de uitgaande pendel naar Vlaanderen gaat het eerder om een herneming van een opwaartse trend die sterk was afgevlakt sinds het uitbreken van de financiële crisis. Brusselaars blijven daardoor tijdens de projectieperiode marktaandeel winnen in de werkgelegenheid op de beide andere gewestelijke arbeidsmarkten. In absolute cijfers wordt de toename van de uitgaande pendel gecompenseerd door stijgende pendel naar Brussel vanuit beide andere regio's. In relatieve termen groeit de inkomende pendel vanuit Vlaanderen en Wallonië echter minder sterk dan de Brusselse regionale werkgelegenheid, zodat Brusselaars ook in het eigen gewest hun aandeel in het aantal arbeidsplaatsen zien stijgen. Op middellange termijn (periode 2015-2021) blijft de Brusselse werkzame bevolking dus sterker groeien (1,18 % gemiddeld per jaar) dan de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (0,77 % groei per jaar), hoewel het verschil minder uitgesproken is dan tijdens het jongste anderhalve decennium.

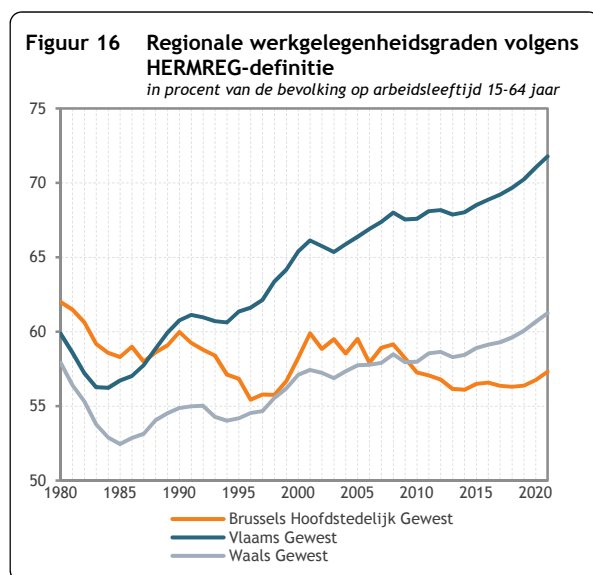
Zowel in Vlaanderen (figuur 14) als in Wallonië (figuur 15) is het pendel- en grensarbeidsaldo positief (in 2014: respectievelijk +183 800 en +144 700 personen), waarbij de uitgaande pendel naar Brussel telkens de hoofdrol speelt. Voor beide gewesten geldt echter dat pendel- en grensarbeid een veel minder grote rol spelen in verhouding tot de binnenlandse regionale werkgelegenheid en dat de verschillen in groeivoeten met de werkzame bevolking potentieel dus veel beperkter zijn dan in Brussel (en sinds 2000 in geen van beide gevallen jaarlijks ooit meer bedroegen dan 0,3 ppt in absolute waarde).

Het Vlaamse saldo daalde structureel tijdens het jongste anderhalve decennium, zodat de groei van de Vlaamse werkende bevolking achterbleef op die van de binnenlandse werkgelegenheid in de periode 1999-2014 (0,79 % per jaar t.o.v. 0,90 % per jaar). Ook op middellange termijn blijft het Vlaamse saldo afnemen (tot +175 100 personen in 2021), zodat over de periode 2015-2021 de groei van de werkzame bevolking een tiende procentpunt inboet tegenover die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,79 % per jaar t.o.v. 0,89 % per jaar). De afname van het Vlaamse saldo moet zowel toegeschreven worden aan een verdere afname van de uitgaande grensarbeid naar Nederland als aan een verdere afname van het positieve saldo met Brussel. Bovendien wordt het saldo met Wallonië ook sterker negatief. Beide pendelstromen tussen Vlaanderen en Wallonië kennen een positieve trend, maar die is meer uitgesproken voor de uitgaande pendel van Wallonië naar Vlaanderen.

De Waalse werkende bevolking groeide eveneens minder sterk dan de Waalse binnenlandse werkgelegenheid in de periode 1999-2014 (0,82 % per jaar tegen 0,85 % per jaar), gezien de slechts beperkte toename van het Waalse pendel- en grensarbeidsaldo tijdens die periode. Op middellange termijn zou het Waalse saldo echter iets sterker toenemen (tot +153 400 personen in 2021). Niet alleen blijft de Waalse uitgaande grensarbeid naar Luxemburg stijgen, ook de pendelsaldo's met zowel Brussel als Vlaanderen worden licht positiever op middellange termijn. De toename van het Waalse saldo is net voldoende om de groei van de werkzame bevolking (0,75 % gemiddeld per jaar) op hetzelfde peil te houden als die van de binnenlandse werkgelegenheid (0,74 % per jaar).

Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad (of werkzaamheidsgraad) duidt aan welk percentage van de ingezeten bevolking op arbeidsleeftijd werkt. In figuur 16 wordt de werkgelegenheidsgraad volgens HERMREG-definitie weergegeven: de verhouding tussen de totale werkzame bevolking (15 jaar en meer) volgens HERMREG-definitie²⁸ en de bevolking van 15 tot 64 jaar.

Sinds het uitbreken van de financiële crisis is de Brusselse werkgelegenheidsgraad aanzienlijk gedaald: van 59,2 % in 2008 tot 56,1 % in 2014. Tijdens die periode groeide de werkzame bevolking in Brussel nochtans sterker dan in de beide andere gewesten, maar dat was ruimschoots onvoldoende om de toen nog bijzonder sterke groei van de Brusselse bevolking op arbeidsleeftijd te absorberen. In beide andere gewesten hield – ondanks twee opeenvolgende conjuncturele inzinkingen – de groei van de werkzame bevolking tijdens die periode gemiddeld nagenoeg gelijke tred met die van de bevolking op arbeidsleeftijd, zodat de werkgelegenheidsgraad in 2014 op

vrijwel hetzelfde niveau lag als in 2008: respectievelijk 68,0 % in Vlaanderen en 58,4 % in Wallonië.

Na de meest recente conjunctuurverzwakking (periode 2012-2013) hernam in 2014 de groei van de binnenlandse werkgelegenheid in de drie gewesten en versnelde hij vorig jaar tot 0,9 % in Vlaanderen en in Wallonië en tot 1,1 % in Brussel (zie afdeling 3.1). De groei van de Brusselse werkzame bevolking werd bovendien ondersteund door een gunstige evolutie van het pendelsaldo, zodat hij fors hoger lag (+1,7 %) dan die van de Vlaamse en van de Waalse werkende bevolking (+0,8 %) en de Brusselse werkgelegenheidsgraad – na zes opeenvolgende jaren van daling – vorig jaar toenam met 0,4 ppt (tot 56,5 %). De Vlaamse en de Waalse werkgelegenheidsgraad namen echter nog sterker toe (met 0,5 ppt, tot respectievelijk 68,5 % en 58,9 %), gelet op het feit dat de bevolking op arbeidsleeftijd in die gewesten – in tegenstelling tot Brussel – nog nauwelijks groeide.

Zowel in Vlaanderen als in Wallonië ligt de groei van de werkzame bevolking vanaf dit jaar substantieel hoger dan die van de bevolking op arbeidsleeftijd, zodat de werkgelegenheidsgraad er gedurende de gehele projectieperiode blijft stijgen. Die toename wordt in de eerste helft van de projectieperiode nog gedrukt door de opname van erkende vluchtelingen in de bevolkingscijfers, maar versnelt in de tweede helft van de projectieperiode, wanneer in beide gewesten zowel de groei van de werkzame bevolking aantrekt als de bevolking op arbeidsleeftijd krimpt. Uiteindelijk stijgt de Waalse werkgelegenheidsgraad met 2,3 ppt in vergelijking met 2015 en komt hij uit op 61,2 % in 2021. De Vlaamse werkgelegenheidsgraad klimt nog sterker (tot 71,8 % in 2021, +3,3 ppt), zowel omdat de gemiddelde

²⁸ Regionale binnenlandse werkgelegenheid volgens de Regionale Rekeningen plus de HERMREG-raming van het regionaal pendel- en grensarbeitsaldo.

groei van de werkzame bevolking er licht hoger ligt als omdat de bevolking op arbeidsleeftijd er iets minder sterk groeit. In beide gewesten komt de werkgelegenheidsgraad daarmee op het einde van de periode beduidend hoger te liggen dan voor het uitbreken van de financiële crisis.

In Brussel worden de bevolkingscijfers in de jaren 2016-2018 nog sterker beïnvloed door de vluchtelingen crisis dan in Vlaanderen en in Wallonië en is in de periode 2018-2019 de terugval in de groei van de binnenlandse werkgelegenheid ook iets meer uitgesproken dan in beide andere gewesten, zodat de werkgelegenheidsgraad er tijdens die jaren ofwel slechts licht stijgt (2016; 2019), ofwel zelfs licht afneemt (2017-2018). Slechts op het einde van de periode versnelt de toename van de Brusselse werkgelegenheidsgraad, en klimt hij op twee jaar tijd tot 57,3 %, toch nog altijd zo'n 2 ppt onder zijn niveau uit 2008. Over de gehele projectieperiode is de stijging van de werkgelegenheidsgraad in Brussel dus veel minder groot dan in beide andere gewesten, ondanks de sterkere groei van de Brusselse werkzame bevolking.

In het kader van de EU2020-strategie wordt de werkgelegenheidsgraad gedefinieerd als de verhouding tussen werkende bevolking en bevolking in de klasse 20-64 jaar en gemeten op basis van cijfers uit de Enquête naar de Arbeidskrachten. Over een periode van meerdere jaren komen de evoluties in beide graden (HERMREG vs. EU2020) doorgaans vrij goed overeen. De jaarlijkse veranderingen kunnen wel sterk verschillen, waarbij de evolutie in de EU2020-reeksen gekenmerkt wordt door een hogere volatiliteit. Vorig jaar liep het verschil in evolutie tussen beide reeksen ook op nationaal vlak hoger op dan gebruikelijk (zie tabel 13), en schetste de EU2020-graad (-0,1 ppt) een veel negatiever beeld van de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt dan de HERMREG-graad (+0,5 ppt). In projectie (vanaf 2016) volgt de EU 2020-graad de evolutie van de HERMREG-graad, gecorrigeerd voor een raming van de regionale evolutie van de werkzame bevolking in de leeftijdsklassen 15-19 jaar en 65 jaar en meer. De EU2020-graad zou in 2021 uitkomen op 59,8 % in Brussel (+1,1 ppt ten opzichte van 2015), op 75,3 % in Vlaanderen (+3,4 ppt) en op 64,0 % in Wallonië (+2,4 ppt).

3.2.3. Werkloosheid en werkloosheidsgraad

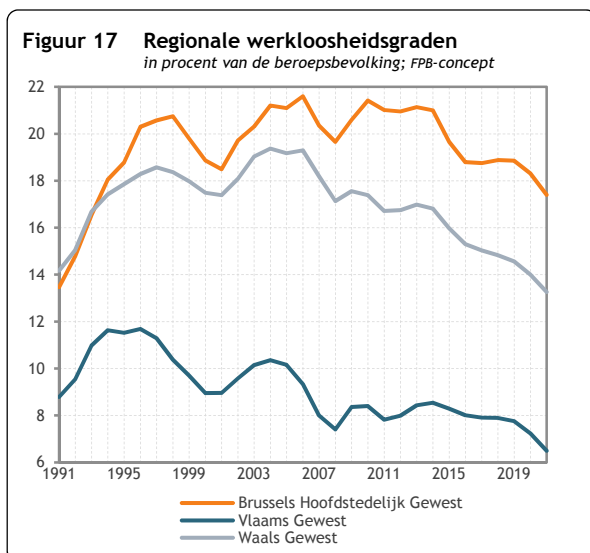
Evolutie van 2008 tot 2014

Op nationaal niveau liep de werkloosheid²⁹ in de nasleep van de financiële crisis (periode 2009-2010) op met 53 100 personen. In het zog van de daaropvolgende conjuncturele herneming daalde de werkloosheid echter aanzienlijk (met 26 000 personen). Een nieuwe conjunctuurverzwakking zorgde in de periode 2012-2014 opnieuw voor oplopende werkloosheidscijfers (respectievelijk +8 500, +18 300 en +1 500 personen). De werkloosheid lag in 2014 dus 55 400 personen hoger dan in 2008; de werkloosheidsgraad klom in die periode van 11,7 % tot 12,4 %.

Dat ondanks de gemiddeld erg lage economische groei de werkloosheid niet sterker opliep, heeft in de eerste plaats te maken met de bijzonder zwakke productiviteitsgroei, die het verlies aan jobs beperkte in de jaren van laagconjunctuur en voor sterke werkgelegenheidswinsten zorgde in de jaren van herneming: in 2014 waren er 96 800 Belgen méér aan de slag dan in 2008. Daarnaast hebben er zich ware

²⁹ Volgens FPB-definitie: werkzoekenden volgens administratieve cijfers plus oudere werklozen.

neerwaartse ‘schokken’ voorgedaan op de activiteitsgraden van de jongere- en middenleeftijdsklassen (zie paragraaf 3.2.1). Als gevolg daarvan nam de beroepsbevolking minder snel toe dan men had kunnen verwachten op basis van de demografische impulsen en de sterke stijging van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen.

Het beeld dat zonet geschetst werd op nationaal vlak voor de periode 2009-2014, verdient de nodige nuancering op regionaal vlak (zie figuur 17). De werkloosheidsgraad klom in die periode immers fors in Brussel (van 19,7 % tot 21,0 %) en in Vlaanderen (van 7,4 % tot 8,5 %), maar daalde licht in Wallonië (van 17,1 % tot 16,8 %). We gaan er echter van uit dat de opmerkelijke inzinkingen in de activiteitsgraden in de leeftijdsklassen tot 50 jaar (zie afdeling 3.2.1) in belangrijke mate verklaard worden door de verstrenging in de voorwaarden voor het krijgen van werkloosheidsuitkeringen (activering van zoekgedrag; beperking van het recht op inschakelingsuitkeringen). Een deel van

de regionale differentiatie in de evolutie van de (op administratieve cijfers gebaseerde) werkloosheidsgraden kan dan verklaard worden door het feit dat dergelijke fenomenen een grotere impact hebben gehad in Brussel en in Wallonië. Die hypothese wordt in elk geval niet tegengesproken door de evolutie van de regionale werkloosheidsgraden volgens de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK), die enkel actief werkzoekenden in aanmerking neemt en voor die periode sterkere toenames noteert voor de Brusselse en de Waalse werkloosheidsgraad.

Evolutie in 2015 en 2016

Op nationaal vlak versnelde de daling van de werkloosheid opmerkelijk in de loop van 2015. In jaargemiddelden bedroeg de afname vorig jaar 28 300 personen, terwijl de werkloosheidsgraad slonk van 12,4 % tot 11,9 %. Die evolutie heeft uiteraard te maken met de conjuncturele herneming, die vorig jaar voor een duidelijke versnelling in de groei van de werkzame bevolking zorgde, meer nog in Brussel dan in de beide andere gewesten. Dat die afname zo sterk was, is echter ook het gevolg van de hervormingen in de werkloosheidsverzekering, meer bepaald in het stelsel van inschakelingsuitkeringen. Vooral het feit dat meer dan 20 000 personen begin 2015 hun uitkering verloren omdat zij op dat moment de maximale duur van drie jaar in het stelsel overschreden, heeft vorig jaar sterk bijgedragen tot de daling van het aantal uitkeringsgerechtigde werklozen. De opeenvolgende hervormingen in het stelsel – gekoppeld aan de hernemende conjunctuur – hebben er toe geleid dat het aantal personen met een inschakelingsuitkering uiterst sterk slonk op twee jaar tijd (in jaargemiddelden: van net over de 100 000 personen in 2013 tot 58 500 personen vorig jaar). Die evolutie was regionaal erg gedifferentieerd. In Brussel en in Wallonië lag in 2013 het aantal rechthebbenden op een inschakelingsuitkering proportioneel veel hoger dan in Vlaanderen: respectievelijk 19,3 % en 27,9 % van het totaal aantal werklozen met een uitkering (UVW's, 'oudere werklozen' en werkzoekende SWT'ers) tegen 11,0 %. In 2015 waren die aandelen gezakt tot

respectievelijk 10,8 %, 19,0 % en 8,2 %. De negatieve impact van de hervormingen op de activiteitsgraden in de betrokken leeftijdsklassen is dan ook groter geweest in Brussel en in Wallonië (in beide gewesten kromp de beroepsbevolking vorig jaar; zie paragraaf 3.2.1). Dat verklaart mee waarom de werkloosheidsgraad vorig jaar veel sterker daalde in Brussel (van 21,0 % tot 19,7 %) en in Wallonië (van 16,8 % tot 16,0 %) dan in Vlaanderen (van 8,5 % tot 8,3 %).

Ook dit jaar hebben de hervormingen in de werkloosheidsverzekering nog negatieve effecten op de evolutie van zowel de werkloosheid als de beroepsbevolking, maar die zijn minder sterk dan vorig jaar. Bovendien ondergaat de werkgelegenheidsgroei in de marktsector de gevolgen van het licht verlies aan dynamiek in de economische groei, zodat de daling van de werkloosheid vertraagt in de loop van dit jaar. Dankzij het gunstige overloopeffect daalt het aantal werklozen in jaargemiddelden echter nog aanzienlijk dit jaar (nationaal: -23 400 personen), zakt de Belgische werkloosheidsgraad opnieuw fors (tot 11,4 %) en is de daling in Brussel (tot 18,8 %) en in Wallonië (tot 15,3 %) opnieuw sterker dan in Vlaanderen (tot 8,0 %).

Vooruitzichten van 2017 tot 2021

De daling van de werkloosheid zou sterk afzakken tijdens de periode 2017-2019 (nationaal: -9 500 personen op drie jaar tijd), naarmate het arbeidsaanbod sterker begint toe te nemen en de werkgelegenheidsgroei enigszins vertraagt. De Belgische werkloosheidsgraad daalt in die periode slechts licht, tot 11,0 % in 2019. De Brusselse werkloosheidsgraad stabiliseert zich zelfs bijna in die periode (en bedraagt 18,9 % in 2019), zowel omdat de groei van het arbeidsaanbod sterker gestimuleerd wordt door de gevolgen van de vluchtelingen crisis en niet langer afgeremd wordt door de maatregelen inzake werkloosheidsverzekering als omdat de binnenlandse werkgelegenheidsgroei in Brussel iets meer aan dynamiek verliest in die periode dan in beide andere gewesten. In Vlaanderen vertraagt de daling van de werkloosheidsgraad (afname tot 7,8 % in 2019), omdat de groei van het arbeidsaanbod – via de demografische impuls van de vluchtelingen crisis en de impact van de eindeloopbaanmaatregelen op de activiteitsgraden – nu vrijwel gelijke tred houdt met de – zelfs licht afnemende – groei van de werkzame bevolking. In Wallonië is er ook sprake van een vertraagde daling van de werkloosheidsgraad in vergelijking met dit en vorig jaar, maar blijft de afname (tot 14,6 % in 2019) al bij al toch gevoeliger. Ook hier wordt de groei van het arbeidsaanbod gestimuleerd door zowel de vluchtelingen crisis als de eindeloopbaanmaatregelen en niet langer afgeremd door een striktere interpretatie van de werkloosheidsverzekering, maar blijft die groei toch nog altijd substantieel lager dan die van de werkzame bevolking.

Naar het einde van de periode zou de werkloosheid echter fors zakken (nationaal: met 67 500 personen op twee jaar tijd), omdat de werkgelegenheidsgroei terug aantrekt en de groei van het arbeidsaanbod nagenoeg tot stilstand komt. De Belgische werkloosheidsgraad valt daarbij terug tot 9,7 % in 2021. In Vlaanderen en in Wallonië is de terugval in de groei van de beroepsbevolking erg sterk in die periode, zowel om redenen van vergrijzing van de bevolking op arbeidsleeftijd als omdat de eindeloopbaanmaatregelen naar kruissnelheid neigen. De aantrekkende groei van de werkzame bevolking gaat dan ook gepaard met een erg forse daling van de werkloosheidsgraad (tot respectievelijk 6,5 % en 13,3 % in 2021). In Brussel is de terugval in de groei van de beroepsbevolking minder sterk dan in de beide andere gewesten, maar dat wordt gecompenseerd door een iets gunstiger evoluerend

pendelsaldo, dat de groei van de werkzame bevolking iets sterker doet accelereren dan in de beide andere gewesten en zorgt voor een zelfs iets sterkere absolute daling van de werkloosheidsgraad (tot 17,4 % in 2021).

In elk van de drie gewesten komt de werkloosheidsgraad daarmee beduidend lager te liggen dan in 2008, wat suggereert dat in het voorliggende scenario vooral naar het einde van de projectieperiode het risico op toenemende spanningen op de arbeidsmarkt reëel wordt. Wel moet er ook rekening mee gehouden worden dat de administratieve werkloosheidsgraad zoals hier gedefinieerd niet noodzakelijk nog dezelfde informatie bevat over het ontstaan van eventuele knelpunten bij het invullen van bijkomende arbeidsplaatsen. In de leeftijdsklasse 15-49 jaar zijn vooral de strengere regels m.b.t. actief zoekgedrag en de stringenter voorwaarde voor het verkrijgen van een werkloosheidsuitkering van belang. Mochten de huidige regels worden toegepast op de situatie in 2008, dan zou de administratieve werkloosheidsgraad toen beduidend lager hebben gelegen, vooral in Brussel en in Wallonië. Dit punt wordt ook duidelijk geïllustreerd door de sterke vernauwing van het verschil dat zich – vooral in die twee gewesten – sinds 2008 heeft voorgedaan tussen de administratieve werkloosheid en het aantal mensen dat in de EAK rapporteert actief op zoek te zijn naar werk.

In de oudere leeftijdsklassen heeft de verandering in de regelgeving eveneens de nodige gevolgen gehad. Enerzijds heeft de administratieve werkloosheid (en de administratief gemeten beroepsbevolking) een ruimere invulling gekregen, omdat een gedeelte van de nieuw instromende SWT'ers voortaan 'aangepast beschikbaar' moet blijven voor de arbeidsmarkt. Anderzijds vindt tijdens de projectieperiode binnen de FPB-werkloosheid ook een verdere verschuiving plaats van (niet-werkzoekende) 'oudere werklozen' naar minstens 'aangepast beschikbare' administratief werkzoekenden. Tegen 2021 zal nog slechts een gering gedeelte van de 50-plussers met een uitkering beroep kunnen doen op een volledige vrijstelling van zoekplicht als 'oudere werkloze'. Over de gehele periode 2016-2021 daalt het aantal werklozen in de FPB-definitie met 8 800 personen (-8,1 %) in Brussel, met 49 900 personen (-19,4 %) in Vlaanderen en met 41 700 personen (-16,0 %) in Wallonië, terwijl het aantal administratief werkzoekenden slechts daalt met 4 300 personen (-4,2 %) in Brussel, met 30 900 personen (-13,3 %) in Vlaanderen en met 27 700 personen (-11,5 %) in Wallonië. De administratieve werkloosheidsgraad exclusief oudere werklozen (zie onderstaande tabel) bedraagt in 2021 17,1 % in Brussel, 6,3 % in Vlaanderen en 13,0 % in Wallonië, en blijft daarmee in Vlaanderen nog steeds boven het niveau van 2008 (dat 5,6 % bedroeg).

De afname in het totale aantal personen met een werkloosheidsuitkering (werkzoekende UVW's, oudere werklozen en SWT'ers) is dan weer sterker dan die van de FPB-werkloosheid. Mede onder invloed van de steeds maar stringenter voorwaarde voor het verkrijgen van een uitkering (activering van zoekgedrag; beperking in de tijd van de inschakelingsuitkeringen; verstrengde voorwaarde voor instroom in de eindeloopbaanstatuten), neemt het aantal gerechtigden op een werkloosheidsgebonden uitkering fors af in de drie gewesten: met 10 900 personen (-13,9 %) in Brussel, met 84 400 personen (-32,2 %) in Vlaanderen en met 54 200 personen (-24,7 %) in Wallonië. De gevolgen daarvan voor de inkomensrekening van de gezinnen komen aan bod in hoofdstuk 4, de gevolgen voor de overheidsfinanciën in hoofdstuk 5.

Tabel 13 Regionale arbeidsmarktvooruitzichten

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	Gemiddelden		
						2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Binnenlandse werkgelegenheid								
1.1. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4549,2	4590,7	4628,3	4664,7	4820,3	4228,9	4505,9	4700,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	690,7	698,1	703,2	708,8	728,7	655,1	683,2	713,0
Vlaams Gewest	2640,9	2664,1	2688,2	2710,9	2809,4	2445,1	2614,1	2734,0
Waals Gewest	1217,7	1228,4	1236,9	1245,0	1282,3	1128,8	1208,7	1253,5
1.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	15,6	41,4	37,7	36,4	38,9	37,9	25,0	38,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,5	7,5	5,1	5,5	5,0	3,3	3,7	5,4
Vlaams Gewest	12,2	23,3	24,1	22,8	24,6	24,0	14,5	24,1
Waals Gewest	1,0	10,7	8,5	8,1	9,3	10,6	6,8	9,2
1.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	0,3	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,4	1,1	0,7	0,8	0,7	0,5	0,6	0,8
Vlaams Gewest	0,5	0,9	0,9	0,8	0,9	1,0	0,6	0,9
Waals Gewest	0,1	0,9	0,7	0,7	0,7	0,9	0,6	0,7
2. Saldo van de grensarbeid (1)								
Het Rijk	78,0	77,8	77,8	77,8	77,8	71,3	78,6	77,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	26,4	25,6	25,6	25,6	25,6	24,7	27,4	25,6
Vlaams Gewest	24,7	23,4	22,7	22,0	20,4	24,8	27,5	21,7
Waals Gewest	27,0	28,7	29,4	30,1	31,7	21,8	23,8	30,4
3. Saldo van de pendelarbeid (1)								
Het Rijk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-276,9	-276,2	-274,8	-275,4	-276,3	-287,4	-280,0	-276,2
Vlaams Gewest	159,1	159,8	158,3	158,1	154,6	167,5	160,8	157,3
Waals Gewest	117,8	116,5	116,6	117,3	121,7	119,9	119,2	118,8
4. Werkende beroepsbevolking (15 jaar en ouder)								
4.1. Werkende beroepsbevolking, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4627,2	4668,4	4706,1	4742,5	4898,1	4300,2	4584,6	4778,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	440,2	447,5	454,0	459,0	478,0	392,3	430,5	462,4
Vlaams Gewest	2824,7	2847,3	2869,2	2891,0	2984,5	2637,4	2802,3	2913,0
Waals Gewest	1362,4	1373,6	1382,9	1392,4	1435,7	1270,5	1351,8	1402,8
4.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	14,9	41,2	37,7	36,4	38,9	39,8	25,2	38,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,1	7,4	6,5	5,0	4,7	6,1	4,5	5,4
Vlaams Gewest	8,1	22,7	21,8	21,9	23,4	22,5	13,6	22,8
Waals Gewest	3,7	11,2	9,3	9,5	10,8	11,2	7,1	10,5
4.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	0,3	0,9	0,8	0,8	0,8	0,9	0,6	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,7	1,7	1,5	1,1	1,0	1,6	1,1	1,2
Vlaams Gewest	0,3	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	0,5	0,8
Waals Gewest	0,3	0,8	0,7	0,7	0,8	0,9	0,5	0,8

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	Gemiddelden		
						2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
5. Werkgelegenheidsgraad (1)								
5.1. Werkgelegenheidsgraad, FPB-definitie (2)								
Het Rijk	63,7	64,1	64,4	64,6	66,8	62,7	63,7	65,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	56,1	56,5	56,6	56,4	57,3	59,0	57,2	56,6
Vlaams Gewest	68,0	68,5	68,9	69,2	71,8	66,3	67,9	69,9
Waals Gewest	58,4	58,9	59,1	59,3	61,2	57,5	58,3	59,8
5.2. Werkgelegenheidsgraad, EU2020 (3)								
Het Rijk	67,3	67,2	67,5	67,7	70,0	65,9	67,4	68,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	58,7	58,7	58,9	58,7	59,8	58,6	58,7	58,9
Vlaams Gewest	71,9	71,9	72,3	72,6	75,3	69,8	71,9	73,3
Waals Gewest	61,8	61,5	61,8	62,0	64,0	61,1	62,2	62,5
6. Werkloosheid								
6.1. Werkloosheid, FPB-definitie, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	656,1	627,8	604,4	600,4	527,4	668,9	639,2	589,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	117,0	109,5	105,0	105,9	100,7	100,7	113,3	106,0
Vlaams Gewest	263,8	257,3	249,7	248,1	207,4	276,8	248,2	241,3
Waals Gewest	275,3	261,1	249,7	246,4	219,4	291,4	277,7	241,8
6.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	1,5	-28,3	-23,4	-4,0	-18,3	4,9	3,2	-18,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,1	-7,5	-4,4	0,9	-1,3	2,8	1,8	-2,3
Vlaams Gewest	4,4	-6,5	-7,6	-1,5	-10,2	-2,2	3,8	-8,1
Waals Gewest	-2,7	-14,2	-11,3	-3,4	-6,7	4,3	-2,4	-8,0
6.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	0,2	-4,3	-3,7	-0,7	-3,1	0,9	0,6	-3,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,1	-6,4	-4,1	0,9	-1,2	3,0	1,7	-2,1
Vlaams Gewest	1,7	-2,5	-2,9	-0,6	-4,3	-0,6	1,7	-3,3
Waals Gewest	-1,0	-5,2	-4,3	-1,3	-2,8	1,7	-0,8	-3,2
6.4. Werkloosheidsgraad, FPB-definitie (1)								
Het Rijk	12,4	11,9	11,4	11,2	9,7	13,5	12,2	11,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	21,0	19,7	18,8	18,8	17,4	20,4	20,8	18,7
Vlaams Gewest	8,5	8,3	8,0	7,9	6,5	9,5	8,1	7,7
Waals Gewest	16,8	16,0	15,3	15,0	13,3	18,6	17,0	14,7
6.5. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (1)								
Het Rijk	11,4	11,0	10,6	10,6	9,5	11,1	10,8	10,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	20,0	18,7	17,9	18,0	17,1	18,1	19,5	18,1
Vlaams Gewest	7,6	7,6	7,4	7,4	6,3	7,1	6,8	7,3
Waals Gewest	15,7	15,0	14,4	14,3	13,0	16,3	15,6	14,1

(1) In de kolom 2018-2021 wordt de waarde op het einde van de periode (2021) weergegeven.

(2) Administratief concept, gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkende personen (met inbegrip van de 65-plussers) en de bevolking tussen 15 en 64 jaar.

(3) Gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten; leeftijdscategorie 20-64 jaar.

4. Inkomensrekeningen van de huishoudens

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de middellangetermijnprojecties besproken voor de voornaamste aggregaten van de inkomensrekeningen van de huishoudens volgens woonplaats.

Die projecties steunen op de rekeningen die door het INR werden gepubliceerd voor de periode 1995-2013³⁰ en die werden opgesteld volgens ESR2010. De regionale boekhouding onderscheidt twee rekeningen voor de huishoudens. De eerste rekening, 'de rekening voor bestemming van primaire inkomens', omvat de inkomens en lasten van de ingezetenen van een gewest die rechtstreeks voortvloeien uit een economische activiteit, hetzij de bezoldigingen van de werknemers, het gemengd inkomen van de zelfstandigen, het exploitatieoverschot en het netto-inkomen uit vermogen. Het saldo van die rekening vormt het primair inkomen van de huishoudens. De tweede rekening, 'de secundaire inkomensverdelingsrekening', heeft betrekking op de lopende overdrachten tussen de huishoudens en andere economische agenten (vooral de overheid). Aan de bestedingszijde vinden we de belastingen op inkomen en vermogen, de sociale bijdragen en de netto overige overdrachten. De inkomsten omvatten de sociale uitkeringen aan de huishoudens (werkloosheidsuitkeringen, werkloosheid met bedrijfstoeslag, pensioenen, kinderbijslag, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen, leefloon, tegemoetkomingen voor personen met een handicap...³¹). Samen met het saldo van de primaire inkomens van de huishoudens vormen die lopende overdrachten het beschikbaar inkomen.

In het vervolg van dit hoofdstuk stellen we de geobserveerde en geraamde evoluties voor van de voornaamste rubrieken van de inkomensrekeningen van de huishoudens, eerst op nationaal niveau en vervolgens voor elk van de drie gewesten afzonderlijk. In de laatste afdeling wordt de evolutie van de twee grote saldi van het inkomen (primair en beschikbaar) in verhouding tot het aantal inwoners van elk gewest geanalyseerd. Tenzij anders vermeld, worden de resultaten hieronder uitgedrukt in nominale termen. Wanneer de vermelding 'in reële termen' wordt gebruikt, wordt de evolutie van de prijzen – gemeten aan de hand van de deflator van de particuliere consumptie – in rekening genomen. Na een bescheiden toename in de afgelopen jaren (gemiddeld +0,7 % per jaar van 2013 tot 2015) zou de groei van de prijzen versnellen tot gemiddeld 1,7 % per jaar over de periode 2016-2021 (zie paragraaf 2.2.5). De tabellen met de resultaten per gewest zijn opgenomen in de bijlage.

³⁰ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016).

³¹ Volgens het ESR worden de terugbetalingen voor gezondheidszorg beschouwd als uitkeringen in natura i.p.v. in geld. Ze worden dus in de nationale boekhouding opgenomen in een derde rekening, die van de 'inkomensverdeling in natura', die op dit ogenblik niet opgesplitst is per gewest, noch door het INR, noch in dit model.

4.2. Evolutie op nationaal niveau

De groei van het reëel beschikbaar inkomen van de Belgische gezinnen zou gemiddeld 1,3 % bedragen over de periode 2015-2021. Dat is een aanzienlijke versnelling ten opzichte van de periode 2010-2014 (gemiddeld -0,5 %). De evolutie tijdens de projectie zou een omgekeerd U-vormig traject volgen. Van 2015 tot 2017 zou stijging van het beschikbaar inkomen in reële termen beperkt blijven tot 1,1 % per jaar. In 2018 en 2019 zou de groei van het reëel beschikbaar inkomen aanzienlijk versnellen tot ongeveer 2,0 % en daarna terugvallen tot 1,1 % tegen 2021. De factoren die deze evoluties verklaren komen hieronder aan bod.

Wat het saldo van de primaire inkomens betreft, zou de groei in nominale termen 2,4 % per jaar bedragen over de periode 2015-2021, wat aanzienlijk meer is dan tussen 2009 en 2014 (+1,3 %). Ook wanneer rekening wordt gehouden met de inflatie is er een versnelling in de projectieperiode, al is die iets minder uitgesproken. Het jaar 2016 wordt evenwel gekenmerkt door een belangrijke daling van de primaire inkomens in reële termen als gevolg van de loonmatiging, de impact van de indexsprong en de hogere inflatie. In het tweede deel van de projectieperiode zou de evolutie van het saldo van de primaire inkomens dynamischer zijn onder invloed van verschillende factoren. Zo zou het netto-inkomen uit vermogen geleidelijk hernemen na meerdere jaren van daling in reële termen tot 2015. Vooral de loonmassa – de belangrijkste component van de primaire inkomens – zou sneller stijgen in de komende jaren, in de veronderstelling dat er geen maatregelen worden genomen om de loongroei (vanaf 2017³²) te beperken en door een sterkere stijging van de loontrekkende werkgelegenheid (vanaf 2020). Voor het gemengd inkomen van de zelfstandigen is de verwachte evolutie minder gunstig, met een groei die iets lager is dan die van de loonmassa. In tegenstelling tot de loontrekkende werkgelegenheid zou het aantal zelfstandigen minder snel toenemen op middellange termijn. Algemeen genomen zou de nominale groei van de primaire inkomens gemiddeld 3 % per jaar bedragen tussen 2018 en 2021.

De evolutie van het beschikbaar inkomen hangt, naast de primaire inkomens, ook af van de evolutie van de verschillende overdrachten die in de secundaire inkomensverdelingsrekeningen worden geregistreerd. In 2015 hebben de Belgische huishoudens voor een nominaal totaalbedrag van bijna 81,7 miljard euro aan sociale uitkeringen (andere dan overdrachten in natura) genoten. Volgens de projecties zou het totaalbedrag van die uitkeringen nominaal met 3,0 % per jaar stijgen over de periode 2015-2021. In 2016 en 2017 zou hun groei vooral door de indexsprong afgeremd worden. Het totaalbedrag aan sociale uitkeringen zou gemiddeld genomen iets sterker toenemen in het tweede deel van de projectieperiode, nl. vanaf 2018. Voor de meeste belangrijke componenten van de sociale uitkeringen zou de geprojecteerde gemiddelde groei tussen 2015 en 2021 over het algemeen lager uitkomen dan in de voorgaande periode (2008-2014), ook wanneer de inflatie in aanmerking wordt genomen. Dat is het geval voor de pensioenuitgaven, ongeacht de beschouwde regeling (werknemer, zelfstandige, overheid). Het nominale totaalbedrag aan pensioenuitkeringen voor personen die als loontrekkende in de particuliere sector werkten, zou bijvoorbeeld met 4,4 % per jaar stijgen gedurende de periode 2015-

³² Aangezien er nog geen nieuw interprofessioneel akkoord bestaat voor de periode 2017-2018, gaan we ervan uit dat de nationale lonen vanaf 2017 meer in lijn met de traditionele determinanten uit de economische theorie evolueren. De nominale brutolonen worden bepaald door de nominale arbeidsproductiviteit, de werkloosheidsgraad en de loonwig.

2021, tegenover 4,8 % van 2008-2014. Er wordt ook een vertraging verwacht voor de kinderbijslag en voor de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen in de werknemersregeling. Die laatste zouden evenwel zeer snel blijven groeien (6,4 % per jaar in de projectieperiode). In het brugpensioenstelsel, dat op zijn einde loopt, zou de sterk dalende groei van de afgelopen jaren beduidend negatief worden (-7,3 % per jaar in nominale termen tussen 2015 en 2021). Tot slot zou het belangrijke stelsel van de werkloosheidsuitkeringen een tegengestelde evolutie vertonen gedurende de projectieperiode. Vooral in 2015 (-9,4 %) en 2016 (-3,4 %) zouden de nominale werkloosheidsuitgaven aanzienlijk dalen, met name als gevolg van het gezamenlijk effect van de indexsprong, de nieuwe aanwervingen op de arbeidsmarkt en bepaalde administratieve maatregelen die leiden tot een daling van het aantal werklozen (o.a. de hervorming van het stelsel van inschakelingsuitkeringen en de verstrengde toegang tot het stelsel van werkloosheid met bedrijfstoeslag). De daling van de werkloosheidsuitkeringen zou in 2017 minder uitgesproken zijn. De twee jaren nadien zouden ze zelfs licht stijgen (+0,5 % in 2018 en +1,0 % in 2019 in nominale termen). Die evolutie wordt verklaard door een vertraging van de werkgelegenheids groei en houdt verband met de sterkere toename van de loonkosten vanaf 2017. Op het einde van de projectieperiode zouden de werkloosheidsuitgaven opnieuw sterk dalen dankzij een sterkere jobcreatie. Over de hele periode 2015-2021 zouden de nominale werkloosheidsuitgaven een krimp laten optekenen van gemiddeld 2,9 % per jaar.

Wat de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, zouden zowel de door de gezinnen betaalde belastingen op inkomen en vermogen als de sociale bijdragen aanzienlijk minder snel stijgen in de projectie dan tijdens de periode 2008-2014, ook wanneer de inflatie in rekening wordt gebracht. Tussen 2015 en 2021 zou het nominale totaalbedrag aan personenbelasting gemiddeld met 1,7 % per jaar stijgen. Het jaar 2016 zou gekenmerkt worden door een forse daling van die belastingen (-1,2 % in nominale termen), als gevolg van de invoering van verschillende fiscale maatregelen zoals de verhoging van de fiscaal aftrekbare forfaitaire beroepskosten en de baremaherziening van de personenbelasting. De gefaseerde invoering daarvan leidt ook in 2018 en 2019 nog tot een reële daling van de fiscale druk op de inkomens. In de laatste twee projectiejaren zou het totaalbedrag aan fiscale heffingen sterk toenemen door een meer uitgesproken groei van de loonmassa (zie boven) en door het ontbreken van bijkomende maatregelen ter vermindering van de inkomensbelasting. De geprojecteerde groei van de sociale bijdragen wordt afgeremd door de in de periode 2015-2020 voorziene bijdrageverminderingen. Vooral in 2016 leidt dat – net zoals voor de belastingen – tot een belangrijke daling. Over de hele projectieperiode zouden de sociale bijdragen gemiddeld met 2,1 % per jaar stijgen in nominale termen.

Op het einde van de projectieperiode (2020-2021) zou de verwachte toename van de heffingen (vooral op het vlak van de inkomensbelastingen) de toename van de sociale uitkeringen compenseren. Dat zou, ondanks een nog steeds sterke groei van de inkomens uit economische activiteit (primaire inkomens), de stijging van de koopkracht van de gezinnen afremmen. Bovendien stijgen de prijzen dan sterker dan in het begin van de projectieperiode.

Tabel 14 Inkomensrekeningen van de huishoudens - België

	2015	2016	2017	Groeivoeten (%)			2015- 2021
				2018- 2021	Gemiddelden 2001- 2007	2008- 2014	
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	1,8	0,3	0,8	1,3	1,1	-4,4	1,1
Gemengd inkomen (B.3n)	2,0	1,3	2,4	2,2	1,9	1,1	2,1
Beloning van werknemers (D.1)	1,1	1,0	2,5	3,1	4,1	2,8	2,4
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	0,1	2,2	2,5	3,4	0,5	-0,8	2,6
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	1,1	1,2	2,4	3,0	3,2	1,9	2,4
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	2,0	2,7	2,5	3,4	4,3	4,0	3,0
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	-0,0	-1,2	2,3	2,7	3,1	3,4	1,7
Sociale premies (D.61)	1,5	-0,6	2,1	2,8	4,3	3,2	2,1
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-14,7	16,7	-1,7	8,1	2,9	7,1	4,2
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,7	2,9	2,6	3,2	3,2	1,8	2,9
<i>p.m. Deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>0,5</i>	<i>1,9</i>	<i>1,6</i>	<i>1,7</i>	<i>2,3</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>

4.3. Evolutie per gewest

4.3.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de projecties zou het reëel beschikbaar inkomen van de Brusselse gezinnen gemiddeld met 1,4 % per jaar toenemen over de periode 2015-2021, wat nauwelijks hoger is dan het nationale cijfer. Ten opzichte van de waargenomen evolutie van 2010 tot 2014 (-0,5 % per jaar) betekent die groei een duidelijke verbetering. Gedurende de eerste drie projectiejaren, en vooral in 2015 (+1,9 % in reële termen), zou het beschikbaar inkomen sneller stijgen in Brussel dan op Belgisch niveau. In 2018 zou de stijging van het beschikbaar gezinsinkomen op nationaal vlak evenwel sterker zijn, waardoor de Brusselse inkomensgroei in de tweede helft van de projectieperiode gemiddeld genomen iets lager uitkomt (verschil t.o.v. België van -0,2 procentpunt per jaar over de periode 2018-2021).

Met een toename van bijna 2 % in nominale termen in 2015 en 2016, zou het saldo van de Brusselse primaire inkomens bijna twee keer zo snel toenemen als het nationale gemiddelde. Die groei zou met name ondersteund worden door de sterke groei van het totaalbedrag aan bezoldigingen van de werknemers die wonen in Brussel, dankzij de toename van de werkende beroepsbevolking. Ondanks de beperkende maatregelen (zie afdeling 4.2) zou de Brusselse loonmassa immers een gunstig groeiverschil laten optekenen van ongeveer 1 procentpunt voor die twee jaren ten opzichte van het hele land. Er moet evenwel rekening gehouden worden met de sterke stijging van de inflatie in 2016, die de reële groei van het saldo van de primaire inkomens afremt tot nagenoeg nul in Brussel (met voor België zelfs een beduidende daling van 0,7 %). Die impact zou enigszins afgezwakt worden door een herneming van het netto-inkomen uit vermogen. Tussen 2017 en 2019 zou de nominale groei van het saldo van de primaire inkomens nog aantrekken (tussen 2,6 % en 2,8 % op jaarbasis) in een context waarin de inflatie licht afkoelt (ongeveer 1,7 % tot aan het einde van de projectie). Dat resultaat weerspiegelt de meer dynamische groei van alle componenten van het primair inkomen op Brussels niveau: het gemengd inkomen van de zelfstandigen, de beloning van werknemers en, in het bijzonder, het netto-inkomen uit vermogen. In de laatste twee projectiejaren zou de nominale groei van het saldo van de primaire inkomens van het gewest opnieuw versnellen, tot 3,6 % in 2021. Die versnelling zou hoofdzakelijk gedragen worden door de toename van de loonmassa, dankzij de meer dynamische evolutie van de loontrekkende werkgelegenheid die wordt verrekend volgens woonplaats. Over de volledige projectieperiode zou het nominaal saldo van de Brusselse primaire inkomens gemiddeld met 2,7 % per jaar stijgen (tegenover 2,1 % van 2008 tot 2014). De groei van de inkomens uit economische activiteit zou dus iets trager zijn dan die van het beschikbaar inkomen (+3,0 % per jaar).

De analyse van de secundaire inkomensverdelingsrekening toont de rol van de verschillende soorten sociale uitkeringen, alsook van de fiscale en parafiscale heffingen in de vorming van het beschikbaar inkomen.

Volgens de projecties zou het totaalbedrag aan sociale uitkeringen (andere dan overdrachten in natura) voor de Brusselse gezinnen 7,3 miljard euro hebben bedragen in 2015. De toename van die uitkeringen zou versnellen tot 2018 en geleidelijk vertragen in de drie daaropvolgende jaren. Over de hele periode 2015-2021 zou de nominale groei van de sociale uitkeringen gemiddeld 2,8 % per jaar bedragen, tegenover 3,3 % tussen 2008 en 2014. Net zoals op nationaal vlak (maar minder uitgesproken) zou de

geprojecteerde groei op het niveau van het gewest beperkter zijn dan in de voorgaande periode. De belangrijkste uitkeringsrubriek – de pensioenen voor de werknemers van de privésector – zou evenwel sterker stijgen dan in het verleden (tot 3,2 % per jaar tussen 2015 en 2021). Dat is het tegenovergestelde van wat voor België wordt verwacht, maar het blijft onder het nationale groeicijfer (4,4 %). Bovendien is het gewicht van de pensioenen in de inkomensrekening van de huishoudens gevoelig lager in Brussel dan op nationaal niveau. Ook de uitkeringen sociale voorziening zouden iets sneller stijgen in de projectie. Voor de andere belangrijke rubrieken is er gemiddeld genomen een vertraging over de periode 2015-2021. Dat is het geval voor de kinderbijslag en de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen (waarvan de groei evenwel zeer dynamisch blijft met 6,6 % per jaar). Tot slot zouden de werkloosheidsuitgaven een krimp laten optekenen van gemiddeld 1,1 % per jaar tussen 2015 en 2021. Voor die bijzonder belangrijke rubriek op Brussels niveau zou de verbetering beperkter blijven dan die geprojecteerd voor België (-2,9 % per jaar). Het totaalbedrag aan uitkeringen voor de Brusselse werklozen zou bijzonder sterk dalen in 2015 en 2016 (respectievelijk -6,9 % en -3,8 %). Dat wordt grotendeels verklaard door de hervorming van het stelsel van inschakelingsuitkeringen, een factor die in het bijzonder het Brussels Gewest treft. De werkloosheidsuitgaven zouden in 2018 en 2019 tijdelijk hernemen door een iets minder gunstige ontwikkeling van de arbeidsmarkt, maar daarna opnieuw dalen, wanneer de Brusselse werkende beroepsbevolking opnieuw sterker groeit.

Tabel 15 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	2015	2016	2017	Groeivoeten (%)			2015-2021
				2018-2021	2001-2007	2008-2014	
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	2,3	0,9	1,4	1,5	2,8	-4,5	1,5
Gemengd inkomen (B.3n)	2,2	1,4	2,4	2,2	2,2	2,0	2,1
Beloning van werknemers (D.1)	2,2	1,9	2,5	3,1	3,9	3,0	2,7
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	0,7	3,3	3,3	3,1	-0,5	-1,4	2,8
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	2,1	2,0	2,6	3,0	3,0	2,1	2,7
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	2,2	2,5	2,7	3,0	3,7	3,3	2,8
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	1,5	-1,2	1,7	2,8	2,4	3,0	1,9
Sociale premies (D.61)	2,3	0,1	2,1	2,8	3,8	3,2	2,3
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-14,3	17,3	-1,1	8,4	-8,8	4,4	4,6
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	2,4	3,4	3,0	3,0	3,3	1,9	3,0
<i>p.m. Nationale deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>0,5</i>	<i>1,9</i>	<i>1,6</i>	<i>1,7</i>	<i>2,3</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>

Aan de zijde van de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening wordt de projectieperiode over het algemeen gekenmerkt door een forse daling van de fiscale en parafiscale druk op de Brusselse gezinnen. Tussen 2015 en 2021 zou de nominale groei van de belastingen op inkomen en vermogen en de sociale bijdragen respectievelijk 1,9 % en 2,3 % per jaar bedragen. Die cijfers liggen aanzienlijk lager dan die van de primaire inkomens die in de vorige paragraaf werd geanalyseerd. De fiscale en parafiscale heffingen zouden aanzienlijk trager stijgen dan tijdens de periode 2008-2014 (+3,0 % voor de belastingen op inkomen en vermogen en +3,2 % voor de sociale bijdragen). Vooral de

belastingen vertragen aanzienlijk, wat vooral wordt verklaard door een zwakke groei in het begin van de projectieperiode, met een gemiddelde nulgroei over de periode 2015-2016. De impact van de verlaging van de personenbelasting is dus duidelijk merkbaar. Het inkomen van de Brusselse huishoudens zou ook voordeel halen uit de afschaffing van de agglomeratieopcentiemen vanaf het aanslagjaar 2017. De nominale fiscale heffingen zouden opnieuw aankopen met een meer dynamische groei aan het einde van de projectie (gemiddeld bijna 5 % in 2020 en 2021), wat deze keer aanzienlijk sneller is dan die verwacht voor de primaire inkomens.

4.3.2. Vlaams Gewest

De groei van het reëel beschikbaar gezinsinkomen zou in Vlaanderen gemiddeld 1,3 % per jaar bedragen tussen 2015 en 2021, wat overeenstemt met de raming voor België. Dat groeicijfer ligt aanzienlijk hoger dan in de periode 2008-2014 (slechts +0,2 % per jaar). De koopkrachtverbetering van de Vlaamse gezinnen wordt verklaard door een meer dynamische groei van hun primaire inkomens en door een daling van de fiscale en parafiscale druk ten opzichte van het verleden. Het reëel beschikbaar inkomen van het Vlaamse Gewest zou een groeitraject volgen dat gelijkaardig is aan dat voor het hele land (zie afdeling 4.2). De groei zou bescheiden blijven aan het begin van de projectie (gemiddeld +1,0 % per jaar van 2015 tot 2017), zich verstevigen in 2018 en 2019 (+2,0 % per jaar) en daarna terugvallen tot gemiddeld 1,2 % in de laatste twee projectiejaren. De verschillende elementen die die evoluties verklaren, worden hieronder geanalyseerd.

Wat het saldo van de primaire inkomens betreft, zou het profiel enigszins verschillen. In 2015 en 2016 zou de nominale groei zwak zijn (ongeveer 1 %) en, rekening houdend met de heropleving van de prijzen in 2016, is er in dat jaar zelfs een forse inkrimping in reële termen. Die zwakke groei aan het begin van de projectie wordt hoofdzakelijk verklaard door de groei van de Vlaamse loonmassa, die sterk beperkt wordt door de arbeidskostenverlagende maatregelen. Dat wordt slechts gedeeltelijk gecompenseerd door het herstel vanaf 2016 van het netto-inkomen uit vermogen. In 2017 zou de opnieuw sterkere groei van de lonen uitgekeerd aan de Vlaamse werknemers (als gevolg van het veronderstelde einde van de loonmatiging), in combinatie met een sterkere groei van het netto-inkomen uit vermogen en een toename van het gemengd inkomen van de zelfstandigen, bijdragen tot de groei van het saldo van de primaire inkomens (+2,5 % in nominale termen). Die laatste zou vervolgens verder versnellen en een stabiele groei van gemiddeld 3,1 % per jaar laten optekenen in de periode 2018-2021. De twee voornaamste componenten van de primaire inkomens verklaren die versnelling. De loonmassa zou met name voordeel halen uit een meer dynamische evolutie van de Vlaamse werkende beroepsbevolking gedurende de laatste twee projectiejaren. Het netto-inkomen uit vermogen wordt ondersteund door een gunstigere algemene conjunctuur en door de herneming van de rentevoeten.

De projecties met betrekking tot de secundaire inkomensverdelingsrekening van de Vlaamse huishoudens tonen de impact van de verschillende soorten sociale uitkeringen en heffingen. Het totaalbedrag aan sociale uitkeringen die de Vlaamse huishoudens genieten zou nominaal 47,8 miljard euro bedragen in 2015. Op jaarbasis zouden die uitkeringen gemiddeld met 3,0 % stijgen in nominale termen tussen 2015 en 2021, net zoals op nationaal niveau. De groei zou dus terugvallen ten opzichte van de periode 2008-2014 (+4,2 % per jaar), ook wanneer rekening wordt gehouden met de prijsontwikkeling. Alle grote categorieën van uitkeringen dragen bij tot die vertraging. Voor de

belangrijkste rubriek – die van de pensioenen voor de werknemers van de privésector – zou de groei 4,4 % per jaar bedragen tussen 2015-2021, tegenover 5,3 % tijdens de voorgaande periode. Ook de uitgaven voor ziekte- en invaliditeitsuitkeringen zouden minder sterk stijgen dan in het verleden, al blijft hun toename aanzienlijk (+6,1 % per jaar voor de werknemersregeling). Wat de werkloosheidsuitkeringen betreft – in Vlaanderen een beduidend minder belangrijke rubriek dan in de overige twee gewesten – gaan de projecties uit van een gemiddelde daling van 3,2 % per jaar over de periode 2015-2021. Die daling doet zich vooral voor aan het begin en het einde van de projectieperiode. Ze wordt verklaard door de impact van de beperking in de tijd van de inschakelingsuitkeringen (in 2015 en 2016) en door de daling van het aantal Vlaamse werklozen (die bijzonder sterk is in 2020 en 2021). In 2018 en 2019 is er daarentegen zeer lichte, tijdelijke stijging van de werkloosheidsuitgaven.

Tabel 16 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest

	2015	2016	2017	Groeivoeten (%)			
				2018-2021	2001-2007	2008-2014	2015-2021
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	1,8	0,2	0,7	1,2	1,1	-4,3	1,1
Gemengd inkomen (B.3n)	2,2	1,6	2,6	2,3	2,0	1,3	2,2
Beloning van werknemers (D.1)	1,0	0,9	2,6	3,1	4,0	2,7	2,4
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	-0,1	1,9	2,3	3,7	0,8	-0,5	2,7
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	1,0	1,0	2,5	3,1	3,2	1,9	2,4
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	1,9	2,7	2,5	3,4	4,6	4,1	3,0
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	-0,2	-1,3	2,3	2,6	3,1	3,5	1,6
Sociale premies (D.61)	1,5	-0,7	2,2	2,9	4,3	3,1	2,1
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-14,7	16,6	-1,8	8,1	3,2	7,8	4,2
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,5	2,8	2,7	3,3	3,3	1,8	2,9
<i>p.m. Nationale deflator van de particuliere consumptie</i>	0,5	1,9	1,6	1,7	2,3	1,6	1,5

Wat tot slot de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening betreft, wijzen de projectieresultaten op een gevoelige daling van de fiscale en parafiscale druk op de Vlaamse gezinnen. Zo zou de nominale groei van de totale belastingen op het inkomen en het vermogen van de particulieren dalen van gemiddeld 3,5 % over de periode 2008-2014 tot 1,6 % per jaar tussen 2015-2021. Voor de sociale bijdragen bedragen de cijfers respectievelijk 3,1 % en 2,1 %. De belastingen op het inkomen en het vermogen zouden vooral in 2016 en 2018 fors dalen als gevolg van de verhoging van de fiscaal aftrekbare forfaitaire beroepskosten en de baremaherziening van de personenbelasting. Wat de sociale bijdragen betreft, zijn er aanzienlijke verminderingen gepland tijdens de periode 2015-2020, waarvan de belangrijkste voorzien is voor 2016. De druk vanwege de heffingen zou stijgen aan het einde van de projectieperiode, vooral van de belastingen waarvan de nominale groei 4 % zou overschrijden in 2020 en 2021. Ondanks de sterke groei van de inkomens uit economische activiteit zou dat dan wegen op de koopkracht van de Vlaamse gezinnen, waardoor de groei van hun reëel beschikbaar inkomen dan nauwelijks uitkomt boven de geraamde cijfers aan het begin van de projectieperiode.

4.3.3. Waals Gewest

De reële groei van het beschikbaar gezinsinkomen in Wallonië zou 1,2 % per jaar bedragen over de periode 2015-2021, d.i. nauwelijks lager dan het cijfer voor België. Dat is 1,0 procentpunt meer dan in de voorgaande periode (2008-2014), die gekenmerkt werd door meerdere periodes van jobverlies en van een langzame groei van de arbeidsinkomens. Uitgaande van de laatste observatie (gecorrigeerd voor inflatie -0,8 % in 2013), zou het herstel van de inkomens geleidelijk gebeuren, nl. van 0,7 % in 2014 tot 1,3 % in 2015 en 1,8 % in 2018. In de periode 2019-2021 zou de groei van het beschikbaar inkomen opnieuw enigszins vertragen.

In tegenstelling tot wat gemiddeld over de voorgaande periodes werd waargenomen, zou het saldo van de primaire inkomens in het Waalse Gewest in de periode 2015-2021 trager groeien dan het beschikbaar inkomen (nl. 2,2 % per jaar tegenover 2,8 %). Enerzijds zou de dynamiek van de primaire inkomens zelf traag blijven, vooral in het begin van de projectieperiode, met nauwelijks 1 % groei tussen 2014 en 2016. Anderzijds zou de nulgroei, of zelfs negatieve groei, van de belastingen op het inkomen en het vermogen tijdens de eerste projectiejaren het beschikbaar inkomen duidelijk ondersteunen. Het gunstige effect van belastingen en overdrachten zou in de loop van de projectieperiode echter afzwakken, waardoor de groei van de primaire inkomens die van het beschikbaar inkomen opnieuw zou overtreffen in 2021.

Ons scenario gaat uit van een herneming van de primaire inkomens op middellange termijn, maar in een nog gematigd tempo tijdens de eerste projectiejaren. Het herstel van het gemengd inkomen van de zelfstandigen, dat trendmatig zwakker blijft in Wallonië dan elders, zou zich vooral vanaf 2017 voordoen. De onroerende inkomsten die worden geregistreerd in het exploitatieoverschot zouden een gematigde groei laten optekenen, wat een normalisering is na de dalingen sinds de economische en financiële crisis, vooral in 2009 en 2012. Hetzelfde geldt voor de roerende inkomsten uit vermogen, die zouden aanknopen met een positieve groei in 2015 en tijdens de volgende jaren nog meer zouden toenemen. Niettemin zou de verwachte herneming van de rentevoeten die deze evolutie begunstigt, ook meer wegen op de Waalse debiteurs, waarvan de rentelasten zwaarder doorwegen op de primaire inkomens dan gemiddeld in het land, zodat de toename van de netto-inkomsten uit vermogen van de huishoudens onder het nationaal gemiddelde blijft (2,2 % tegenover 2,6 % over de periode 2015-2021). De bezoldigingen van de werknemers spelen ongetwijfeld de belangrijkste rol in de evolutie van de Waalse primaire inkomens. Ze worden in de projectieperiode ondersteund door de verwachte versnelling van de gemiddelde lonen en door de sterkere werkgelegenheidsgroei gemeten volgens woonplaats. Vanaf 2018 zou dat de sterkste component van de Waalse primaire inkomens zijn, met een groei van 3,0 % per jaar (en 2,3 % over de hele periode 2015-2021).

Aan de bestedingszijde van de secundaire inkomensverdelingsrekening zou de groei van de fiscale en parafiscale heffingen op de Waalse huishoudens licht vertragen ten opzichte van de vorige periode: +1,9 % per jaar tegenover 3,3 % tussen 2008 en 2014. Dat tempo is trager dan de verwachte groei van de hierboven vermelde inkomsten uit economische activiteit en ook trager dan de groei geraamd voor België. De globale evolutie van de belastingen op inkomen en vermogen zou dus bijzonder zwak zijn tussen 2014 en 2016, wat ook blijkt uit de eerste observaties voor 2014 uit de belastinginkomsten van de lagere overheid en, vooral, uit de tragere groei van de belastbare basis in Wallonië – vooral inkomens

uit arbeid, in het bijzonder van de zelfstandigen. De groei van de belastingen op inkomen en vermogen zou gematigd zijn tot 2019, maar duidelijk versnellen aan het einde van de projectieperiode (+4,7 % per jaar), meer nog dan voor het land als geheel. Die sterkere stijging zou deels verband houden met het feit dat het belastingvoordeel voor de aankoop van een eerste woning – een nieuwe regionale bevoegdheid – in Wallonië de vorm aanneemt van een wooncheque vanaf het belastingjaar 2017, die als kapitaaloverdracht aan de gezinnen wordt geregistreerd en niet als een belastingverlaging.

Aan de middelenzijde zou, net als voor België, het merendeel van de sociale uitkeringen minder snel groeien ten opzichte van de vorige periode. Globaal genomen zou hun groei 3,0 % per jaar bedragen van 2015 tot 2021 tegenover 3,9 % van 2008 tot 2014. De werkloosheidsuitkeringen zouden het grootste deel van die vertraging verklaren. De daling van de werkloosheidsuitkeringen is het duidelijkst merkbaar op korte termijn: in 2014 en 2015 zoals blijkt uit administratieve gegevens en waarschijnlijk tot in 2017, als gevolg van de strengere toekenningsvoorwaarden voor uitkeringen zoals hierboven reeds werd vermeld. De daling van die uitkeringen zou zich nadien voortzetten, maar minder uitgesproken dan in het gehele land, in lijn met de evolutie van de werkgelegenheid die weliswaar zou toenemen, maar minder snel dan het nationaal gemiddelde. De belangrijkste rubrieken van de sociale uitkeringen, die betreffende de pensioenen, zouden ook een tragere groei kennen, maar hun bijdrage zou duidelijk het belangrijkste en stabiel blijven in het geheel van de sociale uitkeringen. Tot slot zijn de ziekte- en invaliditeitsuitkeringen en de leeflonen, die een kleiner aandeel hebben en ook minder snel groeien ten opzichte van de voorgaande periode, de componenten waarvan de groei het snelst zou opveren binnen de uitkeringen aan de Waalse huishoudens.

Tabel 17 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest

	2015	2016	2017	Groevoeten (%)			2015-2021
				2018-2021	2001-2007	2008-2014	
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens							
Exploitatieoverschot (B.2n)	1,7	0,2	0,7	1,2	0,4	-4,7	1,0
Gemengd inkomen (B.3n)	1,5	0,6	2,1	1,7	1,5	0,1	1,6
Beloning van werknemers (D.1)	1,1	1,0	2,3	3,0	4,1	2,9	2,3
Netto-inkomen uit vermogen (D.4)	0,4	2,7	2,5	2,5	0,0	-1,5	2,2
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	1,1	1,1	2,2	2,8	3,2	1,9	2,2
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening							
a. Middelen							
Sociale uitkeringen, exclusief sociale overdrachten in natura (D.62)	2,1	2,7	2,4	3,5	4,0	3,9	3,0
b. Bestedingen							
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	-0,2	-1,0	2,3	3,0	3,2	3,2	1,9
Sociale premies (D.61)	1,3	-0,6	1,9	2,8	4,2	3,3	2,0
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-14,8	16,5	-1,8	8,0	49,3	7,2	4,1
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	1,8	2,8	2,5	3,0	3,0	1,8	2,8
<i>p.m. Nationale deflator van de particuliere consumptie</i>	<i>0,5</i>	<i>1,9</i>	<i>1,6</i>	<i>1,7</i>	<i>2,3</i>	<i>1,6</i>	<i>1,5</i>

4.4. Inkomens per hoofd

Om de resultaten van onze projecties in perspectief te plaatsen, is het interessant om de twee grote saldi van de inkomensrekeningen van de huishoudens, uitgedrukt in nominale termen, te bestuderen in verhouding tot de bevolking van elk gewest.

Hierboven stelden we vast dat de verwachte groei van het saldo van de primaire inkomens van de huishoudens van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest iets hoger zou zijn dan in de andere gewesten. Rekening houdend met de sterkere groei van de Brusselse bevolking over de projectieperiode (zie paragraaf 3.2.1), zou het groeiverschil t.o.v. de twee andere gewesten licht negatief worden indien we de bedragen per hoofd vergelijken. Zo zou de groei van het saldo van de primaire inkomens per inwoner over de periode 2015-2021 gemiddeld genomen iets minder dynamisch zijn in Brussel (1,7 % per jaar) dan in Wallonië (1,8 %) of in Vlaanderen (1,9 %). Dat negatief groeiverschil voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ten opzichte van het Vlaamse en het Waalse Gewest zou echter veel minder uitgesproken zijn dan tijdens de periode 2008-2014, vooral omdat de verwachte groei van de Brusselse bevolking duidelijk meer aansluit bij die van de twee andere gewesten (tijdens de periode 2015-2021, groei van gemiddeld 0,9 % per jaar in het Brussels Gewest, 0,5 % in het Vlaamse Gewest en 0,4 % in het Waalse Gewest) dan tijdens de periode 2008-2014 (respectievelijk gemiddeld 1,7 %, 0,7 % en 0,6 % per jaar).

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou eveneens een negatief groeiverschil voor het beschikbaar inkomen per inwoner kennen ten opzichte van de twee andere gewesten. Van 2015 tot 2021 zou het beschikbaar inkomen per hoofd in Brussel elk jaar gemiddeld met 2,0 % stijgen, tegenover 2,4 % in Vlaanderen en 2,3 % in Wallonië.

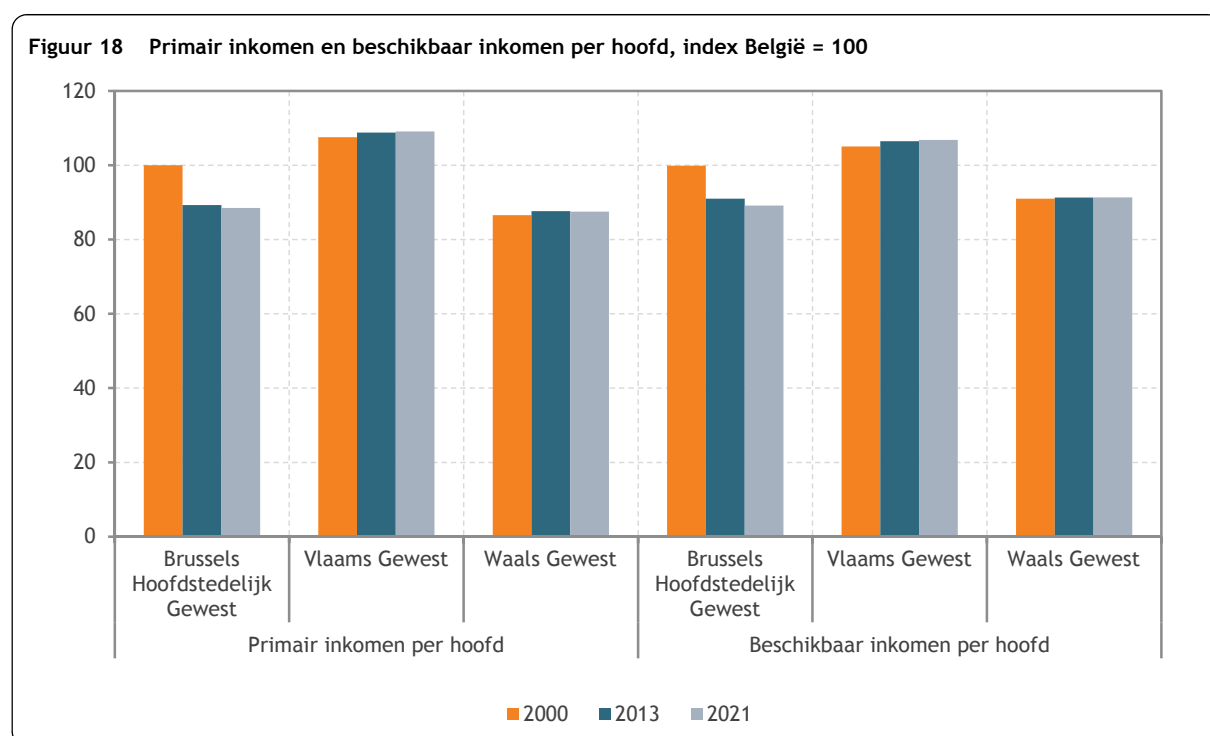
Tabel 18 Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd

	Bedragen in lopende euro's				Groeivoeten (%) Gemiddelden		
	2005	2013	2021	2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021	2018- 2021
1. Saldo primaire inkomens per hoofd (B.5n)							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	19210	21423	24207	1,8	0,4	1,7	2,3
Vlaams Gewest	22040	26106	29837	2,8	1,3	1,9	2,6
Waals Gewest	17663	21026	23936	2,7	1,4	1,8	2,4
2. Beschikbaar inkomen per hoofd (B.6n)							
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	15496	17047	19761	2,2	0,2	2,0	2,3
Vlaams Gewest	17026	19948	23684	2,8	1,1	2,4	2,9
Waals Gewest	14621	17108	20247	2,6	1,3	2,3	2,7
<i>p.m. Nationale deflator van de particuliere consumptie</i>				2,3	1,6	1,5	1,7

Figuur 18 geeft de evolutie van de twee variabelen van het inkomen per hoofd in de vorm van een index met als referentie de nationale waarde. Wat Brussel betreft, stellen we vast dat de relatieve positie van het gewest in termen van (primair en beschikbaar) inkomen per inwoner zou blijven achteruitgaan in de projectie, waardoor deze sinds jaren ingezette trend zich doorzet. Zo kwam in 2013 het beschikbaar inkomen per inwoner in Brussel voor de eerste keer lager te liggen dan dat van Wallonië, terwijl dat in

2000 nog 10 % hoger lag. Die neerwaartse trend zou echter minder uitgesproken zijn dan in het verleden, en nog minder voor het primair inkomen dan voor het beschikbaar inkomen. Het verschil inzake de toename van de werkgelegenheidsgraad t.o.v. de twee andere gewesten zou minder uitgesproken zijn dan in het verleden, wat dan ook minder weegt op de toename van de primaire inkomens per inwoner in Brussel (zeker wat de inkomens uit arbeid betreft) in een context waarin de bevolking op arbeidsleeftijd sterk toeneemt. Het saldo van de overdrachten zou in Brussel evenwel minder sterk bijdragen tot de stijging van het beschikbaar inkomen dan in de twee andere gewesten als gevolg van een relatief beperktere toename van de sociale uitkeringen.

In Vlaanderen zou de waarde van die indicatoren nagenoeg identiek zijn in het begin en aan het einde van de projectie, wat aangeeft dat de positie van Vlaanderen stabiel zou blijven t.o.v. de nationale waarde. Hetzelfde geldt voor Wallonië.

De relatief geringere toename van de sociale uitkeringen aan de Brusselse gezinnen, vooral op het vlak van pensioenen (overheid en privé), beperkt het herverdelende effect van de overdrachten. De positie van Brussel t.o.v. het nationaal gemiddelde blijft daarom quasi ongewijzigd, zowel op het vlak van het beschikbaar als op het vlak van het primair inkomen per inwoner. Het verschil t.o.v. het Belgisch gemiddelde zou aldus -11 % bedragen in 2021, zowel voor als na overdrachten. Voor Wallonië daarentegen zou het negatieve verschil t.o.v. het Belgisch gemiddelde (-12 % voor het primair inkomen per inwoner) na herverdeling verminderen tot 9 %. Voor Vlaanderen zou het surplus t.o.v. het Belgisch gemiddelde van 9 %, na heffingen, sociale uitkeringen en andere overdrachten verminderen tot 7 %.

5. Overheidsfinanciën

5.1. Inleiding

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste resultaten van de regionale vooruitzichten voor de overheidsfinanciën van de gemeenschappen en gewesten.

In tegenstelling tot de andere modules wordt er gewerkt vanuit een institutionele invalshoek. De onderscheiden institutionele deelgebieden zijn het Vlaamse Gewest (inclusief de Vlaamse Gemeenschap), het Waalse Gewest, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de Franse Gemeenschap, de Duitstalige Gemeenschap, de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Franse Gemeenschapscommissie en de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en een interregionale eenheid³³. De regionale vooruitzichten worden opgesteld vanuit een 'bottom-up'-benadering. Zo worden de individuele rekeningen van de deelgebieden geprojecteerd en is de rekening van de gemeenschappen en gewesten, zoals opgenomen in de nationale Economische Vooruitzichten 2016-2021 van juni 2016 het resultaat van een aggregatie van die verschillende rekeningen.

In dit hoofdstuk worden vooreerst de vooruitzichten³⁴ voor het geheel van de gemeenschappen en gewesten voorgesteld voor de periode 2014-2021. Nadien worden de resultaten voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, het Vlaamse Gewest (incl. Vlaamse Gemeenschap), het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschap belicht.

De projectie is gerealiseerd bij ongewijzigd beleid. Dat wil concreet zeggen dat ze rekening houdt met de bestaande wettelijke bepalingen, de beslissingen die gekend zijn eind mei 2016, de begrotingen voor het jaar 2016 en de maatregelen op middellange termijn die met voldoende precisie werden aangekondigd.

De evolutie van de uitgaven (exclusief de bezoldigingen) op korte termijn (2016) is gebaseerd op een vergelijkende analyse van de meest recente opeenvolgende begrotingen van de verschillende deelgebieden. De projectie houdt voor 2015 rekening met de voorlopige raming van de overheidsrekeningen 2015 van april 2016.

De uitgaven voor bezoldigingen daarentegen berusten niet op begrotingscijfers, maar worden bepaald door de loonindexering, de evolutie van de tewerkstelling, de loonherwaarderingen in het kader van de huidige ondertekende sectorale akkoorden en de loondrift.

De vooruitzichten houden vanaf 2015 rekening met de impact van de hervorming van de Bijzondere Financieringswet (BFW) en met de overdracht van bevoegdheden in het kader van de zesde staatshervorming. De impact van de staatshervorming wordt verrekend conform het advies van het INR van 10 februari 2015 aangaande de boekhoudkundige registratie van de effecten van de

³³ De interregionale entiteit omvat onder meer de niet-verdeelde uitgaven en inkomsten over de verschillende gefedereerde entiteiten (o.a. onderzoek en ontwikkeling, investeringen aangaande Viapass, schadeverzekeringen).

³⁴ In deze Vooruitzichten zijn de cijfers van de gemeenschappen en gewesten voor 2014 coherent met de Nationale Rekeningen 2014 die gepubliceerd werden in september 2015. Ze stemmen niet volledig overeen met de nieuwe observaties in de voorlopige raming van de overheidsrekeningen 2015.

staats hervorming in het ESR. Alle overgedragen bevoegdheden, ook die bevoegdheden die voor rekening van de gemeenschappen en gewesten (o.a. de gezinsbijslag) door Entiteit I beheerd worden, worden onmiddellijk verrekend in de rekening van de gemeenschappen en gewesten (met uitzondering van de werkingskosten van Federaal Agentschap voor de kinderbijslag (FAMIFED)).

Wat de personenbelasting betreft, merken we op dat de gekohierde regionale opcentiemen in 2015 slechts een deel bedragen van de totale opcentiemen van het aanslagjaar 2015 (eerste betrokken aanslagjaar). Deze manier van verrekenen heeft een éénmalig negatief effect op de vorderingensaldi van de gewesten. De projectie van de regionale personenbelasting berust op de hypothese dat het ritme van de inkohieringen identiek is aan datgene van het aanslagjaar 2015.

De Bijzondere Financieringswet voorziet ook in een herberekening van de regionale autonomiefactor voor het aanslagjaar 2018. Deze herberekening veronderstelt dat de 'belasting staat' en de geregionaliseerde fiscale uitgaven van het aanslagjaar 2015 gekend zijn. Het verschil tussen de voorlopige en definitieve bedragen geeft aanleiding tot een budgettaire correctie in de tijd. In ESR zou deze correctie echter volledig verrekend worden op het moment waarop het bedrag verschuldigd is (per hypothese in 2018).

In de projectie wordt eveneens verondersteld dat de voorlopige waarden van de regionale autonomiefactor en van de fiscale uitgaven overschat zijn. Dit leidt tot een daling van regionale autonomiefactor en sommige dotaties in 2018. De correctie voor het teveel ontvangen in de overgangperiode bedraagt 0,5 % van het bbp.

De overige fiscale en niet-fiscale inkomsten evolueren met de inflatie of de economische groei.

De middellangetermijnvooruitzichten aangaande de primaire uitgaven berusten op een hypothese van ongewijzigd beleid, waarbij de trend van de jongste jaren voor de meeste uitgavencategorieën, gecorrigeerd voor eenmalige verrichtingen, wordt doorgetrokken tot en met 2021.

5.2. Gemeenschappen en gewesten

De evolutie van de ontvangsten en uitgaven van de gemeenschappen en gewesten wordt in 2015³⁵ beïnvloed door de zesde staats hervorming, die gepaard gaat met een overdracht van bevoegdheden en met een gewijzigde financiering van de gefedereerde entiteiten.

De nieuwe bevoegdheden worden gefinancierd door een toename van de overdrachten vanuit de federale overheid, door de regionalisering van de opbrengst van de verkeersboetes en de regionalisering van een gedeelte van de personenbelasting. In het ESR gebeurt de boekhoudkundige registratie van de regionale personenbelasting op het moment van de inkohiering. Hierdoor heeft de opbrengst voor 2015 slechts betrekking op een kleine helft van een volledig jaar. Het verschil met de opbrengst van een volledig jaar, goed voor ongeveer 1,2 % van het bbp, vormt dan ook een belangrijke

³⁵ De inkomsten en uitgaven voor 2015 zijn gebaseerd op de voorlopige realisaties van de verschillende gemeenschappen en gewesten en houden rekening met de voorlopige ramingen van het INR van de toevoegingen en correcties aan deze realisaties voor het opstellen van de ESR-rekeningen.

verklaring voor de achteruitgang van financiën van de gemeenschappen en gewesten. We merken verder op dat de overdrachten van de federale overheid worden verminderd met een bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën van 1,25 miljard.

Tabel 19 Rekening van de gemeenschappen en gewesten
in procent van het bbp

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Variaties	
									2016	2017-2021
Ontvangsten	15,7	18,0	19,3	19,3	18,7	19,1	19,1	19,1	1,3	-0,2
Fiscale en parafiscale ontvangsten, waaronder:	2,4	3,5	4,6	4,6	4,5	4,4	4,4	4,4	1,2	-0,2
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	0,0	1,1	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	1,1	-0,2
Kapitaalbelastingen	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	-0,0	0,0
Overige belastingen	1,6	1,6	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	0,0	0,0
Niet-fiscale ontvangsten	1,8	1,9	1,9	2,0	1,9	1,9	1,9	1,9	0,1	-0,1
Overdrachten binnen de overheid	10,1	11,3	11,4	11,4	10,9	11,4	11,4	11,4	0,1	0,0
Toegerekende sociale premies	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,0	0,0
Uitgaven	16,1	19,4	19,6	19,4	19,4	19,3	19,2	19,1	0,2	-0,5
Finale primaire uitgaven	11,9	15,2	15,4	15,2	15,2	15,1	15,0	15,0	0,2	-0,4
Werkingskosten en investeringen	7,7	7,8	7,8	7,7	7,7	7,6	7,5	7,4	0,0	-0,4
Bezoldigingen	4,4	4,5	4,4	4,4	4,3	4,3	4,2	4,2	-0,0	-0,2
Aankopen van goederen en diensten, belastingen	2,1	2,0	2,1	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	0,0	-0,1
Investeringen	1,3	1,3	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	0,0	-0,1
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	1,7	2,3	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	0,2	-0,1
Loonsubsidies	0,1	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,0	-0,0
Overige overdrachten aan bedrijven	1,2	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1	0,2	-0,1
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW'S	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,0	0,0
Sociale uitkeringen, waaronder:	2,5	5,0	5,0	5,0	5,0	5,0	5,1	5,1	-0,0	0,1
Pensioenen	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	0,0	0,1
Gezondheidszorg	0,9	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,8	1,9	-0,0	0,1
Gezinsbijslag	0,1	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	-0,0	-0,1
Overdrachten binnen de overheid	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,5	2,5	0,0	-0,0
Rentelasten	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,0	-0,0
Toegerekende sociale premies	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	0,0	0,0
Primair saldo	-0,1	-1,1	0,0	0,2	-0,4	0,1	0,1	0,2	1,1	0,2
Vorderingensaldo	-0,4	-1,4	-0,3	-0,1	-0,6	-0,2	-0,1	-0,0	1,1	0,2

De overige fiscale ontvangsten blijven ongewijzigd in procent van het bbp: de achteruitgang van de successierechten ten gevolge van een geringere opbrengst uit fiscale regularisatie wordt gecompenseerd door een toename van de registratierechten. In vergelijking tot 2014, integreren de niet-fiscale ontvangsten een dividenduitkering vanwege KBC³⁶.

Op het niveau van de uitgaven, heeft de staatshervorming vooral een impact op enerzijds de sociale prestaties via de regionalisering van de kinderbijslag en de bevoegdheden aangaande gezondheidszorg

³⁶ Eind 2015 heeft KBC het laatste deel van de overheidssteun terugbetaald aan het Vlaamse Gewest.

(o.a. ouderenzorg en geestelijke gezondheidszorg), en anderzijds op de niet-sociale overdrachten door de regionalisering van bepaalde facetten van het tewerkstellingsbeleid, zoals de dienstencheques, de activeringsuitkeringen, de jongerenbonus in de non-profit en de doelgerichte bijdrageverminderingen.

Abstractie makend van de impact van de staatshervorming, wordt de evolutie van de uitgaven in 2015 gekenmerkt door een vrij restrictief beleid, met maatregelen die de toename van de lonen (o.a. de niet-indexering, het gedeeltelijk niet vervangen van personeel in de administratie) de overige werkingskosten en sommige overdrachten (o.a. aan de gezinnen door de hervorming van de Waalse energiepremie en de Vlaamse renovatiepremie, en aan de sociale zekerheid door de daling van de overdracht aan het Vlaams Zorgfonds) beperken.

De vooruitzichten van de gemeenschappen en gewesten voor 2016 zijn gebaseerd op de initiële begrotingen van de verschillende gefedereerde entiteiten en integreren de becijferbare maatregelen van de begrotingscontrole van de Vlaamse, Franse en Duitstalige Gemeenschap en het Waalse Gewest. Er wordt ook rekening gehouden met uitgaven door de verschillende deelgebieden in het kader van asielcrisis en de aangekondigde noodmaatregelen³⁷ ter versterking van de veiligheid en het imago van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De verbetering van de financiën van de gefedereerde entiteiten in 2016 is grotendeels toe te schrijven aan de opbrengst van de personenbelasting die nu betrekking heeft op een volledig jaar, gaande van het einde van het aanslagjaar 2015 tot het begin van het aanslagjaar 2016. De opbrengst wordt ook ondersteund door enkele regionale maatregelen aangaande niet terugbetaalbare fiscale uitgaven (woonbonus en beveiliging van woningen).

Ondanks de afschaffing van de forfaitaire gewestbelasting in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, nemen de overige fiscale ontvangsten toe, onder meer door de invoering van de Vlaamse energieheffing (0,1 % van het bbp), verscheidene maatregelen zoals de vergroening van de verkeersfiscaliteit in Vlaanderen, en de verschillende hervormingen aangaande de schenkingsrechten.

De invoering van de kilometerheffing op vrachtwagens vanaf 1 april 2016, waarvan de opbrengst op kruissnelheid geraamd wordt op 0,2 % van het bbp, ondersteunt de niet-fiscale ontvangsten, die enigszins lijden onder de niet-uitkering van het dividend door KBC in 2016. We merken op dat de overdrachten vanwege de overheid weinig evolueren in 2016. De bijkomende vermindering van de dotaties van de BFW van 1,25 miljard als bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën wordt zo goed als gecompenseerd door het positief afrekeningssaldo van de BFW in 2016, de weerslag van het negatief afrekeningssaldo van 2015 en door de nieuwe dotatie voor de bevoegdheidsoverdracht aangaande de ziekenhuisinfrastructuur.

In 2016 nemen de uitgaven van de gemeenschappen en gewesten in geringe mate toe met 0,2 procent van het bbp. Die toename manifesteert zich bij de overdrachten aan bedrijven. Enerzijds gaat het om subsidies voor nieuwe energieprojecten en uitgaven ter financiering van de groenestroomdoelstellingen in het kader van het Vlaamse energiebeleid (samen goed voor ongeveer 0,1 % van het bbp), die kunnen

³⁷ Ten belope van ongeveer 60 miljoen.

worden gerealiseerd via de energieheffing. Anderzijds gaat het om een toename van de kapitaaluitgaven en de rentelasten (ongeveer 0,15 % van het bbp) door de bevoegdheidsoverdracht betreffende ziekenhuisinfrastructuur aan de gefedereerde entiteiten in 2016. Tot slot draagt ook de eenmalige investeringsbijdrage in het kader van de kilometerheffing voor vrachtwagens bij tot de toename van de overdrachten aan bedrijven.

De inwerkingtreding van de kilometerheffing leidt ook tot jaarlijks terugkerende werkingskosten en éénmalige investeringsuitgaven. In procent van het bbp blijven de werkingskosten en investeringen zo goed als ongewijzigd in 2016.

De projectie van de bezoldigingen houdt in 2016 rekening met de bijkomende overuren en nieuwe aanwervingen in het kader van de versterking van de veiligheid op het Brusselse openbaar vervoersnet en van de asielcrisis. De asiel- en migratiecrisis en de strijd tegen terrorisme hebben voornamelijk geleid tot bijkomende uitgaven op federaal niveau, ten belope van 0,3 % van het bbp³⁸. Op het niveau van de gemeenschappen en gewesten hebben we rekening gehouden met ongeveer 130 miljoen éénmalige bijkomende uitgaven door de asielcrisis, die naast de werkingskosten ook de overdrachten aan izw's en aan lagere overheid hebben beïnvloed.

De sociale overdrachten die onder meer de overgedragen bevoegdheden gezondheidszorg en kinderbijslag omvatten, de niet-sociale overdrachten aan gezinnen en izw's (ondanks de vermindering van het fiscaal voordeel van de dienstencheques in het Waalse Gewest³⁹) en de loonsubsidies (waaronder dienstencheques en activeringen) blijven in 2016 quasi onveranderd in procent van het bbp.

Het verloop van de overdrachten binnen de overheid wordt in 2016 enerzijds gekenmerkt door bijkomende uitgaven aan de lagere overheid, in het bijzonder in het kader van de asielcrisis, de bijkomende steun aan Brussel ter versterking van haar imago en ter compensatie van de tijdelijke schrapping van de city tax. Die toename wordt grotendeels afgeroomd door onder meer een lichte daling van de dotatie aan het Zorgfonds, de stopzetting van de compensatie aan de Vlaamse gemeenten voor de vrijstelling van de onroerende voorheffing voor materieel en outillage, waardoor de uitgaven in procent van het bbp constant blijven.

De budgettaire evolutie op middellange termijn is gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid. Dit vertaalt zich in het doortrekken van de geobserveerde trends van de laatste jaren voor de meeste uitgavencategorieën⁴⁰. Die hypothese impliceert een verderzetten van een vrij restrictief uitgavenbeleid en verklaart zo de trendmatige daling in procent van het bbp op middellange termijn van verscheidene uitgaven.

De loonuitgaven dalen in procent van het bbp. De werkgelegenheid neemt slechts matig toe: in de administratie door de besliste maatregelen, en in het onderwijs als gevolg van de stabiele

³⁸ Twee derde van de federale uitgaven voor asiel en terrorisme werd verondersteld eenmalig te zijn.

³⁹ Een gelijkaardige maatregel werd ook genomen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2016, maar heeft pas een impact vanaf het aanslagjaar 2017.

⁴⁰ De projectie houdt voor Vlaanderen ook rekening met de meerjarenraming 2016-2021.

omkaderingsgraad. Daarnaast anticipeert de gebruikte methodologie niet op eventuele loonwaarderings die voortvloeien uit toekomstige akkoorden.

De aankopen van goederen en diensten kennen een licht dalend verloop, evenals de investeringen. Het verloop van de investeringen in de periode 2017-2021 wordt hoofdzakelijk bepaald door weerhouden hypothesen aangaande de Vlaamse investeringen voor Scholen van Morgen die in de tijd afnemen en de bouwuitgaven voor de Oosterweelverbinding die vanaf 2017 in rekening worden gebracht en sterk afnemen vanaf 2021.

De niet-sociale overdrachten nemen af in procent van het bbp op middellange termijn. Die trendmatige daling volgt uit de evolutie van de loonsubsidies en de inkomensoverdrachten aan gezinnen⁴¹, terwijl de overdrachten aan bedrijven, die in 2017 voornamelijk stijgen door de op kruissnelheid zijnde subsidies in het kader van het Vlaamse energiebeleid, ook beïnvloed worden door de evolutie van de investeringsbijdragen (o.a. van het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonlijke Aangelegenheden).

De sociale uitkeringen⁴² daarentegen zouden toenemen met 0,1 % van het bbp in de periode 2017-2021. Die evolutie wordt grotendeels gedragen door de evolutie van de uitgaven voor gezondheidszorg, die bepaald wordt door de in deze projectie weerhouden groei voor de uitgaven voor acute en langdurige zorg en de pensioenuitgaven die tegen het einde van de periode licht zouden toenemen als gevolg van de toenemende vergrijzing. De uitgaven voor kinderbijslag daarentegen worden gekenmerkt door een trendmatige daling over de periode 2017-2021.

Op middellange termijn is de terugloop van de ontvangsten toe te schrijven aan de daling in de personenbelasting. Die daling vloeit voort uit de neerwaartse herziening van de autonomiefactor in 2018 en de deelname van de gewesten, via de ongewijzigde regionale opcentiemen op de personenbelasting (bij constant beleid), aan het federale beleid betreffende de verlaging van de belasting op arbeid. Buiten een eenmalige daling in 2018, blijven de overdrachten van de overheid op middellange termijn ongewijzigd in procent van het bbp. De krimp in 2018 is het gevolg van het vastleggen van de definitieve parameters van de BFW: een punctuele daling van de overdrachten van de BFW (die in de projectie ongeveer 0,5 % van het bbp bedraagt) ter correctie van de geraamde overschatting van de regionale fiscale autonomiefactor, de geregionaliseerde fiscale uitgaven en de bedragen van het nationaal solidariteitsmechanisme, wordt in ESR verrekend op het moment dat het bedrag verschuldigd is (per hypothese in 2018). We merken op dat de in de BFW voorziene overgang naar het definitief regime eveneens een structurele vermindering van bepaalde dotaties in 2018 impliceert. Ten slotte worden de ontvangsten vanaf 2017 ondersteund door een volledig jaar effect van de kilometerheffing en de energieheffing.

⁴¹ De Waalse woon-cheque wordt geboekt als een kapitaaloverdracht aan de gezinnen.

⁴² Er is in deze Vooruitzichten nog geen rekening gehouden met de recent goedgekeurde hervorming van de kinderbijslag.

5.3. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Het vorderingensaldo van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat nog positief was in 2014 onder meer door de herfinanciering van de Brusselse instellingen bij een vrij restrictief uitgavenbeleid, wordt negatief vanaf 2015 voor de rest van de projectieperiode.

In 2015 worden de ontvangsten en uitgaven voornamelijk beïnvloed door de inwerkingtreding van de staatshervorming. Zoals hoger aangehaald, wordt het niveau van de ontvangsten beïnvloed door het feit dat de regionale personenbelasting in het ESR slechts gedeeltelijk verrekend wordt. De geraamde impact bedraagt ongeveer 430 miljoen euro. Ook de impact van de verhoogde bijdrage in de sanering van de overheidsfinanciën (130 miljoen euro) beperkt de groei van de ontvangsten in 2015. De niet-fiscale ontvangsten daarentegen kennen een lichte stijging in 2015 door de regionalisering van de verkeersboetes (10 miljoen).

Wat de uitgaven betreft, stellen we op het vlak van arbeidsmarkt een forse toename vast bij de loonsubsidies (ongeveer 450 miljoen euro) door onder meer de integratie van de dienstencheques en de doelgerichte bijdrageverminderingen. Daarnaast nemen ook de werkingskosten toe (met ongeveer 40 miljoen euro) door de overdracht van personeel en de overdrachten aan de lagere overheid (met ongeveer 50 miljoen euro) door de regionalisering van de herinschakeling van leefloners op de Brusselse arbeidsmarkt.

Het vorderingentekort neemt sterk af in 2016 en het primair saldo wordt licht positief, voornamelijk doordat de opbrengst uit de personenbelasting dan betrekking heeft op een volledig jaar. De overige fiscale ontvangsten nemen slechts lichtjes toe doordat de meeropbrengsten ten gevolge van de hervorming van de schenkingsrechten (24 miljoen euro) en de invoering van de hotelbelasting en belasting op gsm-masten zo goed als tenietgedaan worden door afschaffing van de jaarlijkse forfaitaire belasting (34 miljoen euro). De niet-fiscale ontvangsten worden vanaf 2016 positief beïnvloed door de integratie van de opbrengsten uit de kilometerheffing voor vrachtwagens (ongeveer 20 miljoen euro, verrekend als een verkoop van goederen en diensten) en de verkoop van groenestroomcertificaten van de verbrandingsoven van Brussel-Net⁴³. De federale dotatie voor veiligheid die in 2015 niet werd betaald, wordt verondersteld dubbel gestort te worden in 2016 (ongeveer 55 miljoen).

Op het niveau van de uitgaven, houdt de projectie rekening met de door de Brusselse regering aangekondigde noodmaatregelen (ongeveer 60 miljoen) ter versterking van de veiligheid en het imago van Brussel en de maatregelen in het kader van de asielcrisis (ongeveer 5 miljoen). Op het niveau van de uitgaven voor bezoldigingen, integreert de projectie de structurele toename van de tewerkstelling die voorzien wordt in het kader van de versterking van de veiligheid op het openbaar vervoernet. De overdrachten aan de lagere overheid nemen voornamelijk toe door de compensatie door het gewest aan de stad Brussel voor de tijdelijke afschaffing van de city tax (12 miljoen euro).

⁴³ Het gaat hier om een uitgestelde verkoop van 2015.

Tabel 20 Rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in miljoen euro

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ontvangsten	3948	4521	4568	4431	4727	4829	4948
Fiscale en parafiscale ontvangsten, waaronder:	1846	2304	2353	2395	2433	2485	2550
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	347	786	798	796	790	794	812
Overige belastingen	1499	1518	1554	1599	1644	1691	1739
Niet fiscale ontvangsten	480	512	526	535	544	552	562
Verkoop van goederen en diensten	393	423	435	442	450	457	465
Externe overdrachten	30	30	31	31	32	32	33
Inkomen uit vermogen	58	59	60	61	62	63	64
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	1582	1667	1650	1461	1709	1751	1796
Van de federale overheid	1384	1467	1452	1261	1506	1546	1589
Van de lagere overheid	146	148	151	153	156	159	161
Van de gemeenschappen en gewesten	50	51	46	46	46	46	46
Toegerekende sociale premies	33	32	32	32	33	33	31
Uitgaven	4329	4546	4593	4680	4783	4887	5005
Finale primaire uitgaven	3155	3281	3322	3377	3440	3502	3574
Werkingskosten en investeringen	2024	2149	2182	2219	2257	2292	2336
Bezoldigingen	1028	1058	1067	1087	1106	1124	1147
Aankopen van goederen en diensten, belast.	572	628	630	638	650	661	674
Investerings	423	463	486	493	501	507	515
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	985	985	988	1001	1022	1044	1066
Loonsubsidies	449	454	466	479	491	505	520
Overige overdrachten aan bedrijven	420	391	394	400	406	412	418
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	115	137	125	120	121	123	125
Sociale uitkeringen, waaronder:	146	148	152	157	162	166	172
Pensioenen	33	32	32	32	33	33	33
Geneeskundige zorgen	107	109	113	117	122	126	132
Werkloosheid en brugpensioenen	4	5	5	5	5	5	5
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	1094	1196	1209	1245	1281	1318	1358
Aan de lagere overheid	688	781	789	817	846	876	907
Aan de gemeenschappen en gewesten	405	414	419	426	434	441	449
Rentelasten	47	37	30	25	29	33	42
Toegerekende sociale premies	33	32	32	32	33	33	31
Primair saldo	-333	13	5	-224	-28	-24	-15
Vorderingensaldo	-380	-24	-25	-249	-56	-57	-57

Op middellange termijn leidt de weerhouden hypothese van ongewijzigd beleid tot een verloop van de Brusselse financiën waarbij het niveau van de ontvangsten lager zou liggen dan dat van de uitgaven, en tot een klein tekort dat zich, met uitzondering van 2018, het jaar van de herziening van de autonomiefactor (zie inleiding), stabiliseert.

5.4. Vlaams Gewest

De rekening van het Vlaamse Gewest, die een belangrijk tekort vertoont in 2015 en 2016, wordt geleidelijk aan, met uitzondering in 2018 door de herziening van de autonomiefactor, minder negatief en laat een begrotingsoverschot optekenen vanaf 2020. De projectie houdt rekening met de belangrijkste en duidelijk identificeerbare maatregelen uit de begrotingscontrole 2016 en de meerjarenraming 2016-2021 van november 2015⁴⁴.

In 2015 is de sterke achteruitgang van het saldo vooral het gevolg van de éénmalige impact van de boekhoudkundige registratie van de opcentiemen op de personenbelasting (zie hoger), die geraamd wordt op 3 miljard. De toename van de overige fiscale ontvangsten is eveneens beperkt onder meer door de daling van de opbrengst uit fiscale regularisatie, waardoor de kapitaalbelastingen t.o.v. 2014 zelfs afnemen. Daarnaast speelt ook de bijdrage in de sanering van de overheidsfinanciën van 750 miljoen euro (bijdrage die oploopt tot 1,5 miljard euro in 2016), waardoor de overdrachten binnen de (federale) overheid sterk teruglopen. De uitkering van het KBC-dividend⁴⁵ (170 miljoen euro) en de geregionaliseerde verkeersboetes (ongeveer 160 miljoen euro)⁴⁶ doen de niet-fiscale ontvangsten toenemen en dragen zo bij tot de beperking van het verlies aan fiscale ontvangsten en overdrachten binnen de overheid.

De nieuwe bevoegdheidsoverdrachten ten gevolge van de zesde staatshervorming doen de primaire uitgaven van het Vlaamse Gewest sterk toenemen in 2015. De bezoldigingen stijgen door een effectieve sociale bijdrage voor de gezinsbijslag van de kinderen van het personeel van bepaalde overheidsinstellingen en de overdracht van personeel door de regionalisering van enkele instellingen. Naast die toename als gevolg van de staatshervorming begrenzen structurele maatregelen, zoals het gedeeltelijk niet vervangen van personeel in de administratie en de beperking van de toename van het onderwijzend personeel, enigszins de groei van de lonen in Vlaanderen.

De sociale uitkeringen nemen met meer dan 6 miljard euro toe in 2015 door enerzijds de regionalisering van een gedeelte van de gezondheidszorg, waardoor de rust- en verzorgingstehuizen, geestelijke gezondheidszorg en een gedeelte van de eerste lijnszorg en preventie een nieuwe gemeenschapsbevoegdheid wordt. Anderzijds omvatten de sociale uitkeringen nu de gezinsbijslag (ongeveer 3,4 miljard euro), die volledig ten laste is van de gemeenschappen en gewesten⁴⁷. Ook de sociale uitkeringen voor werkloosheid en brugpensioenen vermeederen door de overdracht van de loopbaanonderbreking in de openbare sector, terwijl de overige sociale uitkeringen toenemen door de integratie van het betaald educatief verlof en de tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden (THAB).

⁴⁴ Er werd ook rekening gehouden met recentere harramingen van het departement Financiën en Begroting.

⁴⁵ Eind 2015 werd het restant van de lening terugbetaald door KBC, waardoor er ook een einde komt aan de dividenduitkering.

⁴⁶ Tot op heden heeft de federale overheid nog geen ontvangsten uit verkeersboetes doorgestort. Het aanrekeningsmoment voor de boetes is het moment waarop dat de federale overheid de boete int. Dat de ontvangsten niet worden doorgestort heeft geen effect op het begrotingsresultaat(enkel op het kasresultaat). Evenwel kon de federale overheid tot op heden ook niet meedelen op welk bedrag Vlaanderen in 2015 recht zou hebben. In afwachting van een concreet cijfer wordt het begrotingscijfer gehanteerd.

⁴⁷ De gezinsbijslagen van de ambtenaren die voorheen ten laste waren van de gemeenschappen en in het ESR opgenomen werden zowel onder de sociale uitkeringen als onder de toegerekende sociale premies, worden vanaf 2015 enkel nog verrekend in de sociale uitkeringen waardoor de toegerekende sociale premies in 2015 afnemen.

Tabel 21 Rekening van het Vlaamse Gewest
in miljoen euro

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ontvangsten	40856	45330	46946	46869	49376	50805	52360
Fiscale en parafiscale ontvangsten, waaronder:	8390	11778	12102	12201	12341	12564	12881
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	2850	5856	5842	5760	5721	5753	5879
Overige belastingen	5523	5905	6244	6424	6603	6794	6986
Niet fiscale ontvangsten	2920	3192	3376	3448	3519	3590	3666
Verkoop van goederen en diensten	1649	2059	2210	2248	2285	2322	2362
Externe overdrachten	649	669	695	721	748	773	801
Inkomen uit vermogen	622	464	471	479	487	495	503
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	26221	26903	27913	27487	29592	30573	31742
Van de federale overheid	26164	26842	27851	27424	29528	30509	31677
Van de sociale zekerheid	14	14	14	15	15	15	15
Van de lagere overheid	40	40	41	41	41	42	42
Toegerekende sociale bijdragen	3326	3458	3556	3733	3924	4079	4071
Uitgaven	44026	45694	46802	48269	49517	50730	51933
Finale primaire uitgaven	34755	36135	36984	38108	38941	39771	40717
Werkingskosten en investeringen	17148	17664	17867	18301	18616	18939	19299
Bezoldigingen	10083	10263	10413	10657	10863	11074	11503
Aankopen van goederen en diensten, belast.	4905	5080	5139	5226	5310	5396	5487
Investeringen	2160	2321	2314	2418	2443	2468	2309
Niet-sociale overdrachten	4916	5528	5832	6021	6033	6056	6100
Loonsubsidies	2018	2097	2140	2193	2248	2307	2369
Overige overdrachten aan bedrijven	2168	2660	2888	2973	2914	2862	2828
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	662	697	730	777	792	807	823
Overdrachten aan het buitenland	67	74	75	77	78	79	80
Sociale uitkeringen	12691	12942	13285	13786	14292	14777	15317
Pensioenen	3381	3513	3611	3788	3979	4134	4311
Geneeskundige zorgen	4930	4953	5141	5359	5577	5799	6042
Werkloosheid en brugpensioenen	105	107	110	112	115	118	121
Gezinsbijslag	3413	3492	3530	3610	3683	3764	3857
Overige	861	877	893	916	938	961	986
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	5514	5576	5746	5933	6129	6323	6533
Aan de sociale zekerheid	145	127	141	155	170	184	200
Aan de lagere overheid	5159	5243	5401	5572	5753	5931	6125
Aan de gemeenschappen en gewesten	198	195	192	193	194	194	195
Rentelasten	431	525	516	495	523	557	612
Toegerekende sociale premies	3326	3458	3556	3733	3924	4079	4071
Primair saldo	-2740	161	660	-905	382	632	1039
Vorderingensaldo	-3170	-364	145	-1400	-141	75	427

De overdracht van de bevoegdheden op het vlak van arbeidsmarktbeleid, zoals de dienstencheques (ongeveer 1 miljard euro), de activeringsuitkeringen (ongeveer 140 miljoen euro), doelgerichte bijdrageverminderingen (ongeveer 0,5 miljard) doen de loonsubsidies aangroeien met ongeveer 1,7 miljard euro. De overige overdrachten aan bedrijven nemen af in 2015 onder meer door een daling in

de verrekening van sommige alternatief gefinancierde investeringsprojecten, het uitstellen van sommige projecten⁴⁸.

De uitgaven voor investeringen in het kader van de Scholen van Morgen stijgen met ongeveer 260 miljoen in 2015. De impact hiervan op de evolutie van de investeringen wordt echter afgezwakt door het wegvallen van de investeringen in weginfrastructuur (via PPS Via-invest).

De overdrachten binnen de overheid worden in 2015 beïnvloed door de regionalisering van de herinschakeling van de leefloners op de arbeidsmarkt, die de overdrachten aan de lagere overheid doet toenemen met ongeveer 90 miljoen euro. Die toename wordt echter meer dan gecompenseerd door de afschaffing van het Provinciefonds (ongeveer 40 miljoen euro) en een daling van de overdrachten aan het Vlaams Zorgfonds (ongeveer 100 miljoen euro)⁴⁹.

In 2016 neemt het vorderingentekort sterk af. De rekening van de Vlaamse overheid laat opnieuw een primair overschot optekenen, voornamelijk door de inkomsten uit de personenbelasting die nu betrekking hebben op een volledig jaar. De hervorming van de woonbonus en de afschaffing van de belastingvermindering voor beveiliging van woningen ondersteunen tevens de toename van de geregionaliseerde personenbelasting.

De evolutie van de fiscale ontvangsten wordt daarnaast ook bepaald door ontvangsten uit de Vlaamse energieheffing die voor 2016 geraamd worden op 310 miljoen (493 miljoen euro per jaar op kruissnelheid). De invoering van deze heffing heeft echter geen impact op het saldo, gezien de inkomsten uit deze heffing worden ingezet voor nieuwe energieprojecten en uitgaven om de groenestroomdoelstellingen te verwezenlijken (zie verder).

Een laatste belangrijk element met een positieve impact op de niet-fiscale ontvangsten is de invoering van de kilometerheffing op vrachtvervoer – die in het ESR geboekt wordt als een verkoop van goederen en diensten – die ongeveer 380 miljoen euro zou opbrengen in 2016. Op kruissnelheid wordt de jaarlijkse opbrengst geraamd op 500 miljoen euro per jaar. Die positieve impact wordt echter wel ingeperkt doordat er in 2016 geen dividenden meer worden verwacht van financiële instellingen, waardoor de inkomsten uit vermogen dalen met 170 miljoen euro (i.e. KBC-dividend).

Zowel de invoering van de kilometerheffing op vrachtvervoer als de Vlaamse energieheffing beïnvloeden het verloop van de uitgaven vanaf 2016. Zoals reeds eerder vermeld, leidt de inwerkingtreding van de kilometerheffing tot jaarlijkse werkingskosten (70 miljoen euro) en tot éénmalige kapitaaloverdracht van 103 miljoen euro.

Via de energieheffing worden de subsidies aan bedrijven in het kader van het Vlaamse energiebeleid gefinancierd. Hierdoor nemen de overige overdrachten aan bedrijven toe met ongeveer 300 miljoen. Daarnaast leidt de bevoegdheidsoverdracht in 2016 op het vlak van gezondheidszorg waarbij de bouw-, renovatie- en herconditioneringswerken van de Vlaamse ziekenhuisinfrastructuren tot bijkomende

⁴⁸ Zoals de uitbreiding van de slibverwerking in rivieren.

⁴⁹ In 2015 is er een verhoging van de bijdrage van de gerechtigden in de Zorgverzekering van 25 tot 50 euro (van 10 tot 25 voor de personen die recht hebben op een verhoogde tegemoetkoming) die ongeveer 100 miljoen opbrengt voor het Zorgfonds en waardoor de Vlaamse dotatie aan het Zorgfonds vermindert.

uitgaven. Het gaat hier om de kapitaallasten van de bouwkalender, de medische en niet-medische forfaits en forfaitaire toelagen van het gedeelte A3, die worden verrekend als kapitaaloverdrachten aan bedrijven (ongeveer 210 miljoen euro) en de intrestlasten (ongeveer 130 miljoen euro). Er is geen rekening gehouden met eventuele nieuwe investeringen in ziekenhuisinfrastructuur⁵⁰.

Op het niveau van de bezoldigingen wordt er rekening gehouden met bijkomende overuren en nieuwe aanwervingen in het kader van de asielcrisis. De overige éénmalige uitgaven⁵¹ in het kader van de asielcrisis worden verdeeld over aankopen van goederen en diensten, overdrachten aan izw's en overdrachten aan de lagere overheid.

De investeringen nemen in 2016 toe door de investeringen voor Scholen van Morgen die dan oplopen tot meer dan 500 miljoen bedragen. Er wordt ook rekening gehouden met de investeringen in traminfrastructuur in het kader van Brabo2 (40 miljoen).

Ten slotte wat de overdrachten binnen de overheid in 2016 betreft, is er ondanks de bijkomende steun aan de gemeenten voor de opvang van asielaanvragers, maar een geringe toename. Dit is het gevolg van de stopzetting van de compensatie aan de Vlaamse gemeenten voor de vrijstelling van de onroerende voorheffing voor materieel en outillage en een verdere daling van de dotatie aan het Zorgfonds.

Vanaf 2017 berust de evolutie van de Vlaamse overheidsfinanciën op middellange termijn op de hypothese van ongewijzigd beleid. Dit beleid vertaalt zich in het voortzetten van het vrij restrictief uitgavenbeleid van de jongste jaren.

De bezoldigingen nemen slechts in geringe mate toe als gevolg van de weerhouden hypothese van een matige groei van de werkgelegenheid door de bezuinigingsmaatregelen in de administratie en de stabiele omkaderingsgraad in het Vlaamse onderwijs. De gebruikte methodologie anticipeert niet op eventuele loonwaarderingen die voortvloeien uit toekomstige akkoorden.

De aankopen van goederen en diensten nemen matig toe evenals de investeringen. Het verloop van de investeringen in de periode 2017-2021 wordt hoofdzakelijk bepaald door weerhouden hypothesen aangaande de Vlaamse investeringen voor Scholen van Morgen die in de tijd afnemen en de bouwuitgaven voor de Oosterweelverbinding die vanaf 2017⁵² in rekening worden gebracht en sterk afnemen vanaf 2021.

Het verloop van de niet-sociale overdrachten wordt enerzijds bepaald door de trendmatige evolutie van de loonsubsidies en de inkomensoverdrachten aan gezinnen en izw's. De projectie van de kapitaaloverdrachten aan de gezinnen houdt rekening met een trapsgewijze verhoging van de nieuwe renovatiepremie (ongeveer 30 miljoen per jaar). De overige overdrachten aan bedrijven, die in 2017 voornamelijk stijgen door de op kruissnelheid zijnde subsidies in het kader van het Vlaamse

⁵⁰ Op middellange termijn is rekening gehouden met de ESR-ramingen van de Vlaamse Gemeenschap hieromtrent. Ook hier anticipeert men niet op eventuele nieuwe investeringen.

⁵¹ Er werd rekening gehouden met 94 miljoen éénmalige uitgaven.

⁵² In 2017 compenseert het in rekening brengen van de Oosterweelverbinding de daling van de bouwuitgaven voor Scholen van Morgen (ongeveer 400 miljoen).

energiebeleid, worden op middellang termijn beïnvloed door de evolutie van sommige investeringsbijdragen zoals deze van het Vlaams Infrastructuurfonds voor Persoonlijke Aangelegenheden en deze voor de ziekenhuisinfrastructuur.

De evolutie van sociale uitkeringen wordt grotendeels gedragen door de evolutie van de uitgaven voor gezondheidszorg, die bepaald wordt door de weerhouden groei voor de uitgaven voor acute en langdurige zorg⁵³ en de pensioenuitgaven die tegen het einde van de periode licht zouden toenemen als gevolg van de toenemende vergrijzing. De uitgaven voor kinderbijslag houden nog geen rekening met de recent goedgekeurde hervorming.

Op middellange termijn vloeit de terugloop van de ontvangsten voort uit de daling van de ontvangsten uit personenbelasting – door de herziening van de regionale autonomiefactor en de doorrekening van de vermindering van de belasting op arbeid – en van de overdrachten van de federale overheid door de herziening van regionale autonomiefactor (zie inleiding).

De bovenstaande hypothesen aangaande uitgaven en inkomsten leiden in projectie tot een vorderingstekort voor Vlaanderen dat langzaam afneemt en zich vanaf 2020 omzet in een begrotingsoverschot.

5.5. Waals Gewest

De rekening van het Waalse Gewest vertoont een tekort over de ganse projectieperiode: het tekort neemt sterk toe in 2015, daalt vervolgens in 2016 en 2017 en neemt opnieuw toe op het einde van de periode. De projectie integreert de maatregelen van de begrotingscontrole 2016.

De staatshervorming en de akkoorden tussen de Franstalige entiteiten hebben in 2015 in het bijzonder bijgedragen tot de verhoging van de niet-sociale overdrachten (loonsubsidies, doelgerichte bijdragenverminderingen), de sociale overdrachten (gezondheidszorg en kinderbijslag), de overdrachten van de Franse Gemeenschap en de fiscale ontvangsten (door de gedeeltelijke regionalisering van de personenbelasting) en tot de vermindering van de overdrachten van de federale overheid (gedeeltelijk door de bijdrage aan de sanering van de overheidsfinanciën en de gedeeltelijke regionalisering van de personenbelasting). De opbrengst uit personenbelasting, die geboekt wordt op het moment van de inkohiering, heeft in 2015 geen betrekking op een volledig jaar. Dit effect dat geraamd wordt op 1,4 miljard euro in deze projectie, verklaart de achteruitgang van de Waalse financiën in 2015. Het jaar 2015 wordt daarnaast ook gekenmerkt door een positieve bijdrage van de overige fiscale ontvangsten (in het bijzonder van de verkeersbelastingen die een sterke daling kenden in 2014 en de registratierechten) en van maatregelen die de evolutie van de uitgaven beperken. Zonder de eenmalige impact van de personenbelasting, zou het vorderingensaldo een verbetering hebben laten optekenen in 2015.

⁵³ De jaarlijkse gemiddelde reële groei in de periode 2017-2021 bedraagt 2,1 % voor de acute zorg en 2,6 % voor de langdurige zorg.

Tabel 22 Rekening van het Waalse Gewest
in miljoen euro

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ontvangsten	11463	13237	13540	13136	14020	14370	14771
Fiscale en parafiscale ontvangsten	3884	5232	5324	5433	5554	5724	5937
Belasting op het inkomen van natuurlijke personen	1186	2563	2592	2621	2663	2746	2874
Overige belastingen	2698	2669	2732	2812	2890	2979	3063
Niet fiscale ontvangsten	875	1097	1192	1213	1232	1252	1273
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	6538	6740	6850	6311	7050	7204	7373
Van de federale overheid	2832	2787	2794	2183	2835	2894	2962
Van de gemeenschappen en gewesten	3706	3951	4055	4127	4214	4309	4410
Toegerekende sociale premies	135	138	142	146	151	155	152
Uitgaven	13209	13645	13802	14144	14507	14898	15341
Finale primaire uitgaven	10025	10359	10496	10805	11106	11422	11773
Werkingskosten en investeringen	3225	3254	3282	3332	3380	3434	3502
Bezoldigingen	1379	1384	1386	1408	1427	1454	1491
Aankopen van goederen en diensten, belast.	1355	1410	1421	1443	1464	1486	1509
Investeringen	490	460	475	481	488	495	502
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	2718	2973	2993	3121	3250	3383	3520
Loonsubsidies	1342	1365	1393	1430	1467	1509	1552
Overige overdrachten aan bedrijven	1094	1318	1300	1321	1342	1363	1386
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	280	279	290	360	430	501	571
Sociale uitkeringen	4082	4132	4222	4352	4476	4605	4751
Pensioenen	135	138	142	146	151	155	160
Geneeskundige zorgen	1567	1592	1653	1724	1794	1866	1945
Werkloosheid en brugpensioenen	26	27	27	28	28	28	29
Gezinsbijslag	2144	2163	2183	2230	2273	2319	2374
Overige	209	212	217	223	230	236	243
Overdrachten binnen de overheid	2606	2703	2749	2806	2862	2919	2980
Aan de lagere overheid	2386	2455	2500	2554	2607	2661	2718
Aan de gemeenschappen en gewesten	220	248	249	252	255	258	262
Rentelasten	442	446	415	386	388	402	435
Toegerekende sociale premies	135	138	142	146	151	155	152
Primair saldo	-1304	38	153	-621	-98	-126	-134
Vorderingensaldo	-1746	-408	-261	-1008	-487	-528	-569

In 2016, zorgt de personenbelasting die dan betrekking heeft op een volledig jaar tot een duidelijke verbetering van de Waalse financiën, ondanks een nieuwe vermindering van de overdrachten van de federale overheid als gevolg van de bijdrage aan de sanering en een eerste impliciete bijdrage van het Waalse Gewest, via ongewijzigde regionale opcentiemen, aan het federale beleid aangaande de vermindering van de arbeidskost. De Waalse financiën worden positief beïnvloed door de invoering van de kilometerheffing op vrachtvervoer op 1 april 2016 (geregistreerd als een verkoop van goederen en diensten (niet fiscale ontvangsten)), de maatregelen van de begroting 2016, de in 2015 genomen maatregelen aangaande sommige fiscale uitgaven (i.e. dienstencheques) en een gunstig prijzeffect (zwakkere evolutie van de loonindex en de index van de sociale prestaties dan de index van de dotaties van de BFW en van St. Emilie). De uitgaven nemen echter toe als gevolg van de asielcrisis en de

versterking van de veiligheid van de luchthavens terwijl de overdrachten binnen de overheid, de kapitaaloverdrachten aan bedrijven en de rentelasten beïnvloed worden door de regionalisering van de ziekenhuisinfrastructuren.

Een opnieuw gunstig prijseffect in 2017, een op kruissnelheid zijnde kilometerheffing, de terugloop van de rentelasten, de weerslag van eenmalige uitgaven die een sterk impact hadden op 2016 en het restrictief karakter van het ongewijzigd beleid voor het merendeel van de uitgavencategoriën zijn de belangrijkste factoren die bijdragen tot een verbetering van het Waalse vorderingensaldo in 2017.

Vanaf 2018 verslechteren de Waalse financiën. Ten eerste, sommige elementen zoals de evolutie van de rente en de relatieve prijzen die de Waalse financiën gunstig hebben beïnvloed tot in 2017, hebben minder effect en worden nadien zelfs ongunstig. Ten tweede, worden in de projectie de regionale autonomiefactor en sommige dotaties van de BFW neerwaarts herzien vanaf 2018, terwijl de eenmalige correctie voor het te weinig ontvangen bedrag tijdens de overgangperiode van de BFW in ESR verrekend wordt in 2018. De daling van de regionale autonomiefactor verklaart waarom de geregionaliseerde personenbelasting een bescheiden evolutie kent in de projectieperiode. De zwakke evolutie van de personenbelasting is eveneens te wijten aan de gevolgen van de federale maatregelen betreffende de verlaging van de arbeidskost bij een ongewijzigd regionaal fiscaal beleid⁵⁴ en aan het feit dat de herneming van de groei van de lonen op het einde van de projectieperiode zich met vertraging laat voelen bij de regionale personenbelasting. Ten slotte, zelfs wanneer de meeste uitgavencategoriën bij ongewijzigd beleid een zwakke reële groei of nulgroei kennen, worden de gezondheidszorguitgaven gekenmerkt door een aanhoudende groei⁵⁵.

5.6. Franse Gemeenschap

De staatshervorming en de akkoorden tussen de Franstalige entiteiten beïnvloeden de ontvangsten en de uitgaven van de Franse Gemeenschap aanzienlijk in 2015 zonder evenwel een significante impact te hebben op de finale primaire uitgaven en het vorderingensaldo. Gezien de Franse Gemeenschap het merendeel van de nieuwe bevoegdheden die haar werden toegewezen door de staatshervorming (kinderbijslag, bepaalde bevoegdheden op het vlak van gezondheidszorg, ...) heeft overgedragen aan het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschapscommissie, doen de belangrijkste wijzigingen in de rekening van de Franse Gemeenschap zich voor op het niveau van de overdrachten binnen de overheid. De Franse Gemeenschap ontvangt vanaf 2015 bijkomende middelen van de federale overheid ter financiering van haar 'theoretische' nieuwe bevoegdheden en hevelt die vervolgens over aan het Waalse Gewest en de Franse Gemeenschapscommissie volgens de akkoorden tussen de Franstalige entiteiten.

⁵⁴ De evolutie van de belastingen op het inkomen van natuurlijke personen wordt beïnvloed door de boekhoudkundige verrekening van de woon-cheque in de kapitaaloverdrachten aan de gezinnen (in tegenstelling tot de woonbonus die in mindering wordt gebracht bij de personenbelasting). Die toename wordt gecompenseerd door een stijging van de niet-sociale overdrachten aan gezinnen.

⁵⁵ De jaarlijkse gemiddelde reële groei in de periode 2017-2021 bedraagt 2,1 % voor de acute zorg en 2,6 % voor de langdurige zorg.

**Tabel 23 Rekening van de Franse Gemeenschap
in miljoen euro**

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ontvangsten	17509	18266	18821	19388	19995	20611	21255
Fiscale en parafiscale ontvangsten	2	2	2	2	2	2	2
Niet fiscale ontvangsten	787	762	774	788	801	814	828
Overdrachten binnen de overheid	14772	15466	15930	16382	16866	17360	17991
Van de federale overheid	14648	15349	15811	16260	16741	17232	17860
Van de lagere overheid	30	25	26	26	27	27	27
Van de gemeenschappen en gewesten	90	92	94	96	99	101	103
Toegerekende sociale premies	1948	2037	2115	2217	2326	2436	2435
Uitgaven	17782	18509	18920	19465	20015	20547	21148
Finale primaire uitgaven	9875	10140	10372	10700	11012	11297	11744
Werkingskosten en investeringen	7083	7217	7359	7564	7745	7898	8199
Bezoldigingen	5440	5532	5629	5759	5860	5962	6208
Aankopen van goederen en diensten, belast.	1415	1434	1476	1546	1623	1671	1721
Investeringen	228	250	254	258	262	265	270
Niet-sociale overdrachten, waaronder:	505	537	538	547	556	565	575
Overige overdrachten aan bedrijven	367	398	397	404	410	417	424
Niet-sociale overdrachten aan gezinnen en IZW's	133	134	136	138	141	143	145
Sociale uitkeringen, waaronder:	2287	2386	2475	2589	2711	2834	2970
Pensioenen	1948	2037	2115	2217	2326	2436	2558
Geneeskundige zorgen	241	250	258	267	276	285	295
Overdrachten binnen de overheid	5850	6221	6331	6453	6585	6721	6873
Aan de lagere overheid	2016	2065	2107	2157	2200	2241	2290
Aan de gemeenschappen en gewesten	3834	4118	4224	4297	4385	4481	4583
Rentelasten	108	111	102	94	92	93	96
Toegerekende sociale premies	1948	2037	2115	2217	2326	2436	2435
Primair saldo	-164	-131	3	18	71	156	203
Vorderingensaldo	-273	-242	-99	-77	-20	63	107

De verslechtering van het tekort in 2015 is te wijten aan de bijdrage in de sanering van de overheidsfinanciën via een vermindering van de federale dotaties, aan het ongunstig afrekeningssaldo in 2015 evenals aan de weerslag van het positief afrekeningssaldo van 2014. Die achteruitgang wordt gedeeltelijk gecompenseerd door gunstige prijseffecten die voortvloeien uit het niet-indexeren van de belangrijkste uitgavencategorieën (bezoldigingen, overdrachten aan de lagere overheid voor het gesubsidieerd onderwijs). De dotaties en de toegewezen fiscale ontvangsten via de BFW evolueren echter met de index van de consumptieprijzen.

De financiën van de Franse Gemeenschap zouden licht verbeteren in 2016. De gunstige prijseffecten⁵⁶, een positief afrekeningssaldo van de BFW en de oriëntatie naar een meer restrictieve evolutie van de uitgaven in de initiële begroting zouden ervoor zorgen dat de verdubbeling van de bijdrage in de sanering van de overheidsfinanciën evenals bepaalde bijkomende uitgaven die volgen uit de

⁵⁶ De gunstige prijseffecten zijn het gevolg van een sterkere evolutie van de index van de dotaties en overgedragen ontvangsten uit de BFW (indexcijfer van de consumptieprijzen) dan de index van de belangrijkste uitgaven.

begrotingscontrole gecompenseerd worden. Die bijkomende uitgaven betreffen onder meer de beslechting van een geschil met de sociale zekerheid aangaande de bijdragen van het katholiek onderwijzend personeel in 1989, de opvang van vluchtelingen, de verhoging van de dotatie aan scholen en de financiering van het Fonds voor Scholenbouw. De projectie houdt in 2016 eveneens rekening met de herfinanciering van de universiteiten en de hogescholen zoals aangekondigd in de initiële begroting en met de bevoegdheidsoverdracht aangaande ziekenhuisinfrastructuur.

Het tekort zou aanzienlijk dalen in 2017, door de prijseffecten die gunstig blijven en de weerslag van eenmalige maatregelen die sterk hebben gewogen op het jaar 2016 (i.e. de uitgaven voor vluchtelingenopvang en de beslechting van het geschil met de sociale zekerheid). Op middellange termijn, anticipeert het weerhouden scenario op een vertraging in de evolutie van de uitgaven voor bezoldigingen als gevolg van de weerhouden hypothese van een ongewijzigde omkaderingsgraad en een geringere groei van de schoolbevolking. De overige uitgaven zouden de trend uit het verleden voortzetten en eveneens beïnvloed worden door de aangekondigde herfinanciering van universiteiten en hogescholen. Tot slot zouden de prijseffecten gunstig blijven tot in 2018. Rekening houdend met de bovenstaande hypothesen zou het tekort geleidelijk afnemen en de rekening van de Franse Gemeenschap zou in evenwicht zijn in 2019.

6. Energieverbruik en broeikasgasemissies

6.1. Methodologie

Het HERMREG-model bevat een module⁵⁷ die de regionale evolutie van het energieverbruik en van de broeikasgasemissies berekent. De resultaten van deze module worden hieronder voorgesteld.

6.2. Context

Tegen 2020 heeft Europa een aantal nieuwe doelstellingen vastgelegd. De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen t.o.v. 1990 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %.

De vooropgestelde daling met 20 % van de broeikasgasemissies is omgezet naar aparte doelstellingen voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren)⁵⁸ en de sectoren die niet onder het systeem vallen (niet-ETS-sectoren)⁵⁹. Voor de broeikasgasemissies afkomstig van de ETS-sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling. Die uitstoot moet tegen 2020 op Europees niveau dalen met 21 % t.o.v. 2005.

Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt niet onder de ETS. Voor die niet-ETS-sectoren wordt tegen 2020 gestreefd naar een emissiereductie van 10 % ten opzichte van 2005 voor de EU in haar geheel. De Commissie heeft voor elke lidstaat een specifieke doelstelling gedefinieerd. Voor België is een reductiedoelstelling tegen 2020 van -15 % t.o.v. 2005 overeengekomen. Op 4 december 2015 werd – tijdens de klimaattop in Parijs (COP21) en na 6 jaar onderhandelingen – een politiek akkoord bereikt over de nationale lastenverdeling tussen de gewesten ('burden sharing') tijdens de tweede verbintenisperiode van het Protocol van Kyoto (2013-2020). De nationale doelstelling wordt als volgt over de gewesten verdeeld: het Vlaamse Gewest -15,7 %, het Waalse Gewest -14,7 % en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest -8,8 %. De drie gewesten engageren zich om hun uitstoot volgens een lineair traject te beperken, zodat ze tegen 2020 die doelstellingen kunnen bereiken. Regionale lineaire reductiepaden zijn nog niet officieel goedgekeurd.

6.3. Evoluties van de broeikasgasemissies⁶⁰

In de volgende punten worden de resultaten van een regionalisering van de nationale projectie van de broeikasgasemissies die berekend werden m.b.v. het HERMES- en het HERMREG-model, besproken per gewest. Voorliggende regionale projectie kan echter verschillen van andere regionale projecties

⁵⁷ Voor een methodologische beschrijving, zie Regionale economische vooruitzichten 2014-2019, FPB, BISA, SVR, IWEPS, p. 101, juli 2014.

⁵⁸ De sectoren die zouden deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂- en N₂O-procesemissies.

⁵⁹ Hieronder vallen gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ets-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen.

⁶⁰ De energiebalans voor 2014, 2020 en 2021 en de evolutie van de verschillende broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen) worden weergegeven in de elektronische bijlage.

berekend door de gewesten omwille van technische redenen (verschillen in modellering en hypothesen).

6.3.1. Rijk

In 2014 daalden de broeikasgasemissies met 4,6 % mede door de gematigde economische activiteit. Het niveau van de uitstoot in 2014 bleef ver onder het niveau van 2008, namelijk 113,9 Mt CO₂-equivalenten in 2014 tegen 138,7 Mt CO₂-equivalenten in 2008. Vervolgens zouden de emissies verder afnemen in de periode 2015-2021 met gemiddeld 1,1 % per jaar. In 2021 zouden ze zelfs meer dan 25 % onder het niveau van 2005 dalen en 105,5 Mt CO₂-equivalenten bedragen.

Dat gunstig resultaat is vooral te danken aan de jaarlijkse afname van de energiegebonden CO₂-emissies dankzij de structurele wijziging in het energieverbruik ten gunste van minder vervuilende en/of hernieuwbare energie. Ook de daling van de niet-energiegebonden CO₂-emissies, de N₂O-emissies en de gefluoreerde gassen draagt bij tot dit resultaat. De uitstoot van de CH₄-emissies zou zich daarentegen quasi stabiliseren.

De voorbije jaren nam ondanks het stilleggen van enkele kerncentrales de uitstoot afkomstig van de elektriciteitsproductie sterk af. Die daling werd veroorzaakt door een daling van de productie op basis van fossiele brandstoffen, een sterke ontwikkeling van de productie op basis van hernieuwbare energiebronnen en door een hoge netto-import van elektriciteit. Gedurende de periode 2015-2021 zou de uitstoot verder afnemen met gemiddeld 8,5 % per jaar, vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen.

De uitstoot van de industrie was sinds het begin van de jaren 2000 gedaald. Deze daling was mede te verklaren door de herstructureringen die zijn doorgevoerd maar ook door de toepassing van energiebesparende technologieën die minder uitstoot veroorzaken. De sectorakkoorden en de Nationale Toewijzingsplannen hebben hierbij een cruciale rol gespeeld. Tijdens de periode 2015-2021 zou de uitstoot verder afnemen mede dankzij het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen. De emissieplafonds tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem zouden bijdragen tot een beperking van de uitstoot door de industrie. De uitstoot zou dan 12,4 Mt bedragen in 2021 tegenover 19,3 Mt in 2005⁶¹.

De trendmatige daling van de emissies afkomstig van transport, zou zich verder zetten gedurende de projectieperiode. Die daling zou, net zoals in de voorbije jaren, te danken zijn aan de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens, door de CO₂-normen vastgelegd op Europees

⁶¹ Vergeleken met de Economische Vooruitzichten 2015-2020 zijn de energiegebonden CO₂-emissies afkomstig van de industrie neerwaarts herzien. Sinds de publicatie van de inventarissen voor broeikasgasemissies volgens de IPCC richtlijnen van 2006 wordt een groot deel van de energiegebonden CO₂-emissies afkomstig van de chemie- en staalindustrie gerapporteerd onder industriële CO₂-procesemissies.

niveau⁶² en het gebruik van biobrandstoffen (10,6 % biobrandstoffen in 2020⁶³). De uitstoot zou 24,7 Mt bedragen in 2021 tegenover 26,2 Mt in 2005.

De emissies afkomstig van de diensten en gezinnen zouden zich stabiliseren gedurende de projectieperiode. Deze gunstige evolutie kan verklaard worden door een beperkte toename van het totaal energieverbruik gecombineerd met een toename van het aandeel van energieproducten met een lager carbongehalte in het energieverbruik. De in het kader van het klimaatbeleid genomen maatregelen zouden deze evolutie versterken. De uitstoot zou in 2021 24,8 Mt bedragen tegen 29,2 Mt in 2005.

In de periode 2015-2021 zou de uitstoot afkomstig van de industriële processen afnemen (-0,6 %). De landbouwemissies zouden licht toenemen gedurende deze periode en de emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen met gemiddeld 4,3 % per jaar.

6.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2016 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 2014 3,6 Mt CO₂-equivalenten en vertegenwoordigden de emissies 3 % van de nationale emissies. De emissies waren hoofdzakelijk afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en transport. Het finaal energieverbruik bedroeg 5 % van het totaal verbruik.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies toenemen gedurende de periode 2015-2021 met gemiddeld 0,6 % per jaar. In 2021 zou het niveau van de emissies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 3,9 Mt CO₂-equivalenten bedragen d.i. minder dan in 2005. Hierbij zou 2,4 Mt CO₂-equivalenten afkomstig zijn van de verwarming van gebouwen en 0,8 Mt afkomstig van transport, dit zou minder bedragen dan in 2005. De emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden toenemen met gemiddeld 0,9 % per jaar in de periode 2015-2021. De emissies afkomstig van transport zouden afnemen met gemiddeld 0,7 % per jaar in de periode 2015-2021.

6.3.3. Vlaams Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2016 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Vlaamse Gewest in 2014 ongeveer 75 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met meer dan 14 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 66 % van de nationale emissies. De sectoren die in het Vlaamse Gewest een belangrijk aandeel hadden in de evolutie van de broeikasgasemissies zijn de transformatie van energie, de transportsector, de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector) en industriële processen. Het finaal energieverbruik bedroeg 63 % van het totaal.

⁶² Er geldt een Europese doelstelling om tegen 2015 de uitstoot van nieuwe voertuigen te beperken tot 130 gram CO₂ per kilometer. Tegen 2021 moet de gemiddelde uitstoot van de nieuwe modellen van een constructeur beantwoorden aan een CO₂-norm van 95 gram per kilometer.

⁶³ De evolutie van de biobrandstoffen is gebaseerd op berekeningen van het Federaal Planbureau die gemaakt zijn op basis van de meest recente statistieken (2014) en de voorlopige resultaten van het referentiescenario 2016 van de Europese Commissie (oktober 2015) dat veronderstelt dat het objectief van 10 % biobrandstoffen zal bereikt worden.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies gedurende de periode 2015-2021 afnemen met gemiddeld 1 % per jaar. In 2021 zou het niveau van de emissies in het Vlaamse Gewest 70,9 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dit zou meer dan 20 Mt minder zijn dan in 2005.

De emissies afkomstig van de transformatie van energie namen in 2013 en in 2014 sterk af mede door stijgende productie van hernieuwbare energie, de afbouw van de productie op basis van steenkool en de hoge netto-import van elektriciteit. De uitstoot zou in de periode 2015-2021 verder afnemen met gemiddeld 5,7 % per jaar, vooral door een sterke ontwikkeling van de productie van elektriciteit op basis van hernieuwbare energiebronnen. In 2021 zou de uitstoot dan 10,4 Mt bedragen tegenover 23,3 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie zouden in de periode 2015-2021 sterk toenemen met gemiddeld 2,5 % per jaar ondanks de verdere toepassing van energiebesparende technologieën, het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen en de doelstellingen tegen 2020 voor de installaties die vallen onder het Europees CO₂-emissiehandelssysteem. De uitstoot zou dan 8,3 Mt bedragen in 2021 tegenover 11,5 Mt in 2005.

De energiegebonden emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden zich stabiliseren gedurende de periode 2015-2021 dankzij de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas en doorbraak van hernieuwbare energie) en 15,8 Mt bedragen in 2021 (18,1 Mt in 2005). De transportemissies zouden licht afnemen met gemiddeld 0,2 % per jaar tijdens de periode 2015-2021 dankzij de vernieuwing van het wagenpark door minder vervuilende wagens en het hoger gebruik van biobrandstoffen. De uitstoot zou 16,6 Mt bedragen in 2021, dit zou ongeveer evenveel bedragen als in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden met 0,6 % afnemen gedurende de projectieperiode. De emissies afkomstig van afval zouden afnemen. De uitstoot afkomstig van landbouw zou licht toenemen.

6.3.4. Waals Gewest

Volgens de emissie-inventaris van maart 2016 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Waalse Gewest in 2014 ongeveer 35 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met meer dan 15 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. 2005. De emissies vertegenwoordigden 31 % van de nationale emissies. In het Waalse Gewest werd de evolutie van de broeikasgasemissies vooral bepaald door de evolutie van de industriële emissies, de transportemissies en de uitstoot afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector). Het finaal energieverbruik bedroeg 32 % van het totaal.

Volgens onze berekeningen zouden de totale broeikasgasemissies gedurende de periode 2015-2021 afnemen met gemiddeld 1,6 % per jaar. In 2021 zou het niveau van de emissies in het Waalse Gewest 30,6 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegenover 47,5 Mt in 2005. Hierbij zouden de energiegebonden emissies afkomstig van de industrie 4 Mt bedragen tegenover 7,7 Mt in 2005.

De emissies afkomstig van transport zouden gedurende periode 2015-2021 afnemen met gemiddeld 0,5 % per jaar en de emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen met gemiddeld 0,4 % per jaar. De uitstoot zou in 2021 respectievelijk 7,3 en 6,5 Mt bedragen tegenover 8,6 en 8 Mt in 2005. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden licht afnemen in de periode 2015-2021 en

zouden 5,8 Mt bedragen in 2021 tegenover 11,3 Mt in 2005. Deze spectaculaire daling is toe te schrijven aan de herstructurering van de Waalse industrie waarbij onder andere verschillende hoogovens werden gesloten. De emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen gedurende de projectieperiode. De uitstoot afkomstig van landbouw zou licht toenemen.

Tabel 24 Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector
in Mt CO₂-equivalenten

	2005[1]	2014[1]	2020[2]	2021[2]	Gemiddelde jaarlijkse groei­voeten 2015-2021[2]
Het Rijk					
1. Energie	105,0	82,3	75,6	74,8	-1,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	104,4	81,7	74,9	74,2	-1,4
1.A1. Transformatie van energie	29,6	18,7	12,5	12,2	-5,9
1.A2. Industrie	19,3	12,9	12,7	12,4	-0,6
1.A3. Transport	26,2	25,2	24,6	24,7	-0,3
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	29,2	24,8	25,1	24,8	0,0
1.A5. Overige	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,6	0,6	0,7	0,7	1,5
2. Industriële processen	26,4	19,8	19,1	19,0	-0,6
34. Landbouw	10,2	9,9	10,3	10,3	0,5
5. Afval	3,2	1,8	1,4	1,3	-4,3
Totaal	144,8	113,9	106,4	105,5	-1,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest					
1. Energie	4,9	3,4	3,6	3,6	0,7
1.A. Verbranding van brandstoffen	4,8	3,4	3,6	3,6	0,7
1.A1. Transformatie van energie	0,5	0,1	0,2	0,2	4,7
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	4,1
1.A3. Transport	1,1	0,9	0,8	0,8	-0,7
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	3,1	2,3	2,5	2,4	0,9
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	1,5
2. Industriële processen	0,2	0,3	0,3	0,3	-0,8
3. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1
Totaal	5,1	3,8	3,9	3,9	0,6

VOORUITZICHTEN

	2005[1]	2014[1]	2020[2]	2021[2]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2015-2021[2]
Waals Gewest					
1. Energie	30,3	23,0	20,0	19,6	-2,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	30,1	22,9	19,8	19,4	-2,3
1.A1. Transformatie van energie	5,8	2,8	1,6	1,6	-7,3
1.A2. Industrie	7,7	5,8	4,3	4,0	-5,2
1.A3. Transport	8,6	7,5	7,3	7,3	-0,5
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	8,0	6,7	6,6	6,5	-0,4
1.A5. Overige	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,2	0,2	0,2	0,2	1,5
2. Industriële processen	11,3	6,0	5,9	5,8	-0,5
3. Landbouw	5,0	4,6	4,7	4,8	0,4
5. Afval	1,0	0,5	0,4	0,4	-4,2
Totaal	47,5	34,2	31,0	30,6	-1,6
Vlaams Gewest					
1. Energie	69,8	55,8	52,0	51,6	-1,1
1.A. Verbranding van brandstoffen	69,4	55,4	51,5	51,1	-1,1
1.A1. Transformatie van energie	23,3	15,7	10,6	10,4	-5,7
1.A2. Industrie	11,5	7,0	8,3	8,3	2,5
1.A3. Transport	16,5	16,8	16,5	16,6	-0,2
1.A4. Diensten, gezinnen, landbouw	18,1	15,8	16,0	15,8	0,0
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,4	0,4	0,5	0,5	1,5
2. Industriële processen	14,9	13,5	13,0	12,9	-0,6
3. Landbouw	5,3	5,3	5,5	5,5	0,6
5. Afval	2,2	1,3	1,0	0,9	-4,5
Totaal	92,2	75,9	71,4	70,9	-1,0

[1] De cijfers voor 2005 en 2014 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2005 en 2014 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen van maart 2016, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2005 en 2014 met HERMES en HERMREG.

[2] Regionale economische vooruitzichten 2016-2021.

7. Besluit

Om tegemoet te komen aan de groeiende vraag naar instrumenten om regionale economische vooruitzichten te maken, ontwikkelden het Federaal Planbureau en de drie gewestelijke studiediensten (BISA, IWEPS en SVR) de voorbije tien jaar een multiregionaal en multisectoraal model: HERMREG. In zijn huidige versie is het een top-down macro-econometrisch middellangetermijnmodel. HERMREG sluit perfect aan bij het nationale HERMES-model dat de nationale en internationale context levert aan HERMREG.

Met behulp van HERMREG werden regionale vooruitzichten tot 2021 opgesteld voor o.m. het bbp, werkgelegenheid, beroepsbevolking, pendel, werkloosheid, loonmassa en productiviteit. Het model bevat ook een module om het energieverbruik en de broeikasgasemissies regionaal op te splitsen. Daarnaast is er een module voor de overheidsfinanciën, die een projectie maakt van de uitgaven en de inkomsten van de verschillende gewesten en gemeenschappen. Tot slot is er ook een module voor de berekening van de inkomens van de huishoudens per gewest.

De regionale projecties zijn coherent met de nationale vooruitzichten die in juni 2016 werden gepubliceerd, die zelf gebaseerd waren op de economische informatie die eind mei 2016 beschikbaar was. *Er kon in de nationale (en bijgevolg in de regionale) vooruitzichten dan ook geen rekening worden gehouden met het resultaat van het Brits referendum van 23 juni, waarin een meerderheid van de kiezers voor de Brexit stemde. De impact ervan op de wereldeconomie blijft momenteel moeilijk in te schatten en hangt af van meerdere (ook niet-economische) factoren.* De nationale projectie houdt rekening met een internationale context die gekenmerkt wordt door een gestage, maar al bij al vrij matige groei in de eurozone.

Volgens de laatste regionale rekeningen die het Instituut voor de Nationale Rekeningen in februari 2016 publiceerde, was de economische groei in 2014 sterker in het Vlaamse Gewest (1,5 %) dan in het Waalse (1,3 %) en het Brussels Gewest (1,0 %). Volgens onze ramingen zouden de interregionale groeiverschillen licht toegenomen zijn in 2015; het bruto binnenlands product in volume zou vorig jaar met 1,6 % zijn gestegen in het Vlaamse Gewest, met 0,9 % in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en met 1,1 % in het Waalse Gewest.

Dit jaar zou de zwakkere groei van de uitvoer en van de binnenlandse vraag op Belgisch niveau leiden tot een lichte vertraging van de economische groei in het Vlaamse (1,4 %) en het Brusselse Gewest (0,8 %), en tot een stabilisering in het Waalse Gewest (1,1 %). De macro-economische impact van de aanslagen van 22 maart, die op nationaal niveau op 0,1 % van het bbp wordt geschat, zou de economische activiteit van het Brusselse Gewest relatief sterker treffen.

In 2017 zouden de herneming van de binnenlandse vraag en de stabiele uitvoergroei op Belgisch niveau de activiteit van elk gewest ondersteunen. Het bbp in volume zou in 2017 groeien met 1,3 % in het Waalse, met 1,4 % in het Brusselse en met 1,7 % in het Vlaamse Gewest.

Op middellange termijn (2018-2021) zou de economische activiteit door zowel de binnenlandse als de buitenlandse bestedingen aangedreven worden. Vlaanderen zou een economische groei van

gemiddeld 1,6 % per jaar laten optekenen, d.i. 0,2 procentpunt meer dan de andere twee gewesten (beide 1,4 %) over de periode 2018-2021.

Over de periode 2015-2021 zou de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (die o.m. de diensten aan de ondernemingen omvat) in elk van de drie gewesten het meest bijdragen tot de volumegroei van de toegevoegde waarde (gemiddeld 0,6 ppt per jaar in het Vlaamse Gewest, 0,5 ppt in het Waalse Gewest en 0,4 ppt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest). De tweede grootste bijdrage wordt geleverd door de tak 'krediet en verzekeringen' in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (0,3 ppt) en 'handel en horeca' in het Vlaamse Gewest (0,3 ppt) en het Waalse Gewest (0,2 ppt).

De werkgelegenheidsgroei van de drie gewesten wordt ondersteund door de relatief stabiele economische groei, de maatregelen ter beperking van de arbeidskosten en (in 2015 en 2016) de loonmatiging. Over de periode 2015-2021 zou de netto-jobcreatie gemiddeld 0,7 % per jaar bedragen in Wallonië, 0,8 % in Brussel en 0,9 % in Vlaanderen. Het profiel van de werkgelegenheidscreatie zou gelijk zijn in de drie gewesten: de werkgelegenheid zou sterker stijgen in 2016-2017 en aan het einde van de periode (2020-2021), terwijl de tussenliggende jaren gekenmerkt worden door een ietwat zwakkere werkgelegenheidsgroei.

Tijdens de periode 2015-2021 zou de netto-jobcreatie gemiddeld bijna 24 100 eenheden per jaar bedragen in het Vlaamse Gewest (of bijna 169 000 gecumuleerd over die periode), ongeveer 9 200 per jaar in het Waalse Gewest (of bijna 65 000 gecumuleerd) en ongeveer 5 400 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (of bijna 38 000 gecumuleerd).

Door de verrekening van de evolutie in de pendelstromen (zowel intergewestelijke als grensoverschrijdende pendelarbeid) bekomt men een projectie van de werkgelegenheid naar regio van woonplaats van de werknemers (ook 'werkende beroepsbevolking' genoemd). Die nuancering is vooral van belang voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat gekenmerkt wordt door het feit dat zijn ingezetenen slechts ongeveer de helft van de banen op het grondgebied innemen. Tijdens de afgelopen vijftien jaar is het aandeel van de Brusselse ingezetenen op de eigen arbeidsmarkt en op die van de twee andere gewesten voortdurend groter geworden. Die trend zet zich door in de projectieperiode, waardoor de groei van de werkende beroepsbevolking tijdens de jaren 2015-2021 dynamischer is in Brussel (gemiddeld 1,2 % per jaar) dan in Vlaanderen en Wallonië (telkens 0,8 %).

De toename van de beroepsbevolking zou in elke regio versnellen in het begin van de projectieperiode, maar beduidend vertragen op het einde. Naast de natuurlijke evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd, die veel dynamischer is in het Brusselse dan in het Waalse en het Vlaamse Gewest, spelen nog andere elementen. Zo heeft de vluchtelingen crisis een tijdelijke opwaartse impact (in 2016-2017) op de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, en dit meer in het Brusselse Gewest dan in de twee andere gewesten. De impact daarvan op de groei van de beroepsbevolking is beperkter en meer uitgespreid in de tijd omdat vluchtelingen met enige vertraging toetreden tot de arbeidsmarkt. Bovendien beïnvloedden de hervormingen in de werkloosheidsverzekering (meer bepaald in het stelsel van inschakelingsuitkeringen) de activiteitsgraden in de jongere leeftijdsklassen – gemeten op basis van administratieve cijfers – vooral vorig jaar sterk neerwaarts en ze zouden ook dit jaar nog een invloed hebben, meer in het Brusselse en het Waalse dan in het Vlaamse Gewest. Tot slot ondersteunen de eindeloopbaanmaatregelen

vooral tot en met 2020 de verdere toename van de activiteitsgraden in de oudere leeftijdsklassen, en dat relatief meer in het Vlaamse dan in het Waalse en het Brusselse Gewest. Globaal genomen zou de beroepsbevolking in de periode 2015-2021 gemiddeld met 0,5 % per jaar toenemen in het Brusselse, met 0,5 % in het Vlaamse en met 0,2 % in het Waalse Gewest.

Die ontwikkelingen van het arbeidsaanbod en van de werkende beroepsbevolking zorgen voor een aanhoudende daling van de werkloosheidsgraad in het Vlaamse Gewest van 8,3 % in 2015 tot 6,5 % in 2021 en in het Waalse Gewest van 16,0 % tot 13,3 % (meer uitgesproken aan het begin en aan het einde van de projectieperiode). In het Brusselse Gewest zou de werkloosheidsgraad dalen van 19,7 % in 2015 tot 18,8 % in 2016, zich dan stabiliseren tot 2019 en daarna eveneens fors dalen tot 17,4 % in 2021.

Tijdens de periode 2015-2021 zou het Vlaamse Gewest een reële productiviteitsgroei per hoofd laten optekenen van 0,7 % per jaar in de marktbedrijfstakken. In het Brusselse en in het Waalse Gewest zou die groei minder uitgesproken zijn (resp. 0,4 % en 0,5 %) en een inhaalbeweging vormen na een duidelijk minder gunstige evolutie in de periode 2008-2014. Niettemin was de jaarlijkse productiviteitsgroei ongeveer twee keer zo sterk in de periode 2001-2007, dus vóór het uitbreken van de financiële crisis.

Tegen de achtergrond van het grotendeels gecentraliseerd systeem voor loonoverleg in België, zou de loonevolutie op middellange termijn (2018-2021) nagenoeg identiek zijn voor de drie gewesten: +0,4 % per jaar in reële termen in de marktbedrijfstakken in het Waalse Gewest en +0,5 % in de twee andere gewesten, in een scenario waarin de overheid niet ingrijpt in de loononderhandelingen. Rekening houdend met de loonmatiging in het begin van de projectieperiode en met de arbeidskostenverlagende maatregelen, zouden de reële loonkosten per hoofd in de marktbedrijfstakken over de hele projectieperiode 2015-2021 een nulgroei laten optekenen in het Vlaamse en het Brusselse Gewest en licht dalen in het Waalse Gewest (-0,1 % per jaar).

In de drie gewesten zou de geprojecteerde reële productiviteitsgroei dus hoger liggen dan de toename van de reële loonkosten. De reële loonkosten per eenheid product ⁶⁴ in de marktbedrijfstakken zouden over de periode 2015-2021 met gemiddeld 0,5 % à 0,6 % per jaar dalen, wat gunstig is voor het kostenconcurrentievermogen van de regionale economieën.

Tijdens de projectieperiode zou het beschikbaar gezinsinkomen (net zoals tijdens de periode 2008-2014) gemiddeld een vergelijkbare groei vertonen in de drie gewesten (in nominale termen 3,0 % per jaar in Brussel, 2,9 % in Vlaanderen en 2,8 % in Wallonië). Dat resultaat verhuult evenwel uiteenlopende evoluties van de componenten van het beschikbaar inkomen, vooral voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, terwijl de groeivoeten van de verschillende Waalse en Vlaamse componenten meer vergelijkbaar zijn. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou zich kenmerken door een gemiddeld lagere groei van de sociale uitkeringen in geld – vooral inzake pensioenen – en, omgekeerd, een

⁶⁴ De loonkosten per eenheid product worden gemeten door de verhouding tussen de loonkosten en de productiviteit per hoofd, beide in reële termen.

hogere groei voor de bezoldigingen van de ingezeten werknemers. Dat sluit aan bij de iets sterkere groei van de werkende beroepsbevolking in Brussel.

Gekoppeld aan de demografische vooruitzichten die uitgaan van een snellere groei van de Brusselse bevolking (gemiddeld 0,9 % per jaar over de periode 2015-2021) ten opzichte van de Vlaamse (0,5 %) en de Waalse (0,4 %), leiden de verwachte evoluties van de inkomsten tot een snellere groei van het beschikbaar inkomen per inwoner in het Vlaamse (2,4 %) en in het Waalse Gewest (2,3 %) dan in het Brusselse Gewest (2,0 %).

Wat de overheidsfinanciën van de gefedereerde entiteiten betreft, wordt in deze projectie bij ongewijzigd beleid verondersteld dat het restrictief begrotingsbeleid van de recente jaren wordt voortgezet en wordt rekening gehouden met de eind mei 2016 beschikbare informatie. De gezamenlijke rekening van de gemeenschappen en gewesten zou vanaf 2016 een verbetering laten optekenen en een evenwicht bereiken op het einde van de projectieperiode. Er zou in 2018 wel een eenmalige verslechtering zijn door de overgang naar het definitief stelsel van de regionale personenbelasting. De rekening van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Waalse Gewest zou deficitair zijn over de gehele periode. De Franse Gemeenschap en het Vlaamse Gewest, die eveneens een begrotingstekort hebben in het begin van de periode, zouden vanaf 2020 een overschot realiseren.

Tot slot zouden de broeikasgasemissies tussen 2015 en 2021 licht dalen, zowel op nationaal niveau als voor het Vlaamse en het Waalse Gewest, als gevolg van een weliswaar gematigde stijging van het energie-eindverbruik die evenwel gepaard gaat met structurele wijzigingen ten gunste van minder vervuilende of hernieuwbare energiebronnen.

8. Bibliografie

- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008a), Uitwerking van een regionaal projectiemodel, een eerste toepassing van het HERMREG model op de nationale economische vooruitzichten 2007-2012, FPB – BISA – IWEPS – SVR, januari 2008.
- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008b), Vijfentwintig jaar regionale ontwikkelingen - Een overzicht op basis van de databank van het HERMREG-model, Planning Paper 104, FPB – BISA – IWEPS – SVR, april 2008.
- Bassilière, D., Baudewyns, D., Bossier, F., Bracke, I., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Laine, B., Meunier, O., Michiels, P.F.M. (2015), Regionale economische vooruitzichten 2015-2020, juli 2015.
- Bracke, I., Vandille, G. (2005), Regionale emissievoorzichten, Working Paper 5-05, FPB, maart 2005.
- Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek (2016), Demografische vooruitzichten 2015-2060, Bevolking, huishoudens en prospectieve sterftequotiënten, maart 2016.
- Federaal Planbureau (2016), Economische vooruitzichten 2016-2021, juni 2016.
- Gentil, Gina (2008), Regionalisering van de rekening van de Gemeenschappen en Gewesten: methodologie en resultaten, Federaal Planbureau, REPO 2706, december 2008.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2014), ESR 2010 – Het nieuwe referentiekader voor de nationale rekeningen, september 2014.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2016), Regionale rekeningen 2014, februari 2016.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen (2015), Aanrekeningen in het kader van de uitvoering van de hervorming van de bijzondere financieringswet, Advies INR, 10/02/2015.
- Laloy, L. (2009), Rémunérations et pensions des salariés des administrations publiques : hypothèses et méthodologies de projection dans les Perspectives économiques 2009-2014 de mai 2009, Federaal Planbureau, nota ADDG 6934, december 2009.
- Nationale Bank van België, Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering (2015), Regionale rekeningen – Regionale verdeling van de Belgische in- en uitvoer van goederen en diensten 1995-2012, juli 2015.
- Nationale Klimaatcommissie (2015), Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress, april 2015.
- United Nations Framework Convention on Climate Change (2007), Report of the Review of the Initial Report of Belgium, december 2007.
- Vandresse, M. (2015), Une modélisation de l'évolution future de la migration internationale pour la Belgique, Working Paper 02-15, maart 2015.

9. Bijlage

9.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid

Tabel 25 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in procentpunt

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	Gemiddelden		
						2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,00	-0,00	-0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.2. Energie	0,22	0,02	-0,01	-0,00	0,02	0,29	-0,27	0,01
1.3. Verwerkende nijverheid	0,04	-0,04	0,01	0,01	0,02	-0,04	-0,10	0,01
a. Intermediaire goederen	0,05	0,00	-0,01	-0,02	-0,01	-0,01	-0,07	-0,01
b. Uitrustingsgoederen	0,01	-0,01	-0,01	0,01	0,01	-0,05	-0,02	0,01
c. Verbruiksgoederen	-0,01	-0,03	0,02	0,03	0,02	0,02	-0,01	0,01
1.4. Bouw	0,09	0,07	0,04	0,05	0,04	0,10	0,01	0,05
1.5. Marktdiensten	0,44	0,89	0,66	1,21	1,21	1,17	0,21	1,08
a. Vervoer en communicatie	-0,34	0,02	0,03	0,13	0,11	0,36	-0,17	0,09
b. Handel en horeca	0,08	0,10	0,12	0,20	0,15	0,23	-0,17	0,15
c. Krediet en verzekeringen	0,77	0,20	0,19	0,40	0,41	0,20	0,26	0,34
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	-0,03	0,01	0,03	0,07	0,07	0,01	0,04	0,06
e. Overige marktdiensten	-0,04	0,55	0,28	0,41	0,47	0,37	0,26	0,45
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,17	0,02	-0,01	0,02	0,11	0,33	0,31	0,07
a. Overheid en onderwijs	0,18	0,02	-0,01	0,03	0,11	0,34	0,32	0,07
b. Huishoudelijke diensten	-0,01	0,00	0,00	-0,00	0,00	-0,01	-0,01	0,00
1.7. Totaal	0,98	0,96	0,69	1,30	1,40	1,85	0,15	1,22
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	0,00	-0,00	0,00	0,00	0,00	-0,00	0,00	-0,00
2.2. Energie	-0,02	-0,01	0,02	0,02	0,00	0,01	0,06	0,01
2.3. Verwerkende nijverheid	0,02	-0,10	-0,02	-0,05	-0,03	-0,22	-0,16	-0,04
a. Intermediaire goederen	-0,01	-0,04	0,00	-0,03	-0,03	-0,05	-0,07	-0,03
b. Uitrustingsgoederen	0,01	-0,04	-0,02	-0,01	0,00	-0,11	-0,06	-0,01
c. Verbruiksgoederen	0,01	-0,02	-0,00	-0,01	-0,01	-0,07	-0,03	-0,01
2.4. Bouw	0,05	-0,02	-0,01	-0,01	0,03	0,01	0,01	0,01
2.5. Marktdiensten	0,32	1,19	0,64	0,89	0,72	0,38	0,46	0,80
a. Vervoer en communicatie	-0,08	0,05	0,01	0,02	0,00	-0,10	-0,03	0,01
b. Handel en horeca	-0,12	0,01	0,04	0,12	0,08	0,01	-0,17	0,07
c. Krediet en verzekeringen	-0,02	-0,06	-0,10	-0,01	-0,04	-0,03	-0,11	-0,04
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,12	0,23	0,16	0,16	0,18	0,16	0,16	0,18
e. Overige marktdiensten	0,42	0,95	0,52	0,60	0,50	0,34	0,61	0,58
2.6. Niet-verhandelbare diensten	-0,02	0,03	0,10	-0,07	-0,02	0,32	0,19	-0,00
a. Overheid en onderwijs	0,05	0,01	0,06	-0,06	-0,03	0,41	0,26	-0,01
b. Huishoudelijke diensten	-0,07	0,02	0,04	-0,01	0,01	-0,08	-0,08	0,01
2.7. Totaal	0,36	1,08	0,73	0,79	0,69	0,51	0,56	0,77

Tabel 26 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid -
 Vlaamse Gewest
 in procentpunt

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	Gemiddelden		
						2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,01	-0,00	0,01	0,01	0,01	0,03	-0,02	0,01
1.2. Energie	0,13	-0,09	0,09	0,06	0,03	0,03	0,16	0,03
1.3. Verwerkende nijverheid	0,07	0,26	0,13	0,16	0,21	0,31	-0,07	0,20
a. Intermediaire goederen	0,07	0,25	0,09	0,03	0,07	0,08	0,12	0,10
b. Uitrustingsgoederen	-0,00	-0,07	-0,01	0,06	0,06	0,06	-0,22	0,03
c. Verbruiksgoederen	-0,00	0,09	0,05	0,07	0,08	0,18	0,03	0,07
1.4. Bouw	0,22	0,13	0,13	0,11	0,10	0,20	0,10	0,11
1.5. Marktdiensten	0,86	1,30	0,99	1,20	1,18	1,63	0,75	1,17
a. Vervoer en communicatie	-0,10	0,09	0,10	0,11	0,08	0,10	0,05	0,09
b. Handel en horeca	0,21	0,25	0,22	0,30	0,25	0,60	-0,03	0,25
c. Krediet en verzekeringen	0,10	0,08	0,04	0,10	0,10	0,03	0,09	0,09
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,08	0,07	0,13	0,14	0,15	0,05	0,11	0,13
e. Overige marktdiensten	0,57	0,81	0,50	0,55	0,61	0,85	0,52	0,61
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,16	0,03	-0,03	0,03	0,07	0,11	0,04	0,05
a. Overheid en onderwijs	0,17	0,03	-0,02	0,03	0,07	0,11	0,04	0,05
b. Huishoudelijke diensten	-0,00	0,00	-0,01	-0,00	0,00	-0,00	-0,01	-0,00
1.7. Totaal	1,46	1,64	1,33	1,57	1,61	2,31	0,96	1,57
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,01	0,02	-0,01	-0,02	-0,01	-0,04	-0,04	-0,01
2.2. Energie	-0,01	-0,02	0,00	-0,01	0,00	0,01	0,02	-0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,25	-0,24	-0,10	-0,08	-0,05	-0,28	-0,32	-0,09
a. Intermediaire goederen	-0,07	-0,02	-0,03	-0,07	-0,04	-0,04	-0,11	-0,04
b. Uitrustingsgoederen	-0,10	-0,17	-0,04	0,01	-0,00	-0,11	-0,12	-0,03
c. Verbruiksgoederen	-0,09	-0,05	-0,03	-0,02	-0,01	-0,13	-0,10	-0,02
2.4. Bouw	-0,10	-0,04	-0,03	-0,01	0,09	0,05	0,02	0,04
2.5. Marktdiensten	0,70	1,12	1,08	0,98	0,87	1,07	0,81	0,95
a. Vervoer en communicatie	-0,07	0,02	0,04	0,01	0,01	0,02	-0,03	0,02
b. Handel en horeca	-0,03	0,08	0,12	0,17	0,13	0,12	-0,04	0,12
c. Krediet en verzekeringen	-0,03	0,00	-0,01	-0,01	-0,00	-0,04	-0,02	-0,00
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,24	0,34	0,30	0,29	0,31	0,30	0,35	0,31
e. Overige marktdiensten	0,60	0,68	0,63	0,52	0,43	0,67	0,54	0,50
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,13	0,05	-0,04	-0,01	0,00	0,18	0,08	0,00
a. Overheid en onderwijs	0,14	0,03	0,03	-0,01	-0,00	0,19	0,11	0,00
b. Huishoudelijke diensten	-0,01	0,02	-0,07	-0,01	0,01	-0,01	-0,03	-0,00
2.7. Totaal	0,46	0,88	0,90	0,85	0,90	0,99	0,56	0,89

Tabel 27 Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid -
 Waals Gewest
 in procentpunt

	2014	2015	2016	2017	2018- 2021	Gemiddelden		
						2001- 2007	2008- 2014	2015- 2021
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,03	-0,01	0,02	0,00	0,01	0,02	-0,01	0,01
1.2. Energie	0,19	-0,09	-0,02	0,03	0,04	0,05	0,05	0,01
1.3. Verwerkende nijverheid	0,34	0,26	0,04	0,09	0,16	0,60	-0,05	0,15
a. Intermediaire goederen	0,31	0,22	0,05	0,03	0,06	0,43	-0,04	0,08
b. Uitrustingsgoederen	0,06	-0,01	-0,04	0,01	0,04	0,07	-0,05	0,02
c. Verbruiksgoederen	-0,03	0,05	0,03	0,06	0,05	0,10	0,03	0,05
1.4. Bouw	0,14	0,15	0,12	0,10	0,08	0,17	0,07	0,10
1.5. Marktdiensten	0,49	0,84	0,88	1,03	1,04	0,94	0,42	0,99
a. Vervoer en communicatie	-0,25	0,01	0,10	0,15	0,08	0,02	-0,09	0,08
b. Handel en horeca	0,16	0,22	0,22	0,26	0,21	0,29	-0,00	0,22
c. Krediet en verzekeringen	0,13	0,04	0,04	0,07	0,07	0,01	0,10	0,06
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,02	0,08	0,14	0,14	0,17	0,05	0,13	0,15
e. Overige marktdiensten	0,43	0,50	0,39	0,41	0,51	0,57	0,28	0,48
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,10	0,01	-0,06	0,01	0,06	0,23	0,10	0,03
a. Overheid en onderwijs	0,11	0,00	-0,06	0,01	0,07	0,24	0,12	0,03
b. Huishoudelijke diensten	-0,01	0,00	0,00	0,00	-0,00	-0,01	-0,02	0,00
1.7. Totaal	1,29	1,16	0,97	1,25	1,38	2,01	0,57	1,27
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,02	0,02	-0,01	-0,01	-0,02	-0,04	-0,04	-0,01
2.2. Energie	-0,01	0,02	-0,01	-0,01	-0,00	-0,01	0,04	-0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,38	-0,07	-0,15	-0,12	-0,05	-0,07	-0,18	-0,08
a. Intermediaire goederen	-0,18	-0,03	-0,08	-0,09	-0,06	0,01	-0,13	-0,06
b. Uitrustingsgoederen	-0,11	-0,06	-0,05	-0,02	0,01	-0,03	-0,03	-0,02
c. Verbruiksgoederen	-0,09	0,02	-0,02	-0,01	-0,00	-0,05	-0,02	-0,00
2.4. Bouw	-0,19	-0,11	-0,02	0,01	0,09	0,08	0,02	0,04
2.5. Marktdiensten	0,59	1,03	0,86	0,85	0,79	0,84	0,73	0,84
a. Vervoer en communicatie	-0,14	0,02	0,03	0,03	0,01	-0,01	-0,06	0,01
b. Handel en horeca	0,09	0,14	0,08	0,15	0,12	0,08	0,01	0,12
c. Krediet en verzekeringen	-0,05	0,00	-0,02	-0,01	-0,01	-0,02	-0,01	-0,01
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,20	0,38	0,31	0,26	0,32	0,31	0,29	0,32
e. Overige marktdiensten	0,49	0,48	0,47	0,41	0,36	0,47	0,51	0,40
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,10	-0,00	0,01	-0,06	-0,07	0,15	0,00	-0,04
a. Overheid en onderwijs	0,13	-0,01	-0,00	-0,07	-0,06	0,22	0,11	-0,05
b. Huishoudelijke diensten	-0,04	0,01	0,01	0,01	-0,00	-0,07	-0,11	0,00
2.7. Totaal	0,08	0,88	0,69	0,65	0,74	0,94	0,58	0,74

9.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten

Tabel 28 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
in miljoen euro

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	810	859	878	886	898	911	926	941	955
Gemengd inkomen (B.3n)	2120	2138	2184	2214	2269	2321	2372	2424	2477
Beloning van werknemers (D.1)	19195	19472	19908	20292	20802	21378	21950	22658	23544
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	2705	2646	2665	2753	2843	2940	3026	3119	3211
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	24830	25115	25636	26145	26812	27550	28274	29142	30187
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	4581	4644	4685	4755	4854	5039	5218	5391	5574
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	1807	1787	1755	1772	1804	1846	1887	1928	1960
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	741	748	895	991	1062	1096	1120	1143	1170
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	4339	4420	4487	4433	4508	4528	4571	4782	5031
Sociale premies (D.61)	7414	7492	7666	7674	7833	8027	8233	8441	8759
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-447	-334	-286	-335	-332	-364	-394	-425	-458
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	19758	20048	20531	21221	21858	22612	23301	23956	24643

Tabel 29 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
in miljoen euro

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	4549	4803	4888	4900	4934	4984	5050	5117	5181
Gemengd inkomen (B.3n)	14687	14699	15020	15257	15651	15996	16377	16766	17170
Beloning van werknemers (D.1)	128291	129728	130963	132114	135501	139804	144144	148473	153132
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	19455	18952	18926	19279	19728	20462	21222	22035	22855
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	166982	168182	169797	171551	175814	181247	186793	192391	198339
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	30812	31322	32003	32940	33742	35062	36304	37624	39204
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	13492	13488	13314	13454	13765	14200	14636	15025	15262
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	2129	2120	2496	2704	2798	2875	2958	3027	3104
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	33200	33465	33412	32963	33730	34019	34363	35822	37410
Sociale premies (D.61)	50758	51308	52070	51726	52866	54406	56057	57417	59215
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-1863	-1385	-1181	-1377	-1352	-1476	-1595	-1715	-1845
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	127594	128956	130947	134582	138171	143482	148675	153113	157439

Tabel 30 Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
in miljoen euro

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n)	1804	1902	1934	1938	1951	1970	1995	2021	2046
Gemengd inkomen (B.3n)	5865	5836	5923	5961	6086	6179	6290	6400	6515
Beloning van werknemers (D.1)	60171	61030	61683	62324	63735	65676	67680	69647	71785
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	7216	6931	6959	7150	7330	7531	7715	7911	8098
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	75056	75699	76499	77372	79102	81356	83680	85979	88444
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	17598	17852	18203	18653	19093	19844	20583	21370	22285
Uitkeringen overige sociale verzekeringen (D.622)	6434	6463	6332	6417	6556	6768	6983	7171	7269
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.623)	1740	1743	2066	2241	2327	2390	2454	2509	2571
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	15114	15162	15132	14983	15324	15519	15746	16473	17255
Sociale premies (D.61)	23911	24230	24550	24411	24884	25581	26351	26964	27780
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	-733	-544	-464	-540	-530	-579	-625	-672	-723
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	61070	61821	62955	64748	66340	68680	70979	72919	74811

9.3. Verklarende woordenlijst

- De **beroepsbevolking** (of het **arbeidsaanbod**) van een gewest bestaat uit alle werkende inwoners uit dat gewest (ongeacht hun werkplaats) en alle werkzoekende inwoners uit dat gewest. De FPB-definitie van de beroepsbevolking omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **activiteitsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64) van het gewest.
- De **binnenlandse werkgelegenheid** van een gewest bevat alle loontrekkenden en zelfstandigen voor wie dat gewest hun werkplaats is, ongeacht hun woonplaats. In lijn met de regionale rekeningen veronderstellen we voor zelfstandigen dat het gewest van de werkplaats overeenstemt met het gewest van de woonplaats.
- Het **pendelsaldo** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande pendel en de inkomende pendel in dat gewest. Uitgaande pendel bestaat uit ingezetenen uit het gewest die hun werkplaats hebben in een ander gewest. Inkomende pendel bestaat uit ingezetenen uit een ander gewest die hun werkplaats hebben in het gewest.
- Het **saldo van de grensarbeid** van een gewest is gelijk aan het verschil tussen de uitgaande grensarbeid (inwoners uit het gewest die werken in het buitenland) en de inkomende grensarbeid (buitenlanders die werken in het gewest). Binnen de uitgaande grensarbeid kunnen twee types onderscheiden worden. Transfrontale grensarbeiders overschrijden de landsgrens minstens één maal per week, terwijl grensarbeiders door 'extraterritorialiteit' hun werkplaats hebben in enclaves (zoals internationale instellingen of ambassades) binnen de landsgrenzen.
- De **werkende beroepsbevolking** van een gewest bevat alle werkende ingezetenen van dat gewest, ongeacht hun werkplaats. De volgende identiteit geldt: regionale werkende beroepsbevolking is gelijk aan regionale binnenlandse werkgelegenheid plus regionaal pendelsaldo plus regionaal saldo van de grensarbeid.
- De **werkgelegenheidsgraad** van een gewest is de verhouding tussen de werkende beroepsbevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) van het gewest.
- De **administratieve werkloosheid** omvat de personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de regionale bemiddelingsinstellingen. Dit concept heeft een exhaustief karakter waardoor het een basis vormt die coherent is met de overige boekhoudkundige aggregaten die in het model worden gebruikt (in het bijzonder de werkgelegenheid). Dit concept is dus geschikt voor een raming van de middellangetermijnevolutie van het arbeidsaanbod, waarbij rekening moet gehouden worden met een volledige opsplitsing van de bevolking per sociaaleconomische categorie.
- De **werkloosheid volgens de FPB-definitie** komt overeen met een uitgebreid concept van de administratieve werkloosheid. Het omvat ook de 'oudere werklozen' die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende.
- De **werkloosheid volgens de 'Enquête naar de arbeidskrachten'** (EAK) wordt opgesteld op basis van een enquête bij een steekproef van de bevolking. Deze enquêtes worden uitgevoerd door de ADS (het vroegere NIS) in opdracht van EUROSTAT, die het methodologisch kader ervan definieert. De hoedanigheid van werkloze wordt erkend na een individueel interview waarin wordt nagegaan of de werkloze effectief beschikbaar is voor de arbeidsmarkt en actief naar werk zoekt.
- De **werkloosheidsgraad** geeft het procentuele aandeel werklozen in de beroepsbevolking weer.
- De **reële (arbeids)productiviteit per hoofd** is de toegevoegde waarde (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid.
- De loonkosten (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid geeft de **reële loonkosten per hoofd**.
- De **energiebalans** is het boekhoudkundig kader voor de energiestromen. De kolommen geven de gebruikte en beschikbare energiebronnen in de economie weer en de rijen de verschillende bewerkingen m.b.t. energie.

VOORUITZICHTEN

- Het begrip '**marktbedrijfstakingen**' slaat op het geheel van alle bedrijfstakingen, behalve de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare diensten'.
- Onder **tertiaire sector** verstaat men de som van de marktdiensten en de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare' diensten. De **primaire sector** bestaat enkel uit de bedrijfstaking 'landbouw'. De bedrijfstakingen 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw' vormen de **secundaire sector**.
- De **bedrijfstakingen** in het HERMES-HERMREG-systeem komen overeen met volgende hergroepering van NACE-BEL 2008 bedrijfstakingen:

Benaming van de bedrijfstaking	NACE-BEL2008 (A38)
1. Landbouw	Landbouw, bosbouw en visserij (AA)
2. Energie	Vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (CD) + Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD) + Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE)
3. Verwerkende nijverheid	
a. Intermediaire goederen	Winning van delfstoffen (BB) + Vervaardiging van chemische producten (CE) + Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (CF) + Vervaardiging van producten van rubber en kunststof en van anderen niet metaalhoudende minerale producten (CG) + Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH)
b. Uitrustingsgoederen	Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (CI) + Vervaardiging van elektrische apparatuur (CJ) + Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (CK) + Vervaardiging van transportmiddelen (CL)
c. Consumptiegoederen	Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA) + Vervaardiging van textiel, kleding, leer en producten van leer (CB) + Houtindustrie, vervaardiging van papier en papierwaren, drukkerijen (CC) + Vervaardiging van meubelen en overige industrie, reparatie en installatie van machines en apparaten (CM)
4. Bouw	Bouwnijverheid (FF)
5. Marktdiensten	
a. Vervoer en communicatie	Vervoer en opslag (HH) + Telecommunicatie (JB)
b. Handel en horeca	Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen (GG) + Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)
c. Krediet en verzekeringen	Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	Menselijke gezondheidszorg (QA) + Maatschappelijke dienstverlening (QB)
e. Overige marktdiensten	Uitgeverijen, audiovisuele diensten en uitzendingen (JA) + Informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op gebied van informatica (JC) + Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL) + Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (MA) + Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied (MB) + Reclamewezen en marktonderzoek; overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (MC) + Administratieve en ondersteunende diensten (NN) + Kunst, amusement en recreatie (RR) + Overige diensten (SS)
6. Niet-verhandelbare diensten	
a. Overheidsdiensten en onderwijs	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (OO) + Onderwijs (PP)
b. Huishoudelijke diensten	Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT)